STERIE DIAMANDI

GALERIA OAMENILOR POLITICI

REGELE FERDINAND
IONEL BRĂTIANU
TAKE IONESCU
VINTILĂ BRĂTIANU
ION G. DUCA
NICOLAE IORGA
IULIU MANIU
CONSTANTIN STERE
ION MIHALACHE
A. C. CUZA
C. ARGETOIANU
M. MANOILESCU

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNE

1029-1936

EDITURA „CUGETAREA"
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREȘTI IV — Strada Mătăsari 29

INCHIN CARTEA DE FAŢĂ

MEMORIEI SCUMPEI MELE MAME.

BIBLIOTECA
* ACADEMIEI *
ROMÂNE

REGELE FERDINAND

Asupra Regelui Ferdinand au circulat şi continuă să circule încă, două versiuni, diametral opuse una de alta. După una din acestea, regele sub a cărei domnie s'a înfăptuit România Mare, e înfăţişat în culori vii şi strălucitoare, atribuindu-i-se calităţi din cele mai rare. E versiunea oficială care o întâlneşti în manualele de şcoală, în discursurile protocolare dela solemnităţi, în conferinţele care se ţin pe la cazărmi, şcoli şi atenee populare. Această versiune însă are marele cusur că-i suspectată de către public. El a preferat mai degrabă ca să deie crezare celeilalte care înfăţişează pe regele Ferdinand, într'o lumină cu totul defavorabilă. După această versiune din urmă, regele Ferdinand ar fi fost un om fără personalitate, submediocru ca inteligenţă şi plin de păcate. Era o vreme, când această părere era aşa de răspândită, încât pătrunsese până în Macedonia. Aflasem de dânsa chiar şi noi, copiii de şcoală; şi nu eram decât prin cursul inferior de liceu. Pe atunci, Ferdinand era prinţ de coroană. Mulţi, foarte mulţi, erau serios îngrijoraţi de soarta statului român, când se gândeau că tronul ocupat cu demnitate şi strălucire de către Carol I, regele de mare prestigiu, are să revie prinţului Ferdinand. Persoana prinţului moştenitor prezenta mai mult decât neîncredere, prezenta numai îngrijorare. Pentru mulţi, prinţul de coroană nu era de cât „bietul Fritz", cel cu ure-

chile blegi, pe socoteala căruia unii cleveteau, iar alţii se amuzau.

Erau destule persoane care luau în serios pamfletul lui Cocea, acordând un larg credit ziarului său „Facla". Câte nu se şopteau pe socoteala prinţului Ferdinand! Publicul le înregistra din spirit de curiozitate frivolă. Fără posibilitatea de control, multe din svonurile şoptite în taină şi-au făcut drum, au prins consistenţă. Dacă venea de undeva vre-o vorbă bună, vre-o apreciere binevoitoare pe seama lui Ferdinand, cu greu găsea crezare; era întâmpinată cu suspiciune. In asemenea condiţii, e foarte explicabil că se găseau persoane care regretau amarnic că datorită unui concurs de împrejurări, tronul regelui Carol avea să revie lui Ferdinand. Unii mergeau până acolo, încât regretau însănătoşirea prinţului moştenitor care bolise de tifos ce era cât p'aci să-l coste viaţa. Erau alţii care socoteau ca o binefacere sănătatea lui plăpândă, scontând o moarte cât mai apropiată. Simpatiile mulţimei gravitau spre fiul mai mare al lui Ferdinand, Prinţul Carol. El întruchipa toate nădejdiile poporului. Pe dânsul îl credea lumea ca pe un Făt Frumos din poveste care are să desrobească din ghiarele balaurului, provinciile subjugate. Când Ferdinand deveni mai târziu rege, iar evenimentele se însărcinaseră ca să dovedească totala netemeinicie a îngrijorărilor, cu privire la domnia lui Ferdinand, au fost persoane care nu erau deloc dispuse ca să recunoască vre-un merit regelui întregitor de neam. Indeplinirea idealului naţional ca şi alte fapte mari erau atribuite unui concurs fericit de împrejurări. Regele n'avea alt merit decât acel de a fi norocosul lor beneficiar. Ionel Brătianu era socotit ca omul care era de fapt conducătorul destinelor statului român. Valorosului şef al partidului liberal i se atribuiau toate meritele şi i se aduceau ca atare laudele cuvenite. Regina Maria era privită şi

dânsa ca un personagiu de primul rang al politicei noastre, ca una care exercita asupra soţului ei o puternică înrâurire. Deasemenea, se vorbea de marea influenţă care o exercita la Curte, administratorul Domeniilor Coroanei, D-l Barbu Ştirbei. In astfel de condiţiuni, rolul regelui Ferdinand apare şters, incapabil să imprime evenimentelor pecetea personalităţii sale: un rege care domneşte numai cu numele. Cât de falşă a fost această aparenţă! Regele Ferdinand n'a fost bine cunoscut, a fost rău înţeles, greşit apreciat.

In primul rând, gloata era neplăcut impresionată de înfăţişarea lui exterioară. Frumuseţea fizică cu care-l înzestrase din belşug natura i-a fost de foarte scurtă durată. Când poate abia învăţase să-i preţuiască valoarea şi se pregătea ca să guste bucuriile ce i le oferea un asemenea dar minunat al naturii, i-a fost dat să-l piardă în plină tinereţe. De pe urma tifosului de care a suferit şi era cât p'aci să-l coste viaţa, Ferdinand era de nerecunoscut. Din ruina fizică a lui Ferdinand, nu supravieţui decât doar neasemuita frumuseţe a mâinilor sale. In remarcabilul esseu „mâinele", studiu de adâncă şi fină analiză psihologică, regretatul I. G. Duca, vorbeşte cu nespusă admiraţie de mâinile lui Ferdinand, „mâini făcute să ţie sceptrul".

Marta Bibescu insistă şi dânsa asupra frumuseţii mâinilor spirituale ale regelui Ferdinand. Acest organ revelator pentru cine are spiritul de observaţie, rămânea necunoscut marelui public şi fără semnificaţie deosebită pentru cei care aveau prilejul ca să-l frecventeze. Mulţimea nu vedea decât chipul supt şi obosit, cu privirile pierdute şi urechile blegi. Mai ales acestea din urmă. Ele erau un argument empiric în defavoarea lui Ferdinand.

Gloata, amatoare de spectacol, nu era deloc dispusă ca să se entuziasmeze după un prinţ de

coroană care cade de pe cal, în timpul unei părăzi. Deprinderea ce o avea de a repeta de câteva ori în şir, sfârşitul frazelor interlocutorului, era de natură să producă o impresie defavorabilă. In acest tic, mulţimea vedea un semn de inferioritate intelectuală, de excesivă timiditate. Era departe de a bănui că acest tic îşi găsea explicaţia într'o intensă viaţă interioară care se simţea foarte stingherită de relaţiile convenţionale la care-l obliga situaţia lui oficială. Nimeni nu bănuia cultura vastă pe care-o poseda Ferdinand. In botanică, putea să rivalizeze cu cei mai buni reprezentanţi ai acestei ştiinţi. Asistenţa rămâne năucită, când în tovărăşia lui Pârvan, descifrează în Istria, nişte inscripţii greceşti şi latineşti. Abatele Mugniere e profund impresionat, când constată în cursul unei conversaţii pe care a avut-o la Paris cu regele Ferdinand, că suveranul României cunoaşte limba ebraică. Tot aşa de profund impresionat rămâne ambasadorul Franţei, Billy, când în audienţa de adio, regele îi vorbeşte de meritele poeziei lirice, japoneze şi chineze. Dacă întâmplător la masă, în cursul conversaţiei, vine vorba despre Wagner, asistenţa are prilejul să asculte din gura suveranului, o dizertaţie în toată regula, cât se poate de substanţială şi judicioasă, asupra muzicei wagneriene şi a personalităţii marelui compozitor. Aceste cazuri răslețe, constatate numai în chip incidental, pot totuş să ne deie o imagine sumară a culturei multilaterale a regelui Ferdinand. Un sentiment de superioară discreţie îl făcuse sgârcit în destăinuire intelectuală. Timid din fire şi stângaciu, el era lipsit de poză şi prestanţă. Avea oroarea afectărilor care le necesita diferitele ceremonii, cu fast, pompă şi protocol. El nu se simţea bine decât în tovărăşia cărţilor şi a florilor, mai ales a acestora din urmă. Era mai mult decât un bun cunoscător, era un botanist pasionat. Iubea florile, nu cu curiozitatea omului de ştiinţă, ci cu duioşia

firilor sensibile. Această dragoste pentru lumea florilor, fiinţe plăpânde şi umile, simbol a tot ceea ce e graţie, nevinovăţie şi visare, semn caracteristic al distincţiei sufleteşti, ne desvăluie adevărata fire a regelui Ferdinand: un suflet de elită, în toată accepţiunea cuvântului. Publicul cel mare n'avea de unde să ştie aceste lucruri. Curtenii ca şi oamenii politici cu cari venea în atingere, n'aveau spiritul de observaţie, ori nu-şi dădeau osteneala ca să-l priceapă, dacă nu chiar îl pricepeau pe dos. N'a dat din cap şi n'a surâs semnificativ, Lascar Catargiu, când prinţul Ferdinand, într'un moment de expansiune, le-a arătat pomul de Crăciun? Era un brad trimis de acasă; un dar al familiei cu ocazia Crăciunului. Ii evoca anii copilăriei, patria îndepărtată şi familia rămasă acolo, la Sigmaringen. Bătrânul Lascar, în loc să vadă în acest gest care trăda duioşia şi omenia lui Ferdinand, un semn al distincţiei lui sufleteşti, a interpretat-o ca o lipsă de seriozitate din partea prinţului moştenitor. Şi această greşală o săvârşea o persoană de talia lui Lascar Catargiu, omul politic cu mult bun simţ şi foarte înţelegător. De ce ne-ar surprinde atunci, aprecierea pe care o găsea cu cale s'o facă, o doamnă dela Curte în faţa durerii sincere ce-o încerca Ferdinand cu prilejul morţii regelui Carol? In înalta ei înţelepciune, d-na dela Curte, care avea pretenţia să treacă o femeie fină şi spirituală, găsea că durerea lui Ferdinand „e durerea sclavului care şi-a pierdut stăpânul şi nu ştie ce să facă cu libertatea". Ce lipsă de înţelegere şi câtă meschinărie! Nu-şi dădea seamă că era vorba de o durere care isvora din pură afecţiune, căci regele Ferdinand îşi iubea şi-şi venera unchiul.

Puternica pasiune pentru D-ra Elena Văcărescu a fost iarăş un prilej ca să puie în lumină însuşirile sufleteşti ale regelui Ferdinand. Era pasiunea nobilă pentru o femeie de înaltă cultură şi cu un

real talent, vlăstar de viță boerească, descendenta unei familii care a jucat un rol de frunte în istoria culturii românești. Cu această ocazie, sfiosul prinț de coroană își manifestă cu violență disprețul față de absurdele prejudecăți de castă. Nu înțelege și nu vrea să se deosebească în sentimente, de restul muritorilor de rând. „Doar nu sunt decât un om" exclamă dânsul în calitatea lui de suveran, în întâmplarea dela Sinaia, când o americană capricioasă avu ideia originală de a încerca să se asvârle într'o prăpastie, din dorința ce o avea ca prin această ispravă să producă intervenția regelui care într'adevăr se grăbi să sară în ajutorul ei. Cuvinte simple dar foarte edificatoare pentru mentalitatea lui de suveran. Revendica titlul de om, atunci când deținea pomposul și impunătorul titlu de rege. Să nu uiți că nu ești decât un om, iată ceeace constitue marele merit al unui suveran care e chemat să păstorească oamenii. Nobila pasiune însă a prințului pentru poeta Văcărescu, favorizată și patronată de regina Elisabeta, întâmpină rezistența dârză a păturei conducătoare care, prin gura boerului Lascar Catargiu, se rostește răspicat prin faimoasele vorbe: „aiasta nu se poate, Majestate!" In fața împotrivirei categorice și a înaltelor considerente de Stat care se invocau cu insistență, — deși rămâne de văzut întrucât erau periclitate interesele superioare ale țării — prințul este nevoit ca să renunțe la proectul căsătoriei și cele două femei să ieie drumul exilului. Incepe să aducă astfel patriei adoptive prinosul devotamentului fără margini: sacrificarea iubirei. Alte jertfe vor veni la rând. In conformitate cu legile țării, copiii vor fi botezați în religia ortodoxă. Potrivit canoanelor însă, Roma excomunică pe prințul Ferdinand și-i interzice Sfânta Impărtășanie. Pentru un bun catolic cum era Ferdinand, fapta aceasta însemna o grea lovitură morală. Războiul mondial va pune pe noul rege în fața unei mari probleme de con-

știință. I-a fost dat să se urce pe tron în împrejurări cu adevărat excepționale. Era un moment hotărîtor în viața Statului și a neamului românesc, unul din acele momente care se ivesc odată la 19 veacuri, în istoria popoarelor. La depunerea jurământului ca rege, în fața parlamentului și a țării, el face făgăduiala solemnă că va căuta să fie „un bun Român".

Opinia publică, nu fără temeiu, se întreba cu îngrijorare: oare cum va înțelege regele datoria lui de bun român? Nu erau oare destui oameni politici, de obârșie neaoș românească, iubitori de țară și de neam care credeau cu seriozitate că datoria noastră de buni români dictează intervenția României alăturea de centrali? Erau destule argumente și nu din cele fără temeiu care pledau în favoarea acestei teze. Pericolul rusesc cu spectrul panslavismului, spectacolul Belgiei și al Serbiei invadate, credința în invincibilitatea Germaniei ca și perspectiva surâzătoare a eliberării Basarabiei erau lucruri peste care nu se putea trece ușor cu vederea. Nu ceruse regele Carol cu hotărire și insistență, intrarea noastră alături de centrali? Și era de bună credință că servește interesele țării cum tot de bună credință erau alții care susțineau neutralitatea. Se cerea regelui Ferdinand, german prin naștere și întreaga lui educație, vlăstar al Hohenzollernilor, familia domnitoare cea mai ilustră din Germania, ca să gândească și să simtă mai românește, decât înșiși mulți dintre români. I se cerea lui ca să ridice spada care o încinsese pentru prima dată ca ofițer al armatei prusace, împotriva patriei și a familiei sale care deținea destinele puternicului și falnicului imperiu. Inainte de jertfa celor 800.000 de morți pentru înfăptuirea României Mari, a fost nevoie de jertfa morală a regelui Ferdinand. Puțini poate își dau seamă, în toată amploarea ei, de drama sufletească a defunctului rege, omul duios

și plin de scrupule, cu simțul datoriei în sânge, cu cugetul turburat de conflicte de conștiință.

„Am simțit, spune el, o mare mâhnire, căci am înțeles de ce avea să mă îndepărteze acea cale pentru totdeauna: de familia mea, de amicii mei de odinioară, de afecțiunile din copilărie. A fost în mine o luptă a conștiinței și a inimei. Conștiința a învins. Atunci, am putut păstra neclintită speranța de a învinge pe Mackensen, deoarece reușisem să înving în mine pe un Hohenzollern."

Credincios până la evlavie făgăduielei date, Ioialul Ferdinand a gândit și a simțit cu adevărat românește. Ba chiar a sezizat mai bine ca mulți dintre români, înțelesul evoluției istorice a neamului nostru și învingându-se pe sine, cum spune el în memorabilul consiliu de coroană, hotărăște intrarea României alături de aliați, pentru împlinirea idealului național. Dacă n'am avea la îndemână, alt material documentar, decât acest consiliu de coroană și totuș ar fi îndeajuns ca să ne dăm seama de însușirile regelui Ferdinand. La acel consiliu de coroană, memorabil atât prin însemnătatea lui istorică cât și prin dramatismul scenelor petrecute, se revela oamenilor politici și țării, regele Ferdinand în toată măreția sa. Prin hotărîrea lui eroică, vibrantul său patriotism, devotamentul fără margini, ținută marțială și replică promptă, Suveranul apare ca cea mai impunătoare persoană din acel consiliu care întrunea pe toți fruntașii vieței politice, unul mai valoros ca altul. Duelul dintre suveran și P. Carp, personagiu de factură shakespeareană, dă măsura capacității regelui Ferdinand, nebănuită de public. La cuvintele lui Carp care spune că se va ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută, că numai așa va scăpa România dela peire, regele îi ripostează: „vorbele D-vs. au izvorît dintr'o necugetată mânie. Ați greșit și adineaurea, când ați vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc acele interese. Dinastia

va urma soarta țării; învingătoare cu ea sau învinsă cu ea."

Când tot Carp găsește de cuviință ca să-i spuie: „Sire, Hohenzollernii nu pot fi învinși", regele îi va da cu promptitudine replica, semnificativă și profetică — „vă înșelați D-le Carp, am învins deja unul"; se referea la dânsul. Participanții erau profund impresionați. Și aveau de ce.

De data aceasta, având de-aface cu o ședință publică, când replicele țâșneau spontan din toiul discuțiilor, nu se poate susține că prin regele Ferdinand vorbește Brătianu, regina Maria, Barbu Știrbei sau cine știe ce altă persoană. Vorbea el, și deși n'avea darul cuvântului — cum mărturisește el lui Marghiloman — vorbele lui erau mai elocvente decât ale celor mai talentați oratori, fiindcă vorbele care le spunea, „le spunea din toată inima". T'ache Ionescu avea perfectă dreptate, când la sfârșitul consiliului spunea: „Azi, îmi dau seama că avem cu adevărat un rege mare." Nu erau vorbele unui curtean; ele exprimau un adevăr. La rândul lui, George Diamandi, în seara zilei în care a avut loc consiliul de coroană, într'un cerc de prieteni, nu contenea ca să ridice în slavă virtuțile regelui. Își exprima fără rezervă admirația. Acum se vedea cât de neîntemeiată era îngrijorarea acelora care priveau cu neîncredere pe viitorul rege al țării. Deși urma unui rege glorios și de mare prestigiu, publicul n'a avut prilejul ca să regrete pierderea ilustrului suveran. Cu tot contrastul izbitor pe care-l prezenta noul suveran față de augustul său unchiu și care după toate aparențele era în defavoarea sa, totuș sfârși prin a se impune ca un rege mare, iar comparația cu vrednicul său înaintaș, cu toată strălucirea acestuia, nu este de natură ca să-l eclipseze.

* * *

Rar sunt suveranii care să fi fost pătrunşi de sentimentul răspunderii şi să fi respectat angajamentele, luate, cu sfinţenia cu care a făcut-o regele Ferdinand.

„Dela început, mărturiseşte el lui Robert de Flers, mi-am impus această regulă de conştiinţă: să fac abstracţie de mine însumi, să nu ţin socoteală nici de originele mele, nici de familia mea. Să nu văd decât România, să nu cuget decât la ea; să nu exist decât pentru ea. Nu se domneşte asupra unui popor pentru sine, ci pentru acel popor. In aceasta constă onestitatea unui rege." N'a fost în acest senz un rege mai onest şi mai loial ca Ferdinand.

Intr'adevăr, a făcut abstracţie de toate, n'a avut în vedere decât România, n'a existat decât pentru dânsa. Mai bine ca oricare altul dintre Români şi-a dat seama de necesitatea imperioasă a războiului pentru întregirea neamului.

„Războiul nostru, declară el, este un război sfânt. A nu-l fi declarat ar fi fost o îndoită trădare, faţă de înaintaşii noştri şi faţă de şirul generaţiilor care vor să vie." A arătat astfel prin fapte că într'adevăr „e unit într'un gând cu poporul său". Aşa de departe a mers cu devotamentul faţă de patria adoptivă, încât nu s'a dat în lături ca să jertfească pe propriul său fiu, atunci când a crezut că aşa dictează interesele superioare ale ţării. Glasul datoriei a făcut să amuţească într'însul până şi cele mai firesti şi puternice sentimente, acelea de părinte.

„Germanii zic, spunea el, Germania mai presus de toate. Eu am zis, datoria mea mai presus de tot." A dovedit prin fapte că spusele sale nu erau o simplă floare retorică, ci ele exprimau convingerea adâncă a unui suflet profund cinstit. Acest cult al datoriei, care mergea până la totala lui sacrificare, îşi găseşte explicaţia în concepţia lui

etico-creştină care o avea asupra vieţii şi a misiunii lui ca rege.

„Suveranul, declară el, nu este — după constituţie — răspunzător de actele de guvernământ; are însă pentru actele sale o răspundere morală foarte grea faţă de Dumnezeu, faţă de sine, faţă de ţară şi de istorie." E limbajul unui suflet profund creştin care înţelege să privească lucrurile sub „specie aeternitatis", să deie socoteală de faptele sale conştiinţei şi lui Dumnezeu. Această preocupare de ordin etico-religios constitue una din caracteristicele regelui Ferdinand; am putea spune chiar, însuşirea lui de căpetenie.

„Când am luat moştenirea, spune la Alba-Iulia întemeietorul României întregite, am făgăduit înaintea reprezentanţilor naţiunii că voiu fi bun român. Cred că m'am ţinut de cuvânt. Grele au fost timpurile, mari au fost jertfele, dar stălucită este răsplata. Şi astăzi pot spune cu fruntea senină faţă de Dumnezeu şi faţă de poporul meu, că am conştiinţa curată." In clipa când simte că i se apropie obştescul sfârşit, în scrisoarea adresată preşedintelui consiliului de-atunci, ţine ca să-i comunice ultimele dispoziţii dictate din considerente de ordin etico-religios. „Ca creştin, spune el în acea scrisoare, sunt întotdeauna stăpânit de grija clipei, când mă voiu înfăţişa înaintea Domnului. Ca Român şi rege mă gândesc neîncetat la soarta ţării căreia i-am jertfit viaţa mea pe pământ." După cum vedem, mereu e preocupat de chestii de conştiinţă şi de Dumnezeu. Spiritului creştin, datoreşte el concepţia care o avea asupra misiunei şi răspunderii Suveranului. Numai religia creştină de care era adânc pătruns regele Ferdinand, a putut să cultive într'însul, sentimentul răspunderii, cultul datoriei, scrupulozitatea conştiinţei şi spiritul de jertfă. Sentimentul religios a fost pentru dânsul suportul principal care l-a susţinut în viaţă şi l-a ajutat ca să-şi îndeplinească cu conştiinciozitate şi succes, îndatoririle lui de om

şi misiunea lui de Suveran. Nimic surprinzător prin urmare, ca un asemenea bun creştin să fi fost un mare rege. La aceasta a contribuit într'o largă măsură, influenţa exercitată asupra sa, de către mama lui, principesa Antonia, femeie de o bunătate excepţională, de o înaltă concepţie morală, cu un fin gust artistic şi în deosebi profund religioasă. Cu drept cuvânt, Ferdinand avea un cult pentru mama sa. Obiectul care domina masa sa de lucru, era o aquarelă lucrată de principesa Antonia. Mama sa a ţinut ca să picteze cu mâna ei proprie locul favorit al lui Ferdinand: Poiana dela Sinaia. Avea astfel mereu înaintea ochilor icoana luminoasă şi plină de duioşie a mamei sale.

* * *

Pentru o mai bună înţelegere a regelui Ferdinand, merită să fie relevată atitudinea sa fermă şi demnă din timpul războiului. Infrângerile catastrofale ale armatei care ajunge să prezinte spectacolul unei „admirabile desorganizări", ocuparea de către vrăjmaşi a trei sferturi din pământul ţării năucesc şi deprimă până la paralizie masele şi pe conducători. Panica e aşa de mare, că oameni care ocupă locuri de înaltă răspundere, găsesc că nu e altă scăpare decât o pace separată. Generalul Burghelea, secretarul general al Ministerului de Război, imploră pe oamenii politici că „dacă sunt patrioţi să încheie pacea". Oameni care doriseră războiul şi fuseseră aprigi partizani ai participării României în acţiune, alăturea de aliaţi, nu se sfiau ca să critice şi să condamne cu asprime războiul pentru întregirea neamului. Brătianu şi Tache Ionescu erau viu atacaţi pe toate drumurile ca autori morali şi materiali ai războiului. In convorbiri particulare, condamnau pe Ionel Brătianu, pentru politica intervenţionistă, până şi colaboratorii lui intimi, membri de-ai guvernului.

Firește că nici coroana n'a fost cruţată de atacuri. Ba chiar s'au elaborat unele planuri de detronare. Erau Români care nu iertau regelui Ferdinand c'a îndrăznit să declare războiul pentru realizarea idealului naţional. In această stare de deprimare generală, regele Ferdinand este dintre cei foarte puţini care se îndărătniceşte să creadă în victoria finală şi crede în această victorie, chiar atunci, când forţat de împrejurări, e silit să încheie pacea dela Bucureşti. Când orice speranţă pare spulberată, iar consiliul de coroană hotărăşte pacea separată, regele, spre uimirea multora, continuă să creadă că vom „avea şi Ardealul şi Bucovina". Erau persoane care zâmbeau cu compătimire de atâta naivitate.

In vederea acestei victorii pe care el o întrezărea, dar care pentru foarte mulţi apărea ca o himeră, regele Ferdinand, cu toate presiunile şi ameninţările de fiecare zi ale puterilor centrale şi ale guvernului român, mereu amâna ratificarea unui tratat care mutila pământul ţării. Spre marea lui cinste, acest tratat n'a purtat iscălitura sa regală. Numai cunoscând situaţia de-atunci ca şi consecinţele de mai târziu, ne putem da seama de viziunea, de perspicacitatea, de abilitatea şi curajul de care a dat dovadă regele Ferdinand în acele împrejurări.

In puterea nopţii se furişează la gara Socola ca să petreacă pe Generalul Berthelot şi misiunea franceză care părăsea ţara. Era gestul care mărturisea cât de legat se simţea faţă de aliaţii de care înţelegea să nu se despartă decât vremelnic, cu părere de rău şi din forţă majoră. Sub impulsul sentimentului uită rezervele care i-le impuneau rangul şi situaţia. Păcat însă că o parte din public n'a înţeles să fie la înălţimea vremurilor. Cu toată rezistenţa regelui, e dat în judecată guvernul care declarase războiul pentru unitatea neamului. E impresionantă stăruinţa pe care o de-

pune regele pe lângă Marghiloman, şeful Guvernului, ca să-l convingă pe acesta că-i o greşeală ca să se facă procesul politicei naţional-intervenţioniste a fostului cabinet. Ar fi însemnat să se facă procesul neamului românesc, căci politica lui Ionel Brătianu nu era o politică cu caracter personal, ci era politica „instinctului naţional" cum foarte bine a caracterizat-o Tache Ionescu. Brătianu putea să fie tras la răspundere de felul cum a pregătit şi a condus războiul, dar nici de cum de faptul c'a făcut războiul. Regele se trudea să dovedească lui Marghiloman acest lucru. In ce îl privea pe dânsul, nu încerca deloc ca la adăpostul formulelor constituţionale să se degajeze de răspundere. Cu orice prilej, revendica meritul de a fi fost interpretul năzuinţelor milenare ale poporului său. O spusese răspicat în diferite consilii de coroană şi convorbiri particulare.

„Imi asum întreaga răspundere, declară el la consiliul de coroană, fiindcă am încredere în viitorul ţării." In preajma căderii Capitalei, în acele clipe de panică generală, când lumea începuse să murmure împotriva intrării noastre în acţiune, el spuse către unul din şefii statului major aliat: „Increderea mea e neclintită şi nu regret nimic." Când forţaţi de împrejurări, eram siliţi ca să încheiem pace separată cu Nemţii, iar războiul pentru întregirea neamului apărea în ochii multora ca o aventură nebunească cu desnodământul tragic, regele nu se sfii să mărturisească că nici acum când ştie ce-l aşteaptă nu s'ar da deloc înapoi s'o înceapă dela capăt. Omul fără voinţă şi fără vlagă, cum obişnuiesc ca să-l înfăţişeze unii şi cum mulţi erau dispuşi ca să-l creadă, în împrejurările critice şi în momentele hotărîtoare, se manifesta ca un om cu voinţă de fier şi energie inepuizabilă. Puterile centrale, conştiente de rolul jucat de rege, sunt foarte furioase împotriva lui Ferdinand. Numele său fu şters din cartea cea mare a Hohenzollernilor. La Sigmaringen, familia luă doliul ca şi cum ar fi murit.

Fratele său mai mare îl declară trădător al numelui şi al armelor. Impăratul Wilhelm al II-lea, capul familiei Hohenzollern, îi retrase ordinul casei sale. La întrevederea dela Răcăciuni, contele Czernin îşi manifestă în chip grosolan ciuda.

Pe un asemenea suveran, găseşte cu cale să-l întâmpine cu răceală şi ostilitate parlamentul dela Iaşi. Pe un asemenea bun român, gândesc în chip serios unii oameni politici ca să-l îndepărteze de pe tron.

* * *

Pentru mulţi, titulatura de „rege al ţăranilor" cu care unii au crezut de cuviinţă ca să-l denumească pe Ferdinand, ar putea să pară lipsită de temeiu. Intr'adevăr, obiectivitatea istorică ne obligă ca să recunoaştem că nu revine regelui Ferdinand meritul paternităţii reformei agrare. Iniţiativa acestei reforme aparţine partidului liberal care izbutise să obţie şi consimţământul regelui Carol. La urcarea pe tron a lui Ferdinand, reforma agrară era definitiv hotărîtă; avuseseră loc şi alegerile pentru constituantă. La rândul lor, desfăşurarea ulterioară a evenimentelor cu războiul pentru întregire, retragerea şi revoluţia rusă au contribuit într'o largă măsură la înfăptuirea radicală a reformei proectate. De aci, nu urmează deloc, cum ar fi înclinat să creadă unii, că regele Ferdinand n'ar avea în această privinţă vre-un merit deosebit. In cazul acesta din urmă, ar însemna că ignorăm realitatea şi am fi pe cale să comitem o mare nedreptate. Incă de pe timpul când era prinţ de coroană, Ferdinand în diferite rânduri şi în chip public, îşi manifestase dragostea şi interesul pentru ţărănime. Asistenţa e viu impresionată de declaraţiile

pe care le face la Craiova, cu ocazia desvăluirei monumentului lui Barbu Ştirbei.

„O ţărănime slobodă, mulţumită şi tare, zice el, este unul din stâlpii cei mai puternici şi siguri ai unui Stat." La fel de semnificative si categorice sunt cuvintele pe care le rosteşte la Iaşi, în 1911, cu prilejul unei alte solemnităţi. „Libertatea economică a ţăranului trebuie câştigată; numai astfel vom avea şi libertatea lui politică. El le merită pe amândouă."

E cât se poate de limpede că prin aceste cuvinte, el vizează cele două reforme: împroprietărirea şi votul obştesc. Ca rege, reformele au avut într'insul un aprig susţinător. Cu toată situaţia critică a momentului şi presiunea evenimentelor care impuneau cu necesitate exproprierea, totuş au fost destule persoane care au luptat din răsputeri ca s'o împiedece. De teama complicaţiilor politice care le putea provoca proectul reformelor, a fost o clipă când însuş Ionel Brătianu a ezitat ca să păşească la înfăptuirea lor. In aceste împrejurări s'a produs intervenţia hotărîtoare a regelui Ferdinand în favoarea împroprietărirei ţăranului, lansând către armată proclamaţia istorică prin care făgăduieşte pământ luptătorilor. „Vouă, fiilor de ţărani, zice el în acea proclamaţie, care aţi apărat cu braţul vostru, pământul unde v'aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu regele vostru că pe lângă răsplata cea mare a izbândei care vă asigură fiecăruia recunoştinţa neamului nostru întreg, aţi câştigat tot deodată dreptul de a stăpâni într'o măsură mai largă pământul pentru care v'aţi luptat. Eu, regele, voi fi cel dintâiu a da pildă." Tot regele este acela care după grozave discuţii în consiliul de miniştri a găsit formula ce s'a votat. E cât se poate de impresionantă stăruinţa pe care o depune pe lângă Marghiloman ca să nu se atingă de chestiunea agrară al cărei principiu a fost votat.

„Reformele sunt opera mea, îi spune regele. Eu

sunt acela care după grozave discuţii în consiliul de miniştri am găsit formula care s'a votat. Argetoianu a lucrat mult timp pentru ca prin abţineri să nu fie majoritate; a sfârşit prin a vota contra. Mişu Cantacuzino a fost cel mai cinstit. Păcat că este aşa de prost." (Marghiloman, memorii). Cu acest prilej se manifestă în chipul cel mai elocvent solicitudinea cea mare a regelui Ferdinand pentru cauza ţărănimei. De data aceasta şi cei mai bănuitori vor trebui să recunoască că n'a fost la mijloc vorba, nici de o presiune a evenimentelor, nici de vreo intervenţie străină de voinţa suveranului ca să-l determine de voie sau fără voie, să accepte reforma. Din contră, împrejurările politice, ca şi partidul conservator care se găsea la putere, nu erau deloc prielnice reformelor democratice. Intr'o astfel de situaţie, era mai mult decât explicabil, era pe deplin îndreptăţită din partea lui Ferdinand o atitudine rezervată în chestia exproprierei şi a votului obştesc. In loc de o asemenea atitudine rezervată, avem în schimb intervenţia stăruitoare a regelui în favoarea celor două mari reforme care aveau să-i eternizeze numele. Memoriile lui Marghiloman constituie în această privinţă, mărturia cea mai interesantă şi mai edificatoare. E mărturia unei persoane în perfectă cunoştinţă de cauză, consemnată în însemnările lui zilnice în care fostul şef al partidului conservator înregistra la repezeală, cât putea mai fidel şi fără menajamente, evenimentele politice şi mondene la care participa dânsul. Publicate în forma lor brută, ele au meritul sincerităţii. La adăpost prin urmare de orice suspiciune, mărturia lui Marghiloman în ce priveşte chestia agrară, vine să înfăţişeze pe regele Ferdinand în adevărata lui lumină, aceea de ocrotitor al ţărănimei. Acest lucru se vede, şi mai bine, din circulara pe care o adresează în Martie 1918, către Administraţia domeniilor coroanei.

„Doresc, scrie el, ca pe domeniile coroanei şi pe

proprietăţile mele, el (ţăranul) să se bucure fără întârziere de foloasele pe care le asigură principiile sancţionate de mine în constituţie. In acest scop, până ce noui legi vor putea permite împroprietărirea definitivă, doresc ca pe aceste domenii, să fie deja, sub formă de obştii şi de arendă, puşi îndată în folosinţa pământului ce li se va cuveni." Gestul e destul de elocvent prin sine, ca să se simtă nevoia unei sublinieri. Ca unul care îşi dădea perfect de bine seama de marea însemnătate socială şi naţională a împroprietărirei, Ferdinand cu drept cuvânt socotea că „ea constitue cea mai frumoasă podoabă a Domniei Sale". In asemenea condiţii, denumirea de „regele ţăranilor" e cu prisosinţă meritată de către regele Ferdinand.

* * *

Cele spuse până acum ar fi îndestulătoare ca să dovedească netemeinicia versiunei defavorabile care a circulat pe socoteala fostului suveran şi să înfăţişeze dreptăţească pe deplin imaginea luminoasă a unui rege mare. Nu este totuş de prisos, amintirea unor lucruri ignorate poate de marele public, dar care ne ajută însă să cunoaştem mai bine pe defunctul rege. E de relevat atitudinea lui din timpul neutralităţii, când reuşeşte timp de aproape doi ani de zile să-şi tăinuească cu îndemânare gândurile sale, cu toate încercările meşteşugite făcute de cei interesaţi ca să-i smulgă secretul intenţiilor sale. Nici un gest sau vre-un cuvânt care să-i trădeze planurile sale. Şi roiau în jurul lui o mulţime de oameni, unii dintre ei din cei mai dibaci, care-i prindeau cea mai mică mişcare. Cu toate cursele întinse, a ştiut cu tact şi demnitate să se menţie teafăr, pe linia prudentă a atitudinei rezervate. Oameni politici consumaţi şi diplomaţi de carieră au trebuit să-şi recunoască inferioritatea, în faţa timidului şi a apaticului rege Ferdinand. Contelui Czernin ca şi diplomatului german care-i aminteau în cursul unei audienţe de datoria de onoare ce o are ca şi de faptul de a nu uita că s'a născut prinţ german, regele replică cu demnitate: „Nu uit, dar nu pot uita nici porunca pe care mi-a dat-o origina mea germană. Să fiu credincios ţării pe care-o guvernez şi poporului în fruntea căruia stau." Aproape toţi laudă şi admiră stăpânirea de sine şi tactul de care a dat dovadă Ionel Brătianu, în timpul neutralităţii şi al războiului. Cu nimic, regele Ferdinand nu este inferior în această privinţă marelui bărbat de Stat. El are pe de-asupra meritul de a fi trăit tragedia conflictelor de conştiinţă la care-l expunea originea lui de Hohenzolern, lucru străin de sufletul lui Ionel Brătianu. Acesta din urmă mergea la luptă mânat de vâltoarea pornirilor ancestrale care de veacuri îşi aşteptau sorocul. Am văzut cum cu toată vitregia împrejurărilor, cu toate presiunile puterilor centrale care mergeau până la brutalitate, cu toate stăruinţele guvernului Marghiloman, regele are prevederea, curajul şi tăria ca să nu ratifice tratatul dela Bucureşti, invocând mereu fel de fel de pretexte, cu gândul ascuns ca să câştige timp. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor s'a însărcinat ca să dovedească marea însemnătate politică a actului săvârşit de Ferdinand, cu înfruntarea tuturor riscurilor ce le prezenta o astfel de atitudine. In timpul tratativelor dela Buftea şi Bucureşti, regele Ferdinand este unul dintre cei puţini care dă dovadă de tact şi de abilitate. El recomandă plenipotenţiarului nostru ca să se prefacă că nu dorim Basarabia.

„Nu trebuie, susţine dânsul, ca gândul unei compensaţii să fie exprimat undeva." Erau în discuţie Dobrogea şi serioase rectificări de frontieră pe linia Carpaţilor. Destăinuirile generalului Averescu ne oferă un nou prilej ca să scoată în evidenţă calităţile de om de stat ale regelui Ferdinand. Din

ele vedem împrejurările în care a luat naştere partidul poporului. Ca să preîntâmpine primejdia unor mişcări politice cu caracter anarhic-revoluţionar, favorizate de atmosfera prielnică de după războiu, de psihoza tranşeelor, regele îndeamnă pe generalul Averescu, omul care pe acea vreme se bucura de o popularitate fără seamăn în ţara Românească, ca să canalizeze torentul forţelor populare, indiguindu-le în cadrele unui partid cu simţul răspunderii. Şi de data aceasta, desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a dovedit cât de clar văzător a fost regele şi cât de bine a procedat dânsul.

Contrar unor svonuri îndestul de răspândite, regele examina îndeaproape decretele care i-se prezentau spre semnare. Deseori se întâmpla ca din motive justificate, sub formula delicată a unei amânări „pentru o mai chibzuită examinare" să refuze semnarea unor decrete. Era profund afectat ori de câte ori observa că se petrec afaceri necurate şi se găsea în neputinţă de a împiedica unele înfăptuiri rele.

„Mai bine mi-ar fi cerut să-mi tai mâna, decât să iscălesc un asemenea decret, mărturisea dânsul cu durere şi indignare unui ministru, despre un alt coleg al său. Întâmplarea face ca să cunosc bine imobilul în cauză ; nu face nici a patra parte preţul la care e evaluat." Din cele expuse până aci, pentru orice om de bună credinţă, contrariu versiunei defăimătoare, regele Ferdinand apare ca o personalitate de mâna întâia. Am greşit profund toţi cei care am crezut că regele Ferdinand n'a domnit decât cu numele, că el n'a fost decât norocosul beneficiar al unui concurs fericit de împrejurări. Faptele dovedesc că a fost actorul principal pe scena politică a vieţei româneşti, într'unul din cele mai hotărîtoare momente ale vieţei sale, actor care şi-a jucat rolul dificil cu o rară conştiinciozitate şi cu un deosebit talent. A jucat însă

cu atâta discreţie, încât spectatorul uşor a putut fi indus în eroare. Ecoul acestor impresii parvenise până şi la urechile Suveranului. Este cât se poate de interesantă şi impresionantă mărturisirea care o face el lui Marghiloman.

„Regina, îi spune dânsul, nu exercită asupra mea nici o influenţă politică. Prin Barbu Ştirbei aflu care e starea de spirit a Brătienilor şi întru aceasta îmi serveşte." Cât priveşte pe Ionel Brătianu, e unul dintre marile merite ale regelui Ferdinand că a ştiut să vadă într'însul pe omul politic cel mai vrednic ca să conducă barca Statului, în nişte împrejurări excepţional de critice, acordându-i încrederea şi concursul cuvenit. In alegerea colaboratorilor se vede priceperea şi valoarea unui suveran. Şi'n această direcţie, alegerea lui Ferdinand a fost fără greş. Suflet de elită care nu avea în vedere decât interesele ţării, n'a cunoscut sentimentul geloziei faţă de primul său sfetnic care putea să-i întunece gloria, cu puternica sa personalitate. Era destul de conştient de persoana sa ca să se preocupe de concurenţa ce i-o putea face chiar un om de talia lui Ionel Brătianu. Mulţi dintre contemporani, înşelaţi de aparenţe, au putut să aibă asupra regelui Ferdinand păreri din cele mai eronate. Faptul, deşi ar părea surprinzător la prima vedere, totuş el e lesne explicabil. Exemplar de elită, a cărei notă distinctivă era discreţia şi raritatea, vulgul era incapabil ca să-l priceapă şi să-l preţuiască în justa lui valoare. Pentru aceasta era nevoie de privirea ageră a unui ochi expert. Una din puţinele persoane care a avut această însuşire, este un trimis special al Kaiserului Wilhem al II-lea care vizitează pe prinţ pe la începutul anului 1914. Din cele expuse în interesanta sa carte „Les dessous de la Politique en Orient", rezultă că autorul care se ascunde în anonimat e un bun cunoscător de oameni care ştie să observe cu precizie, să înregistreze detaliile revelatoare, să judece

obiectiv, să carecterizeze just. Iată ce scrie dânsul, cu privire la prinţul Ferdinand :

„Găsii în prinţul moştenitor, un om cât se poate de bine, simpatic, cu maniere plăcute, cu o ţinută extrem de prezentabilă şi a cărui conversaţie era interesantă. Părea să aibă idei cât se poate de personale asupra tuturor lucrurilor, dar punea multe rezerve în a le exprima, dacă nu-l stârneai. Vorbirăm de Berlin, unde el îşi petrecuse câţiva ani din tinereţe, de Londra pe care-mi declară că o iubeşte mult şi de Anglia. Avea o admiraţie fără margini faţă de sistemul de guvernământ englez, declarându-mi în acelaş timp cu toată sinceritatea, că n'ar putea fi aplicat nicăeri în altă parte. Incercai să obţin dela prinţ impresiile sale asupra recentei sale călătorii în Rusia, dar el abătu conversaţia cu îndemânare. Imi păru că are o remarcabilă stăpânire de sine şi destulă prezenţă de spirit ca să lasă teafăr din situaţile grele şi încurcate. Nu părea deloc obosit de situaţia sa de moştenitor al tronului, ci cred că mai de grabă era îngrijorat de gândurile responsabilităţii sale viitoare, stare de spirit care se observă rar în rândurile viitorilor suverani. Pe de altă parte, arăta o mare dragoste pentru unchiul său, a cărei sănătate-i inspira o sinceră îngrijorare. Făcui aluzie la recentul război balcanic şi el îmi spuse că armata română fusese pe punctul de a intra în luptă, dar ţara a fost cruţată, datorită înţelepciunei regelui. Imi lăsă impresia unui om foarte simpatic, având conştiinţa deplină a datoriilor ce-l aşteaptă şi foarte preocupat de a le îndeplini cum trebuie. Imi păru chiar foarte serios pentru un om relativ aşa de tânăr şi nu mă putui opri de-a nu i-o spune. Imi răspunse, râzând, că atunci când cineva este la o astfel de vârstă, că poate fi bunic şi când are băeţi şi fete deja mari, e timp de-a fi serios. (Les dessous de la Politique en Orient par un Allemand, capit. XII). Am găsit de folos ca să reproduc întreg pasajul; e părerea

obiectivă a unui străin dotat, cum am spus, cu un fin spirit de observaţie şi un foarte bun cunoscător de oameni. Abia în lumina datelor de astăzi, ne putem da seama cât de justă a fost părerea din 1914 a diplomatului german.

Când ne gândim că şi în prezent, cu toate marile înfăptuiri săvârşite de Ferdinand, sunt persoane care continuă să nu preţuiască pe defunctul rege, în justa lui valoare, ne surprinde aprecierea exactă şi elogioasă a unui om care nu-l vede pe fostul suveran decât o singură dată, în treacăt şi într'o vreme când nu începuse să deie dovada capacităţei sale.

Nici prin gând nu ne trece pretenţia absurdă ca să susţinem că regele Ferdinand a fost o persoană fără nici un cusur. Ar însemna să-l micşorăm.

N'a fost omul searbăd şi convenţional, lipsit de senzibilitate şi clocotul pasiunilor. Dimpotrivă, a fost omul în toată accepţiunea cuvântului, cu calităţi, dar şi cu defecte, cu virtuţi, dar şi cu păcate. Şi'n sufletul lui a fremătat dorul de viaţă. Fără aceste însuşiri, n'am fi avut la Ferdinand acel simţ al datoriei aşa de desvoltat, acea scrupulozitate de conştiinţă în exercitarea funcţiunei regale şi nici spiritul de jertfă.

Numai sufletele de lachei pot să judece pe oamenii mari după defectele şi păcatele „ce într'un mod fatal sunt legate de o mână de pământ". Din tabloul luminos al firilor de elită, ei nu văd decât numai petele de umbră. Nouă însă, de dragul luminii cu care ne împărtăşim, nu ne este îngăduit ca să ne oprim la aceste pete. Nu ne priveşte cenuşa ; pe noi ne importă flacăra obţinută prin trudă, sbucium şi jertfă. Pentru acest tribut aşa de preţios pe care-l aduc societăţii exemplarele de elită, nu-i loc decât pentru slavă şi recunoştinţă. Un asemenea exemplar de elită a fost regele Ferdinand. El merită întreaga slavă şi recunoştinţă a neamului ro-

mânesc; l-a servit cu deosebită pricepere, cu credință și devotament.

Din acest punct de vedere, Ferdinand a fost fericitul suveran care a putut să întâmpine moartea cu conștiința împăcată. In preajma obștescului sfârșit care pentru cei mulți e prilej de îngrijorare și de spaimă, el a simțit fiorul dulce al eliberării. Sfârșea cu o viață sbuciumată, bogată în suferințe și rară în satisfacție. Soarta nu s'a îndurat de dânsul ca să-l scutească de martiraj, nici măcar la capătul vieții, când avea și el dreptul, după atâta trudă și atâta chin, la o fărămitură de odihnă. I-a rezervat o atroce suferință fizică și una morală. O boală nemiloasă îl consuma zi cu zi și-l tortura clipă cu clipă. Mai dureroasă însă era suferința de ordin moral. Din motive de înalt ordin de Stat, găsise cu cale ca să aducă țării jertfa supremă, ca să îndepărteze pe propriul fiu. La căpătâiul lui de muribund era lipsit de prezența acestui fiu iubit care pribegea în străinătate. Cu îngrijorare privea viitorul țării cu un copil nevrâstnic pe tron și la bătaia tuturor vânturilor.

Sfârșitul lui Ferdinand nu are calmul și vraja amurgurilor de toamnă, ci grandoarea asfințiturilor de primăvară, cu furtuni năprasnice, cu fulgere și tunete; e ceva asemănător tragediilor antice. Sentimentul religios de care era însuflețit Ferdinand, l-a ajutat ca să-și joace rolul cu demnitate și eroism.

* * *

Astăzi, având perspectiva timpului și reflectând asupra unor întâmplări petrecute în trecut, am fi ispitiți să credem că o mână providențială a prezidat destinele statului român. Soarta a vrut ca după moartea Marioarei, familia regală să n'aibă parte de moștenitori. Ce grijă și amărăciune pentru suveran și pentru țară! Potrivit constituției dela 1866, dreptul de moștenire revenea prinților Leopold și Frederic, frații regelui și fiilor lor. Prințul Leopold însă găsește cu cale ca să renunțe la succesiune. La 1886, renunță la tron și Wilhelm, fratele mai mare al lui Ferdinand. Numai datorită acestor împrejurări, ajunge Ferdinand prinț de coroană. Pe de altă parte, scapă ca prin minune cu viață de tifosul care dase peste dânsul. Deasemenea soarta a făcut ca războiul să izbucnească odată cu urcarea pe tron a lui Ferdinand. Izbucnirea războiului cu doi ani mai devreme sau moartea regelui Carol cu doi ani mai târziu, erau de natură ca să influențeze în chip simțitor soarta neamului românesc.

Destinul însă a făcut ca Ferdinand să vie la timpul potrivit.

Pentru vremuri mari, era nevoie de un rege mare.

Soarta l-a ales pe Ferdinand.

Generațiile viitoare vor socoti de-a lor datorie ca să binecuvânteze și omul și împrejurările.

IONEL BRĂTIANU

In ziua de 9 Decembrie, din anul 1909, pe când se întorcea dela şedinţa senatului, în drum spre locuinţa sa, primul ministru al ţării, Ionel Brătianu este victima unui atentat. Un lucrător dela Căile Ferate descarcă asupra lui trei focuri de revolver. Atentatorul ţintise bine. Câte-şi trele gloanţe nimeresc în plin. Datorită însă blănii cu care era îmbrăcat din cauza vremii aspre, gloanţele îşi pierd din efectul lor şi el scapă astfel ca prin urechile acului dela moarte sigură, alegându-se doar cu răni grave. Coincidenţa face ca această haină salvatoare să fie blana moştenită dela tatăl său. Mulţumită acestei întâmplări, a vârstei şi a fizicului său robust, izbuteşte să înlăture primejdia unui desnodământ fatal. Văzuse însă moartea cu ochii şi-i simţise fâlfâirea aripilor ei. Puţin a lipsit dar ca Ionel Brătianu să dispară din viaţă, tocmai în preajma unor evenimente fără seamăn în istoria neamului românesc şi înainte de a fi avut ocazia ca să deie întreaga măsură a capacităţei sale. In acest caz, nimeni nu era în stare de-aşi da seamă de ireparabila pierdere pe care era cât p'aci s'o sufere partidul liberal şi neamul românesc. Abea azi, cu perspectiva timpului şi în lumina faptelor, ne putem da seamă de repercursiunile incalculabile pe cari le-ar fi avut asupra evenimentelor dispariţia lui Ionel Brătianu. Partidul liberal şi ţara ar fi fost lipsite în momentele cele mai critice şi hotărîtoare din istoria neamului, de contri-

buţia nespus de preţioasă a marelui bărbat de Stat care a fost Brătianu. Ce s'ar fi întâmplat cu partidul liberal fără Brătianu? Pe ce drumuri ar fi apucat dânsul? Ce s'ar fi întâmplat, daca la isbucnirea conflictului european, nu era Brătianu prim ministru, ci un Titu Maiorescu sau Carp de pildă? Iată numai câteva din nenumăratele întrebări care ne-ar da mult de gândit. Pe vremea aceea însă, cei mai mulţi nu vedeau în vrednicul urmaş al lui Ion Brătianu, decât pe beneficiarul unor situaţii moştenite. Cei mai bine-voitori erau dispuşi cel mult să-i recunoască anumite însuşiri intelectuale, pe lângă o creştere aleasă şi o cuceritoare amabilitate. Nici astăzi, Ionel Brătianu nu-i cunoscut în adevărata lui lumină şi nu-i preţuit în justa lui valoare.

Continuă şi în prezent să fie socotit de unii drept beneficiarul norocos al unui nume ilustru şi unor împrejurări favorabile. A fost însă cineva care a avut darul profeţiei. Datorită unei intuiţii mistice, de care sunt capabili unii artişti, prin firea lor de excesivă impresionabilitate, el a întrevăzut misiunea istorică pe care e predestinat s'o îndeplinească Ionel Brătianu. E poetul Al. Vlahuţă. Iată ce scrie dânsul la 21 Decembrie 1909:

„Intotdeauna popoarele au avut nevoe de oameni mari; trăesc şi fără ei, până la un punct oarecare. Dar sunt epoci când unui popor îi trebue neapărat un om mare. Un anume fel de om mare. Poate că de aceea şi vine (când vine). Il cheamă din toate puterile tainica speranţă a milioanelor de suflete, îndârjita voinţă de a trăi a tinereţii, supremul strigăt de ajutor al unui neam, care încă nu şi-a spus cuvântul lui pe lume. Vai, ştim ce se întâmplă cu poporul căruia nu-i vine la timp cel chemat, singurul care i-ar aduce mântuirea! Dar ce frumos e când vine! E aproape o privelişte dumnezeiască apariţia, în mijlocul oamenilor zăpăciţi, a unui om liniştit, care ia cârma, comandă şi

e ascultat. Vă daţi seama de ce înseamnă aceasta? Să faci un lucru trainic din milioane de lucruri vremelnice, să închei o putere fecundă constructoare, din mii de puteri sterpe, nearmonizată, care se distrug una pe alta, să schimbi ura în iubire, să creiezi viaţă din elementele morţii — ce poate fi mai vrednic de admirat, decât o asemenea minune? Şi minunea aceasta o poate face un om, când semenii lui îl aleg şi-l împuternicesc s'o facă... Noi, Românii, avem nevoe, avem strașnică nevoe în momentul de faţă de un asemenea om. Fi-va D-l Brătianu acesta? Din toată inima aş vrea să fie el. O, nu vă alarmaţi, ostaşi de tabără, care luaţi biruinţa voastră drept mântuirea patriei! E vorba de sănătatea bolnavului, nu de gloria doctorului. Ştiu ce gândiţi şi gândurile voastre nu mă ating. Ştiu şi ce anevoe se înduplecă omul vremii noastre să primească, fără discuţie, superioritatea altora... Şi cu toate acestea — mă uit în jurul meu, mă uit înainte mai ales, şi nu văd un alt om spre care să se poată îndrepta cu mai multă încredere speranţele neamului nostru atât de încercat!

Soarta însă ni-l arată pe omul acesta, şi ne îndeamnă să-l ascultăm cu toată dragostea, să-i dăm toată încrederea noastră, ca să-l avem puternic şi mare, pe măsura păsurilor şi primejdiilor mari pentru care l-am chemat. Destul de lămurit ni-l arată. Destul de frumos îl alege dintre toţi. Fiul marelui Brătianu, moştenind, nu gloria, căci asta nu se moşteneşte, ci minunatele însuşiri ale unui neam de oameni aleşi, cu tradiţie de vitejească cinste şi iubire de patrie, preţuit de bătrâni, care văd în el pe celălalt, şi de tineri, care prevăd în el puterea liniştită a năerului pe care primejdiile nu-l înspăimântă; — chemat la cârmă pe una din cele mai grozave furtuni, care l-au silit să deie mării jertfă sfântă, pentru a scăpa corabia, a înţeles dela început că viaţa lui are o altă menire, hotărîtoare poate în viaţa neamului nostru, şi s'a

pătruns de toată adânca seriozitate a lucrului acestuia. Un fel de grabă ciudată par'că au pus împrejurările să-i deschidă drumul, să-l împingă înainte, până va veni şi ceasul acela ca ei să le târască. O mulţime de lucruri s'au întâmplat în aşa puţină vreme, în viaţa acestui om; o mulţime de lucruri însemnate, care-l încarcă pentru grozavă răspundere. In mai puţin de trei ani e chemat să potolească o revoluţie, să păşească la deslegarea celor mai grave şi mai complicate probleme sociale ce s'au pus vreodată unui om de stat, să ia în mâinele lui conducerea întregului partid — şi cine nu ştie cât de greu e de condus un partid politic în zilele noastre. Să grăbească pasul celor osteniţi, să cumpănească zborul celor nerăbdători şi să dea ţării noastre siguranţă, statornicie, pacea roditoare, fără de care tot ce ţese un popor e pânza Penelopei, şi pentru ca nimic din ce alcătueşte atmosfera de simpatie şi de glorie a celor trimişi să nu-i lipsească, iată că împrejurări misterioase până acum, înarmează braţul unui mizerabil şi-l pun să atenteze la viaţa aceasta de muncă cinstită şi de adâncă bunătate şi iubire pentru cei mulţi, — cu siguranţă una din cele mai curate vieţi ce-au stat vreodată în slujba unei ţări. Soarta a încercat-o, şi a găsit-o vrednică. Soarta porunceşte alesului ei să rămâie, să lupte, să birue. Cel ce-a dat astfel ochii cu moartea are ca un adaos de putere din alte lumi. E omul care, o clipă, a privit în Eternitate. De-acum eşti consacrat, D-le Brătianu; trebue să rămâi în focul straşnic al luptei, să suferi şi să birui. Să suferi pentru neamul care te-a împuternicit, şi pentru el să birui. Numai pentru el!"

Desigur, că pentru vremea aceea, aceste prevederi surprinzătoare erau de natură să fie întâmpinate cu unanimă şi îndreptăţită neîncredere. Ba ele expuneau pe autor la zeflemea şi ironie. Cei mai bine-voitori cu dânsul ar fi fost dispuşi să le socotească drept reveriile unui vizionar. Realitatea

s'a însărcinat să adeverească întru totul prevederile poetului Vlahuţă.

* * *

De bună seamă, moştenirea unui nume ilustru este un mare şi preţios atout în viaţă. El îţi netezeşte drumul, îţi înlesneşte ascensiunea, îţi asigură succesul. Te-aşează dintr'odată în situaţiile cele mai înalte, fără sbucium şi fără trudă. Unii datoresc totul acestei simple întâmplări. Fără acest joc capricios al hazardului, ei erau sortiţi să lâncezească în anonimat. Numele lor nu l-ar fi înregistrat decât condica Ofiţerului Stării Civile. Sunt persoane cari au crezut c'acesta este cazul lui Ionel Brătianu. Şi astăzi chiar, după ce Brătianu a dat dovada înaltei sale capacităţi politice, sunt unii care nu vor să vadă într'însul decât pe beneficiarul norocos al unui nume şi împrejurări favorabile. Personal, am împărtăşit şi eu cândva, dacă nu exact aceeaşi părere, oricum una cam asemănătoare. N'am început să cunosc şi să preţuesc în justa lui valoare pe Ionel Brătianu, decât ceva mai târziu. Alţii erau oamenii politici care se bucurau de favoarea noastră, în anii adolescenţei mele şi acei ai studenţimii. Cu tot rolul covârşitor pe care l-a jucat în desfăşurarea evenimentelor şi înfăptuirea actelor istorice, Brătianu nu s'a bucurat după cum se cuvenea de simpatiile mulţimii şi a tineretului. De când el a luat frânele conducerii şi a început să exercite în chip efectiv puterea, a fost întruna ţinta tuturor atacurilor. „Adevărul" îşi făcuse într'o vreme o specialitate în campania dârză şi susţinută împotriva color trei şobolani. Acestei campanii anti-brătieniste, îi datora o bună parte din popularitatea sa, ziarul din Str. Sărindar. Cu autoritatea lui de şef al guvernului, Petre Carp ameninţă de pe banca ministerială că-i va aplica lui şi partidului liberal, fierul roş. In faţa unei asistenţe încremenite, adresându-se lui Ionel Bră-

tianu, acelaş prim ministru, Petre Carp, îi va svârli în faţă, celebra apostrofă: „Omul politic trebue să fie cinstit în viaţa publică, corect în viaţa privată". Cuvintele caustice ale lui Petre Carp, menite să pună într'o lumină urîtă pe şeful partidului liberal, se răspândesc ca fulgerul în tot cuprinsul ţării. In timpul neutralităţii indispune şi exasperează opinia publică şi cercurile politice, prin mutismul lui voit şi prin aparenta lui nehotărîre. Această atitudine îl va face pe Clemenceau să scrie în „L'homme libre": „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretând că nu are decât patru." Atât antanto-filii cât şi partizanii puterilor centrale, îl atacă şi-l învinuesc de-o-potrivă. Mulţi nu vedeau întrînsul decât omul care doarme la Florica. Când va mărturisi în parlament, în anul 1916 că grija situaţiei României i-a pricinuit multe nopţi de insomnie, Carp îi va replica tăios: „Dacă ai fi ştiut să te hotărăşti, dacă ai fi ştiut ce vrei, de mult ai fi dormit liniştit." Sgomotul vagoanelor ca şi svonurile celorlalte afaceri ce se practicau pe vremea aceea turbure contribuiau ca să creieze o atmosferă defavorabilă în jurul omului care conducea destinele ţării. Odată cu catastrofa, Brătianu devine unul din cei mai nepopulari oameni politici. O nemulţumire generală se manifestă împotriva lui. Ea cuprinde până şi pe unii dintre colaboratorii săi. Din însuş sânul partidului se va desprinde o fracţiune ce se va constitui în grupare aparte ca să combată guvernul şi politica lui Ionel Brătianu. I se aduc de pretutindeni, tot felul de critici. E socotit autorul moral şi material al dezastrului. I se reproşează în deosebi proasta pregătire a războiului şi detestabila lui conducere. „Admirabila dezorganizare" de care am dat dovadă în prima fază a campaniei, era pusă în mare parte pe seama sa. Incredinţarea celor mai însemnate posturi militare în mâna unor oameni ca generalul Iliescu care s'a dovedit că nu era deloc la înălţimea împrejurărilor şi înlăturarea generalilor meritoşi ca Averescu şi

Cristescu, erau probele cele mai elocvente care veneau în sprijinul criticei ce i se aducea. Când evenimentele au venit ca să încoroneze cu succes activitatea sa politică, Ionel Brătianu nu s'a bucurat după cum se cuvenea de simpatia şi favoarea publicului. Dimpotrivă, autorul „răspunderilor", care nu era altceva decât un aspru rechizitor la adresa guvernării liberale era idolul mulţimei. Cu toată abţinerea dela alegere a celor mai însemnate forţe opoziţioniste, puternicul şi gloriosul partid liberal nu poate să obţie de cât un număr limitat de mandate. Candidatura lui Ionel Brătianu în Ardeal nu întruneşte decât un număr foarte redus de voturi. Ardealul, pentru eliberarea căruia el se străduise din răsputeri şi sacrificase totul, înţelegea ca să-l trântească cu sgomot în alegeri. In primul parlament al României Mari, al votului obştesc şi al ţărănimei împroprietărite, făuritorul unităţii naţionale şi-al marilor reforme sociale, departe de a fi primit cu ovaţii şi aplauze nesfârşite, e întâmpinat cu răceală şi vădită ostilitate. Ba ceva mai mult: acest parlament găsea cu cale ca să aplaude pe Marghiloman, adversarul războiului unităţii naţionale, autorul păcii dela Bucureşti şi al dării în judecată a ministerului care a înţeles să declare războiu şi să voteze reformele.

Era interesantă scena:

Reprezentanţii provinciilor desrobite şi al votului obştesc aplaudând pe Marghiloman care făcea rechizitorul lui Ionel Brătianu.

*

Dacă într'adevăr, moştenirea unui nume ilustru constitue un mare şi preţios atout în viaţă, nu trebue să pierdem deasemenea din vedere că ea poate să fie în unele cazuri o serioasă piedică în ascensiune, dacă nu chiar de-a-dreptul fatală. Oricare ar fi meritele descendenţilor, ele pălesc în comparaţie cu cele ale înaintaşilor. Odată cu stingerea lor din viaţă, se potoleşte clocotul patimilor,

se pierde ecoul atacurilor şi cu vremea care trece dispar notele discordante ca să nu rămâie decât icoana luminoasă a celui dispărut. De dincolo de mormânt, se proectează cu putere pe ecranul vieţii, această icoană luminoasă a iluştrilor dispăruţi. Apare aşa de strălucitoare, incât de multe ori eclipsează cu desăvârşire eventualele merite ale urmaşilor. Ingrată soartă pentru aceştia!

E situaţia în care se putea găsi Ionel Brătianu. Era moştenitorul unuia dintre cele mai ilustre nume din ţară. Acest nume se împletea cu însăşi istoria modernă a Statului Român. Toate fazele acestei istorii, dela 1848 până la 1890, cu toate marile ei înfăptuiri, sunt legate de numele lui Ion Brătianu. O sarcină afară din cale de anevoioasă pentru cineva, ca să poată să menţie prin persoana sa, prestigiul unui asemenea nume. Ii trebuiau însuşiri excepţionale. De aceea poate, între alte motive, Ionel Brătianu nu simţi vreo atracţie deosebită pentru politică. Prevedea dificultăţile, măsura primejdia, cerceta perspectivele. La ce se putea aştepta de pe urma unei activităţi politice? Pe acest tărâm, părintele său culesese toate roadele, recoltase toate succesele. Ce-i mai rămânea lui de făcut în această direcţie? Intreprinderea, pe cât de temerară, apărea în acelaş timp şi stearpă. Era preferabil prin urmare să se consacreze cercetărilor istorice, către care se simţea atras şi a îndeletnicirilor gospodăreşti în care găsea o deosebită plăcere. In munca de bibliotecă şi treburile fermei, n'avea să se îngrijească ca nu care cumva prin vre-o acţiune necugetată să compromită moştenirea scumpă a unui nume ilustru. La această viaţă de studii şi îndeletniciri gospodăreşti, îl îndemna firea lui de epicureu superior, refractară agitaţiilor şi eforturilor. Zarvei activităţii politice, îi prefera cetirea unei cărţi interesante sau tovărăşia unei femei frumoase. Chiar în momentele cele mai sbuciumate ale existenţei Statului Român, când el

are răspunderea destinelor ţării, nu se îndură să renunţe la bucuriile lui interioare. Se refugiază la Florica, şi acolo îşi petrece o parte din timp, răsfoind cărţi, descifrând documente, clasând monede, îngrijind de fermă. Şi totuş... cu toată firea lui refractară activităţii politice şi împotriva dorinţelor sale intime, a trebuit să cedeze stăruinţelor prietenilor lui şi mai ales ale prietenilor părintelui său, acceptând să intre în viaţa politică. A făcut-o dintr'un sentiment de pietate şi dintr'un spirit de datorie. Se supunea imperativului ce-i impunea situaţia sa de fiu al lui Ion Brătianu: obligaţia de a-i continua opera.

Era ceeace francezul numeşte aşa de potrivit: Noblesse oblige. Deseori, se plânge intimilor săi că din cauza acestor obligaţii, nu s'a putut consacra cercetărilor istorice, aşa după cum îi era voia. In mai multe rânduri şi cu diferite ocazii, Brătianu îşi manifestase dorinţa de a părăsi viaţa politică, cu gândul de a se putea consacra în tihnă, cercetărilor sale istorice. Mai ales a fost un moment pe care îl credea cel mai nimerit pentru retragerea lui din viaţa politică. Era anul înfăptuirii unităţii naţionale. Odată cu întregirea neamului, socotea menirea împlinită. Atinsese culmile năzuinţelor pe care le putea râvni un om politic. De-acum înainte nu-l aştepta decât povârnişul. Şi totuş a continuat să rămână în fruntea partidului. A făcut-o numai dintr'un spirit de datorie. I-a fost dat ca nici măcar ultimii ani să nu-i poată consacra studiului. Nu ştim care ar fi fost valoarea lui Brătianu ca istoric. Se prea poate ca să fi devenit un savant de mâna întâia; avea pentru aceasta destule calităţi. Nici un român însă nu regretă o asemenea pierdere. Un istoric mai mult sau mai puţin nu interesează în viaţa omenească. Dacă soarta nu l-a favorizat pe Brătianu de a scrie istorie, i-a hărăzit în schimb rarul privelegiu, de a face istorie.

* * *

Născut la 1864, în timpul războiului independenței Ionel Brătianu abea era un copil de 13 ani. La această vârstă fragedă, el însoțește pe tatăl său pe front.

Armata Română, bătută de artileria inamică, era demoralizată. Ea stătea ascunsă în tranșee, de-a-lungul Dunării; avea ordin să nu răspundă.

In calitatea lui de ministru de război, Ion Brătianu dă ordin ca artileria să înceapă focul. Dela primele lovituri de tun, moralul trupelor se reface. în scurt timp, artileria inamică e redusă la tăcere. Ionel Brătianu e martor la această scenă istorică. E de față, când armata română deschide un nou capitol în istoria neamului și care înseamnă reînvierea gloriei noastre militare, de multă vreme apusă, scuturarea jugului turcesc care apăsa de veacuri, câștigarea independenței și a regatului, preludiu al unității naționale. Asemenea scene și momente nu se uită niciodată. In felul acesta viu și impresionant, înțelegea Brătianu tatăl să facă educația copiilor săi. De-altminteri, însăși viața acestui om care se confunda cu istoria epocei sale, epocă bogată în fapte mari, era prin sine o înălțătoare lecție de patriotism și devotament. Născut în faza de închegare a statului român, în măsura în care înaintează în vârstă, el vede cum zi de zi, se organizează și se consolidează acest stat. Intruna, îl vedea pe tatăl său în fruntea echipei de lucrători care muncesc din zor la edificiul României Moderne. Ba ceva mai mult. Din cea mai fragedă copilărie, participase și dânsul într'o măsură destul de apreciabilă, la construcția acestei opere monumentale N'avea nici 13 ani, când tatăl său îi încredințează sarcini de mari răspunderi. In afară de Eugen Carada, copiii nevrâstnici ai lui Ion Brătianu erau singurele persoane din țara românească care erau. în posesia dicționarului cifrat al primului ministru Când Regele Carol află acest lucru, din gura sfetnicului său, rămâne încremenit de uimire. La exclamația suveranului că nu sunt decât „niște copii", Ion Brătianu îi răspunse că „de nimeni nu sunt mai sigur ca de ei". Procedând în acest chip, Ion Brătianu a știut să folosească cele mai nimerite mijloace pedagogice pentru educația copiilor săi. Cu toate că era absorbit de grija treburilor publice, totuș el a isbutit ca să găsească răgazul trebuitor să se ocupe în de-aproape cu educația odraslelor sale, supraveghind bunul mers al creșterii lor, chiar și până la detalii. Ori de câte ori surprindea vreo abatere, intervenea cu autoritate și hotărîre. Nici chiar în timpul studiilor dela Paris, Ionel nu scapă de supravegherea tatălui său. Pentru vina de puțină însemnătate, — se prezentase la internat cu o întârziere de o zi — el și-a atras din partea lui Ion Brătianu o mustrare din cele mai aspre. In faptul mărunt al neprezentării la timp, Ion Brătianu vedea o mare scădere pentru omul care vrea să joace un rol în viață. Motivele invocate de Ionel pentru ușurarea vinovăției, deși nu erau lipsite de temei, treceau în ochii bătrânului, drept semne de slăbiciune. Nu putea concepe ca din pricina oboselii (făcuse drumul dela București la Paris, în tren, timp de trei zile și trei nopți) și de dragul odihnei, să lipsească cineva dela datorie. Sub nici un chip nu înțelege să tolereze asemenea atitudini din partea copilului său. De aceea, îl mustră pe Ionel cu asprime.

„Mi-ai dat, îi scrie dânsul, măsura de ce-ai să fii. Este dar de prisos ca să mă faci să o simt cu scrisorile tale, pe care poți fi sigur că nu le mai citesc." I. C. B.

Din destăinuirile D-nei Sabina Cantacuzino, fiica mai mare a lui I. Brătianu, aflăm impresia puternică pe care a produs-o asupra lui Ionel atitudinea tatălui său. Din cele câteva fapte înșirate mai sus, ne putem da seamă de educația solidă pe care a primit-o dela părintele său, viitorul conducător al destinelor neamului românesc. Bătrânul Brătianu a înțeles să-și iubească copiii, fără slăbiciune.

Mama lui, la rândul ei, femeie superioară, mai cu seamă prin însuşirile sale sufleteşti, a exercitat asupra lui Ionel o influenţă bine-făcătoare. Înţelegătoare şi entuziastă, devotată şi duioasă, activă dar discretă, ea era tipul femeii născută să fie tovarăşa ideală a soţului ei şi mamă pricepută a copiilor săi. Înrâuririi mamei lui, datoreşte Ionel Brătianu cultivarea laturii lirice a personalităţii sale. Ea a ştiut să desvolte în sufletul lui, sentimentul afecţiunii duioase. Corespondenţa dintre ei înfăţişează marelui public, un Brătianu cu totul necunoscut. Mulţi vor rămâne surprinşi, când vor afla că Ionel era o fire foarte iubitoare, sensibilă şi duioasă. Nu lăsa să treacă o zi fără să scrie părinţilor, dela Paris. Din pură afecţiune, căuta să nu le căşuneze nici o supărare. Ca să facă pe placul tatălui său, urmează ingineria, deşi-l atrăgeau cercetările istorice. Nu cruţa nici o jertfă sau osteneală, ca să vie în ajutorul părinţilor. Îşi reduce cheltuelile personale, până la minimum posibil, ca să poată întrebuinţa salarul lui de inginer, la uşurarea nevoilor familiei strâmtorate. Tânărul care se îndeletnicea cu cifrele şi mecanica înveselea pe toţi ai casei cu răvaşele lui glumeţe, compuse de dânsul în versuri cu prilejul diferitelor petreceri. Ştia să găsească pentru fiecare cuvântul potrivit care să stârnească râsul, fără ca să producă însă vreo supărare sau jignire. Mulţi vor rămâne surprinşi, când vor afla că Sfinxul dela Florica, omul cu voinţa de fier, a fost în tinereţe autor de stihuri glumeţe

Contrar obiceiului vremii, după care odraslele protipendadei învăţau în particular sau prin instituţii străine, Ionel Brătianu îşi face studiile secundare la liceul Sft. Sava din Bucureşti. Tatăl lui ţine ca copilul său să fie întru toate un produs al pământului românesc. Numai studiile superioare le face în străinătate. Pe vremea aceea nu exista la Bucureşti, Şcoala Politechnică. El e nevoit prin

urmare să se ducă în Franţa, unde urmează Politechnica şi Şcoala de Poduri şi Sosele din Paris.

In vederea satisfacerii nevoilor României Moderne, tatăl lor caută să deie copiilor o pregătire technică. Ionel Brătianu devine inginer, din voia tatălui său. Altele erau însă înclinaţiile lui. După cum am amintit în altă parte, el ar fi dorit să se consacre cercetărilor istorice, studiul istoric fiind marea lui pasiune. Aceasta nu l-a împiedicat ca să fie un strălucit student al Politechnicei din Paris şi să se afirme în corpul technic ca un element de valoare.

In tânărul inginer dela Căile ferate, lumea nu era dispusă să vadă un viitor om politic, necum să întrezărească un mare bărbat de stat. Se aştepta de bună seamă să-l vadă ocupând cele mai înalte trepte ierarhice ale corpului technic din care făcea parte.

Iată însă că pe neaşteptate şi spre surprinderea generală, părăseşte cariera pentru care se pregătise şi din motivele expuse în altă parte, se asvârle în vâltoarea luptelor politice. Răspundea chemării care i-o impunea calitatea de fiu al lui Ion Brătianu. Abea îşi face intrarea în viaţa politică şi îl vedem îndată deputat de Gorj. Cu ocazia alegerilor care-l vor trimite în parlament, el ia primul contact cu publicul şi rosteşte întâia lui cuvântare. E interesantă această cuvântare pe care o rosteşte el cu prilejul botezului său politic. Inaintea unui colegiu de mari proprietari are îndrăzneala să pue clar şi răspicat chestia ţărănească.

„Prima solicitudine, spune dânsul, o merită ţăranul, el care mai mult suferă de răul actual şi de ale cărui puteri mai mult depinde viitorul naţional; căci viitorul unui stat democratic nu e pe deplin asigurat decât când în fiecare suflet există conştiinţa solidarităţii sociale, când în fiecare trup este vigoare destulă pentru realizarea aspiraţiunilor obşteşti."

Așează, după cum reese din aceste cuvinte, problema țărănească în cadrul marilor interese de stat. Dându-și seamă de marile dificultăți care le întâmpină o asemenea operă, dânsul adaogă: „Această reformă cere timp și energie; ea nu se poate întrona decât prin luptă cu deprinderile rele, și nu sunt misiuni mai grele decât acelea de educator."

După cum vedem, din prima lui manifestare publică, chestia țărănească formează obiectul central al preocupărilor sale politice.

Nu vor trece doi ani de zile dela intrarea lui în parlament, și cu prima remaniere, îl găsim pe banca ministerială. E ministrul cel mai tânăr; abea numără 33 de ani. De bună seamă că această fulgerătoare ascensiune o datora numelui său. Intrat de curând în viața politică, n'avusese nici timpul material, nici prilejul ca să-și dovedească aptitudinile și să-și afirme personalitatea. Activitatea lui de raportor al câtorva legi de puțină însemnătate nu îndreptățea întru nimic fulgerătoarea lui ascensiune. Elementele valoroase, cu reputația stabilită nu obțineau în partidul liberal decât favoarea unui mandat de deputat. E cazul lui Tache Ionescu, Gheorghe Panu, Coco Dumitrescu, Disescu, Arion, Delavrancea și atâția alții.

Fotoliul ministerial era pentru aceste elemente strălucite un mare semn de întrebare.

Brătianu este între cei dintâi ca să recunoască acest lucru.

Răspunzând oratorilor, cu ocazia unui banchet dat de corpul technic, dânsul își caracterizează situația în chipul următor:

„Când un tânăr ofițer, în goana calului, trece cu stindardul regimentului în mână, bătrânii generali și tot corpul ofițeresc trag săbiile și salută. Nebun ar fi însă ofițerul acela dacă ar lua acele saluturi pentru dânsul, când ele se adresează steagului, simbol al unirii și al comunei conlucrări. Știu că

numele pe care-l port e principalul titlu: departe însă de a regreta aceasta, văd în el un îndemn puternic și un învățământ pentru toți, căci dovedește că societatea românească oricare i-ar fi șovăelile aparente, știe să prețuească serviciile aduse și-și poartă recunoștința chiar asupra fiilor acelora care au bine-meritat."

Acelaș lucru caută să scoată în evidență și cu prilejul alegerei ca șef al partidului.

„D-vs., toți, spune dânsul în discursul ce-l rostește cu această ocazie, ați văzut în numele meu o legătură nouă cu tradițiunile vechi și glorioase ale partidului, iar în vârsta mea ați văzut o legătură cu generațiunile mai tinere, chemate să conlucreze la progresul acestui partid, să-i asigure viitorul."

Nu putea să nu-și deie seama că în cea mai mare parte, noua demnitate de șef al partidului, o datora ilustului său nume. Ce-i drept, în cursul activității sale, dase numeroase și palpabile dovezi de aptitudini politice. Ele nu erau însă îndestulătoare ca să se impue numai pe baza lor la conducerea partidului. Erau în sânul partidului elemente cari prin, statul lor de serviciu, erau mult mai îndreptățite decât dânsul ca să ocupe demnitatea de șef. Un Ferechide sau Spiru Haret puteau revendica șefia cu mai multe drepturi. Foarte multă lume era indispusă de practicarea acestui sistem anti-democratic după care se făcea selecția valorilor. Se socotea ca o rămășiță a moravurilor feudale, ca blazonul numelui să constitue principalul titlu de merit. Se va vorbi din ce în ce mai insistent de dinastia Brătienilor, ca de a doua dinastie domnitoare din Țara Românească. Contele de Bülow îl va denumi „clanul Brătienilor". Vor fi persoane care vor considera dinastia Brătienilor, mai tare decât aceea a Hohenzollernilor.

Dinastia legală, vor susține aceștia, ocupă tronul și poartă coroana, sceptrul puterii însă îl dețin Brătienii.

Cine putea bănui în tânărul ministru din 1897, care se strecura sfios şi stângaciu pe banca ministerială, pe dictatorul de mâine al politicei româneşti?

Lumea nu-l cunoştea decât ca pe un tânăr ce poartă un nume ilustru, inginer de meserie şi cuceritor de femei. Simpatia cercurilor politice o câştigă pe 'ndelete prin înfăţişarea lui fizică, creştere aleasă şi amabilitatea lui cuceritoare. Primul ministeriat nu se distinge prin ceva deosebit. De altfel, pe la diferite departamente pe unde a trecut n'a fost omul care să lase urme, să facă epocă. Nu şi-a dat nici cea mai mică osteneală ca să treacă un admirabil ministru de resort. Nu prea-şi bătea capul cu studierea migăloasă a dosarelor, cu reorganizarea ministerului sau cu colecţionarea legilor. Avea o repulsie organică pentru munca materială şi birocratică. Cu un cuvânt, n'avea deloc calităţile unui bun ministru de resort.

Unii au vrut să vadă într'asta o mare scădere a lui Brătianu. Cum de asemenea au vrut să vadă scăderi în unele din apucăturile lui. Avea obiceiul să se culce de vreme, să doarmă după masă şi să stee ceasuri întregi tolănit într'un fotoliu sau întins pe-o canapea. Nu renunţa la aceste obiceiuri, ca şi la deprinderea de a se ocupa cu lucruri străine de preocupările politice, nici măcar în momentele cele mai critice şi mai sbuciumate ale existenţei sale, când conducea treburile statului, în timpul neutralităţii sau acel al războiului.

Nu i se spunea în epoca neutralităţii că în timp ce el doarme la Florica, România pierde trenul?

Cât de mult se înşelau!

In primul rând, se pierdea din vedere adevăratul rost al unui om de stat. Rolul lui e ca să supravegheze bunul mers al aparatului de stat, îmbrăţişând toate nevoile, interesele şi năzuinţele obştei. El are chemarea ca să reflecteze cu profunzime

asupra evenimentelor însemnate, asupra celor mai nimerite soluţii care trebue date diferitelor probleme de ordin superior şi general. Lui îi revine sarcina grea ca să cuprindă cu privirea un orizont cât mai larg cu putinţă, să întrevadă cât mai clar, să prevadă cât mai just, să preîntâmpine cât mai bine greutăţile şi primejdia.

Continua preocupare de treburile departamentului, cu munca migăloasă de fiecare zi, cu rezolvarea chestiunilor curente şi mărunte, cu întreg birocratismul sâcâitor dar inerent unei asemenea întreprinderi, pe lângă că-ţi răpeşte vremea şi-ţi macină energia şi elanul, mai are cusurul de aţi diforma optica, limitându-ţi orizontul. Priveşti şi vezi oamenii şi evenimentele prin prizma defectuoasă a specialistului.

In lipsa de zel a lui Brătianu pentru treburile departamentului, departe de a vedea prin urmare o scădere, vedem dimpotrivă, o mare calitate. Un altul, în locul lui, şi-ar fi dat toată osteneala ca să se afirme ca un bun ministru de resort. Brătianu însă sigur de sine, n'a avut asemenea vanităţi. Nu râvnea în politica Ţării Româneşti gloria meşterilor pricepuţi. Revendica pentru dânsul gloria arhitectului care concepe planul şi conduce lucrarea.

Nu urmează de aci, că Brătianu când vroia, nu era în stare să fie un bun ministru de resort. A dovedit-o cu prisosinţă în timpul răscoalelor şi a neutralităţii. La 1907, în împrejurări aşa de critice, a condus departamentul internelor cu pricepere şi fermitate.

Pe vremea neutralităţii, în acele momente hotărîtoare pentru soarta românismului, fără să fie titularul departamentului, a condus cu o mână de maestru politica externă a ţării.

In ce priveşte înclinaţia lui spre o trândăvie orientală, de asemenea nu suntem deloc dispuşi să o socotim ca o scădere. De multe ori, aşa de mult bârfita trândăvie e cu mult mai productivă

decât cea mai febrilă agitaţie. Deseori, în acele momente de trândăvie, când sufletul este liber şi stăpân pe mişcările sale se găsesc soluţiile cele mai ingenioase, se zămislesc şi se conturează cele mai măestre planuri, se iau şi se execută cele mai eroice hotăriri. De o asemenea speţă fecundă, era trândăvia orientală a lui Ionel Brătianu.

* * *

Tânărul Ionel Brătianu care în calitatea sa de deputat şi ministru nu se remarcase în chip deosebit, în perioada guvernării, începe să se manifeste şi să se afirme cu putere, odată cu trecerea partidului în opoziţie. Fiind unul dintre cei trei liberali care reuşesc în alegerile din Mai 1899, el devine în Parlament, purtătorul de cuvând al partidului. In această calitate oficială, va duce întreaga luptă parlamentară, timp de doi ani de zile-cât durează guvernarea conservatoare. Sarcina, era din cele mai grele. Trebuia să ţie piept unei adevărate falange de oratori străluciţi de care dispunea guvernul. Fără să poată egala în elocinţă pe un Tache Ionescu sau Carp, totuş tânărul debutant a reuşit să-şi îndeplinească cu conştiinciozitate datoria.

Discursurile lui impun prin tonul lor ponderat, prin lipsa de artificii, ţinuta elegantă şi rezervată, claritatea ideilor, fermitatea convingerilor şi patriotismul care vibrează într'însele. Activitatea lui politică însă nu se mărgineşte numai pe tărâmul luptei parlamentare. Ea se desfăşoară şi mai amplu, în cadrele partidului. El îşi dădea foarte bine seama că partidul nu va putea continua să se menţină la suprafaţa vieţii politice, dacă nu-şi va potrivi pasul cu ritmul vremii. Ca să corespundă acestei cerinţe, simţea că-i nevoe de o reorganizare a partidului, prin revizuirea programului şi a cadrelor. După cum era şi logic, urma să înceapă cu revi-

zuirea programului. In vederea acestui dublu scop, întreprinde acţiunea de recrutare de elemente tinere şi valoroase.

Pleiada de intelectuali merituoşi şi entuziaşti care formau statul major al partidului socialist constitue pentru Brătianu cea mai nimerită şi preţioasă achiziţie. Cu această ocazie, se manifestă într'o bună măsură spiritul politic al lui Brătianu. Pe de o parte, face partidului liberal o transfuziune de sânge oxigenat, iar pe de alta reuşeşte ca să destrame embrionara organizaţie socialistă care putea să prezinte o primejdie în viitor. Tot cu această împrejurare, avem prilejul să vedem tactul şi abilitatea lui. Izbuteşte ca să convingă pe socialişti să treacă la liberali, cum isbuteşte de-asemenea să înfrângă ostilitatea lui Mitică Sturza şi a vechilor cadre. Pentru îmbunarea lui Sturza, ştie să aleagă momentul psihologic cel mai potrivit. Bătrânul şef al partidului liberal era foarte afectat din pricina campaniei furioase pe care o ducea partidul conservator împotriva sa, pe chestia naţională.

Ca răspuns la aceste atacuri, tineretul liberal, din iniţiativa lui Ionel Brătianu, organizează la Liedertafel, un banchet în onoarea lui Dimitrie Sturza. Cu această ocazie are loc botezul politic al tinerilor socialişti care treceau la liberali. In cuvinte înflăcărate, Radovici, Morţun şi alţii arată motivele care-i determinaseră să intre în partidul liberal şi veştejesc cu energie acţiunea şi metodele partidului conservator. In asemenea condiţii şi stare sufletească, şeful partidului sfârşeşte prin a primi cu bunăvoinţă intrarea socialiştilor în partid.

In salutul care-l adresează noilor înscrişi, Brătianu caută să sublinieze în chip indirect noua orientare a partidului, ridicând paharul pentru isbânda apostolatului căruia se închină această nouă forţă.

«Primejdia cea mare, zice el, nu stă în faptul

că sunt câțiva răi, ci în acela că sunt prea mulți indiferenți."

Această nouă forță pe care o salută Ionel Brătianu și care va face epocă în partidul liberal, e cunoscută sub numele de tinerimea generoasă. Ea-și va găsi în Constantin Stere, exponentul ei cel mai autorizat și mai strălucit. Brătianu își va face dintr'însul primul lui aghiotant. Valorosul profesor dela Iași îi va fi până la războiu, colaboratorul cel mai prețios și amicul politic cel mai intim. Așa de strânsă era într'o vreme legătura dintre dânșii, încât era un moment când se credea că Brătianu nu acționează decât după directivele date de Stere.

Fără îndoială, Stere a jucat un rol foarte însemnat în conducerea partidului, înainte de războiu. A fost după cum am spus mai sus, animatorul și doctrinarul tinerimii generoase. Suntem însă departe de realitate, dacă am socoti pe Brătianu ca omul care ar lucra sub sugestiile și directivele profesorului Stere. Dimpotrivă, Brătianu n'a făcut decât să se servească de serviciile și concursul lui, în vederea scopului urmărit de dânsul. Partizan convins al reformelor democratice și adept al orientării partidului spre stânga, vedea în fostul exilat din Siberia, un colaborator din cei mai prețioși. In timpul războiului însă, când Stere, din cauza divergenții de convingere, nu-i mai putea servi ca colaborator, se dispensează foarte ușor de sfaturile și sugestiile sale, mulțumindu-se numai ca prin fel de fel de manevre să-i facă cât mai inofensivă acțiunea lui. In acest scop, a mers așa de departe, încât a călcat până și legile prieteniei. Cu toată intimitatea care exista între ei, nu și-a îngăduit nici măcar loialitatea ca să-i desvălue adevăratul lui gând. Până la sfârșit, Stere nu știa încotro se orientează Brătianu. Cunoscându-i temperamentul și convingerile, socotea ca o primejdie faptul de-ai destăinui intențiile sale. Prin

fel de fel de însărcinări, căuta chiar să inducă în eroare pe rusofobul Stere. Nu se poate spune că manevra n'a reușit într'o bună măsură.

De-aci vedem, cât de eronată a fost versiunea după care Brătianu ar fi lucrat sub sugestiile și directivele directorului „Vieții Românești". In afară de Stere s'a mai spus despre Brătianu că'n dosul lui lucra oculta sau Alecu Constantinescu. A fost o vreme, când se vorbea că adevăratul conducător al partidului era Vintilă. In așa măsură era suspectată capacitatea sa.

Incontestabil, Eugen Carada, acest om de înaltă valoare, a fost pentru începutul politic al lui Ionel Brătianu de un mare folos. De-asemenea, Alecu Constantinescu și Vintilă, unul prin inteligența lui sclipitoare, celălalt prin munca lui de catâr, au fost și dânșii auxiliari prețioși ai operei sale. Conducătorul efectiv al partidului, în directivele lui generale, a fost însă numai Ionel Brătianu. E caracteristic în această privință replica pe care el o dă unui om de talia lui Tache Ionescu care pe lângă valoarea și importanța persoanei sale, mai avea și calitatea de-a fi șef al celui de-al doilea partid de guvernământ.

„Eu nu împărtășesc politica României cu nimeni; asta-i treaba mea." Aceste cuvinte, el le rostea la Iași, pe timpul refugiului, în niște împrejurări critice pentru țară și pentru dânsul, când oricare altul în locul lui ar fi căutat să solidarizeze și pe alții la răspundere.

Când Alecu Constantinescu a crezut că-și poate lua aere de independență, Brătianu nu s'a sfiit ca să-l execute fără menajamente, în plină ședință plenară. Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea sa politică, unele veleități de independență.

Hotărît lucru, contrar versiunilor care au circulat, Ionel Brătianu a fost șef al partidului liberal în toată puterea cuvântului.

Din acest exces de autoritate cu care a condus partidul, au rezultat şi unele neajunsuri.

Individualităţile fiind împiedicate în libera lor desvoltare, nu s'au putut forma prin exerciţiu şi selecţie cadrele conducătoare capabile să suplinească lipsa şefului. Simple elemente de execuţie, odată cu dispariţia lui Ionel Brătianu care concentrase în mâna lui toată puterea şi toate iniţiativele, partidul a rămas văduvit de conducere. Nici până astăzi el nu-şi poate reveni în fire, simţind la fiecare pas lipsa conducătorului dispărut din viaţă. Oftează nostalgic după dânsul, îi regretă lipsa la fiecare moment şi rămâne mereu inconsolabil.

Nici nu se poate un omagiu mai mare.

* * *

Intr'unul din discursurile rostite cu prilejul unei discuţii la Mesaj, răspunzând Băncii Ministeriale, Ionel Brătianu ne arată care trebue să fie pentru un bărbat de stat isvorul inspiraţiei sale politice.

„Mă îngrijeşte, spune el, frumoasa frază pe care D-l Ministru de Finanţe o făcea la sfârşitul discursului său, când mărturisea că are o mândrie personală, în care constă forţa sa. D-sa totdeodată ne spune că, într'un moment de infirmitate, urechea d-sale îi permisese să-şi audă bătăile inimii. Să-mi fie îngăduit a zice că mie mi se pare că discuţiunile, diversiunile şi frazele frumoase pe care le facem în asemenea împrejurări, sunt ca acele jocuri ale copiilor cari, pe marginea oceanului ridică ziduri de nisip şi cred că prin sgomotul strigărilor lor vor asurzi vocea profundă, mare şi eternă a oceanului adânc şi plin de viaţă, al cărui val, când vine, în nimic preface clădirile de nisip copilăreşti. Eu, contrariu D-lui Ministru de Finanţe, care, cu mândrie personală îşi concentrează atenţiunea asupra propriilor sale pulsaţiuni, eu zic că'n situaţii grave, în momente ca acestea, ar trebui ca

orice om de stat să-şi deschidă largi urechile la sgomotele din afară, să asculte vocea profundă a oceanului plin de viaţă, s'o pătrundă şi s'o înţeleagă, să-şi reamintească toate necazurile trecutului acestui popor, să-i simtă toate trudele prezentului, pentru ca să-i poată îndeplini toate aspiraţiile pentru viitor."

Evenimentele s'au însărcinat să dovedească temeinicia tezei lui Brătianu. Ele au arătat cu prisosinţă că fostul şef al partidului liberal păşise pe calea cea bună. Alţii care s'au încumetat ca să apuce alăturea de drumul indicat de glasul mulţimii, au trebuit să plătească scump această îndrăzneală; au mers la dezastru.

E cazul lui Petre Carp, omul politic înzestrat cu multe însuşiri de ordin intelectual şi moral. A avut însă marele cusur ca să dispreţuiască mulţimea cu nevoile şi aspiraţiile ei. Poate că Brătianu n'a avut resursele unui Petre Carp, dar a avut în schimb calitatea că a ştiut să plece urechea şi să asculte freamătul mulţimei; şi-a însuşit nevoile, i-a înţeles aspiraţiile. In Unison cu năzuinţele norodului, a fost ferit ca să greşească şi a fost normal să biruiască. Dela început şi-a dat seama că dacă partidul vrea să mai joace un rol de frunte în viaţa politică, menţinându-se ca cel mai de seamă instrument de guvernare a ţării, va trebui ca el să-şi potrivească pasul cu ritmul vremii. De aceea întreprinde el metodic şi cu tact primenirea cadrelor, prin transfuziunea de sânge nou şi viguros a tinerimei generoase şi prin revizuirea programului în sensul unor largi reforme cu caracter democratic. Chestia agrară, în special, formează obiectul preocupărilor sale. In rezolvirea ei, în folosul mulţimei, vede dânsul soluţia fericită a celei mai vitale probleme de ordin social şi naţional a statului român.

Am văzut cum din prima lui manifestare politică a înţeles să pună problema răspicat în faţa

unui colegiu de mari proprietari, cărora venea să le solicite votul. De atunci, nu lasă să treacă nici un prilej fără să nu manifeste interesul cel mare ce-l purta acestei chestiuni.

„Situaţia noastră rea, spune el în discursul la Mesaj din Martie 1905, cere fără întârziere ca o necesitate de existenţă, progresele care să ne ridice la nivelul occidentului cult, între care ridicarea stării ţăranului constitue punctul cardinal al procesului nostru vital."

Cu câteva luni de zile mai târziu, cu ocazia unui banchet al organizaţiei liberale din Râmnicu-Vâlcea care sărbătorea pe D. Sturza şi Ionel Brătianu, aceste va spune. „D. Sturza ne vorbea despre sanatorii de ftisie, dar noi avem de a combate şi o altă ftisie, microbul mizeriei şi-al ignoranţei... Poporul nostru este sărac într'o ţară bogată şi străinul e izbit de acest contrast". Lui Mişu Cantacuzino care imputa partidului liberal inconsecvenţa lui programatică, în privinţa intervenţiei Statului, în dauna libertăţii individului, Brătianu îi va răspunde foarte just şi cu succes: „Asemenea libertăţi sunt adevărate asupriri, asemenea egalităţi de luptă sunt adevărate înşelătorii. A lăsa să lupte pe milionarul de astăzi, egal la egal, fără intervenţia Statului, cu ţăranul, a lăsa pe ţăran, care n'are decât sapa lui, să lupte cu aceia care au la dispoziţia lor acumulate, capitalurile de forţă mecanică şi de forţă de bani, ar fi o adevărată naivitate din partea unora, şi ar fi o monstruoasă nedreptate din partea celor conştienţi."

Prin aceste cuvinte se vede foarte bine simţul de dreptate, de generozitate al lui Ionel Brătianu, ca şi spiritul lui de adevărat om de stat. In Parlament se va ridica cu toată energia împotriva exploatării ţăranului de către arendaşi. Referindu-se la familia Mochi Fischer, o singură familie asociată care poseda o întindere superioară multora din districtele ţării, oratorul spune cu indignare: „Ei

nu exploatează atât forţele fecunde ale naturii, cât exploatează cămătăreşte, munca şi nevoile ţărănimei. Rezultatul fatal al activităţii lor crescânde e mizeria populaţiei şi revolta sentimentului de dreptate."

Evenimentele din 1901 au împiedicat pe Brătianu şi partidul liberal ca să se poată ocupa cu rezolvirea chestiei ţărăneşti. Toată atenţia era absorbită de remedierea înspăimântătoarei crize financiare, economice prin care trecea statul. El era aproape în pragul falimentului. Partidul conservator neputând face faţă situaţiei demisionează şi Sturza e însărcinat cu formarea guvernului. Guvernul liberal, datorită competinţei şi măsurilor luate, a reuşit ca să ducă la bun sfârşit opera de salvare a Statului. Odată această sarcină împlinită, Ionel Brătianu găseşte cu cale ca să provoace căderea guvernului.

In opoziţie, partidul liberal, sub conducerea lui Ionel Brătianu, pune pe tapet chestia ţărănească. Spiru Haret prin cunoscuta lui broşură „Chestia ţărănească", publicată pe la începutul anului 1905, Stere prin studiile şi activitatea sa dela „Viaţa Românească", Vintilă prin articolul publicat în „Tribuna" din Arad, ca şi alte persoane, examinează în toată amploarea ei problema care prin însemnătatea ei trebue să domine toate preocupările epocei, pledând cu căldură şi competinţă în favoarea unor măsuri cât mai grabnice care să poată remedia măcar în parte, răul. In programul întocmit de comitetul executiv şi admis în consfătuirea din 3 Decembrie 1906, figurează, ca punct central, rezolvarea urgentă a chestiunii ţărăneşti. Plecând dela constatarea că „Existenţa Statului şi dăinuirea naţiunii atârnă de buna-starea ţărănimei", programul partidului liberal prevede o serie de măsuri menite să stăvilească „Exploatarea neomenească a ţărănimei".

Ionel Brătianu conduce în persoană campania pentru promovarea ideilor enunţate în program.

„Indeplinind această operă, spune el la întrunirea dela Galaţi din anul 1907, nu săvârşim numai o faptă de filantropie, ci o adevărată operă de siguranţă publică.“ Nu trece nici o lună de zile dela data acestor declaraţii, când izbucneşte răscoala. Partidul conservator care se găsea la putere este incapabil să facă faţă situaţiei. In toiul frământărilor ce sguduiau din ţâţâni temeliile Statului, conservatorii erau absorbiţi de luptele intestine. Nici măcar în ceasul al 12-lea, guvernul nu se îndură ca să accepte măsurile preconizate de Tache Ionescu şi care urmăreau îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Paralizaţi, cei dela cârmă, privesc cu groază cum se întinde focul.

Situaţia e cât se poate de critică.

In zăpăceala şi inconştienţa lor, un grup de câţiva proprietari olteni au năstrusnica ideie ca să ceară în chip formal guvernului austro-ungar să intervie cu armata ca să-i apere. Pe culoarele camerei, circulă veşti din cele mai alarmante. Se svoneşte că Austro-Ungaria, văzând proporţiile luate de răscoale şi temându-se ca ele să nu se întindă în Ardeal şi Bucovina, a hotărît să trimeată în România două divizii ca să potolească revoluţia.

Ionel Brătianu care se afla la Viena, în timpul isbucnirii răzmeriţei, în interviewul acordat ziarului „Neues Wiener Tageblatt“, învinueşte toate guvernele care s'au perindat la cârma ţării, că n'au făcut nimic pentru ţărani, critică modul cum sunt arendate moşiile şi promite înfiinţarea casei rurale. Conservatorii, în neputinţa lor să facă faţă împrejurărilor, sunt nevoiţi să cedeze locul liberalilor. Ii revine lui Ionel Brătianu, sarcina ingrată ca să restabilească liniştea, în calitatea sa de ministru de interne şi conducător de fapt al Guvernului. Cu această ocazie, omul de lume, foarte afabil şi manierat, care făcea furori la Balul Curţii, dovedeşte

sânge rece şi fermitate. In excesul lor de zel, autorităţile, în special cele militare, au depăşit cu mult limita dictată de măsurile de represiune. Dacă o bună parte din atrocităţile săvârşite de ţăranii răsculaţi îşi găseşte explicaţia în însăşi caracterul mişcării ce apare ca o reacţiune firească împotriva unei împilări seculare, când era fatal să izbucnească tot veninul îngrămădit de veacuri în sufletul lor necăjit şi copleşit de povara noianului de nedreptăţi îndurate, atrocităţile săvârşite de autorităţi n'au niciun fel de justificare.

Cu atât mai mult, cu cât cea mai mare parte dintre ele s'a petrecut după potolirea răscoalelor. In intenţia lui Brătianu însă era ca să evite pe cât se poate ciocnirile sângeroase. De aceea a încredinţat posturile de prefect, în mâna elementelor de primul rang. Astfel, a fost numit prefect la Iaşi, Stere, la Fălciu, Dr. Lupu, la Vaslui, Dr. Radovici; numiri fericite, căci în aceste judeţe n'a curs nicio picătură de sânge. Mâna lui Brătianu însă a fost mai puţin norocoasă, în alegerea unor prefecţi. Aceştia lipsiţi de pricepere, de tact şi energie n'au ştiut să evite vărsarea de sânge şi ceeace e de neiertat, jertfele inutile. In năucirea lor, ei au uitat că sunt oameni care poartă răspunderea unor situaţii oficiale şi cărora nu le este îngăduit, sub niciun chip, ca să se identifice cu insurgenţe care-şi dau drumul liber patimilor şi tuturor pornirilor ancestrale. Lucrurile acestea însă, nu pot şterge meritul intenţiilor lui Ionel Brătianu. După restabilirea liniştei, guvernul proectează o serie de măsuri menite să îmbunătăţească starea precară a ţărănimei.

„Reparaţiunea cea mare, declară Ionel Brătianu, la Brăila, o vom căuta cu toată energia în îndreptarea stării ţăranului.“

„Nu admitem funcţiunea de călău, — continuă el declaraţiile la Craiova — ci misiunea de doctor, spre a face posibilă libera desvoltare a tuturor facto-

rilor necesari Statului, Doctrinii antagonismului dintre clase, noi îi opunem doctrina solidarității naționale."

In acest scop, se votează în seziunea legislativă din 1907—1908 legea învoelilor agricole. Casa Rurală, monopolul cârciumilor, legea împotriva trusturilor. Erau leacuri bune numai ca să 'mblânzească duritatea soartei țăranului, dar nici decum ca să curme răul din rădăcină.

Aripa stângă a partidului, în frunte cu însă-și fratele lui Ionel — Vintilă — ar fi dorit măsuri mai radicale. In deosebi stăruia pentru dărâmarea colegiilor cenzitare și lărgirea dreptului de vot. Cu toate aceste îndemnuri și insistențe, Brătianu continua să se menție în rezervă. Nu înțelegea ca să se avânte pe calea unor reforme îndrăznețe. Socotea că nu sosise încă momentul prielnic pentru asemenea întreprindere. Mulți erau dezamăgiți de această atitudine a lui Ionel Brătianu; o socoteau ca o lipsă de îndrăzneală și de hotărîre. Erau persoane care nu se dădeau în lături ca să-și manifeste nemulțumirea. Până și în preajma lui, se auzea spunându-se: „Ce păcat că Brătianu e atât de nehotărît, ce păcat că este atât de șovăitor. Ce n'am putea face dac'ar ști ce vrea și dac'ar vrea ce știe." (I. G. Duca — Portrete și Amintiri). Nu va trece mult și lumea politică se va convinge de contrariul. Ionel Brătianu va dovedi prin elocvența faptelor că e cel mai hotărît din oamenii politici, care știe foarte bine ce vrea și care nu cunoaște șovăeala sau teama.

Nehotărîrea și șovăeala lui aparentă izvorau din părerea care o avea că atmosfera nu-i deloc pregătită pentru acceptarea unor reforme radicale.

Marea proprietate, fără să reprezinte atotputernicia de odinioară, era totuș capabilă ca să opue o rezistență eficace și nu era îndeajuns de prevăzătoare ca să facă concesiile dictate de împrejurări. Evenimentele din 1907 erau în această privință o

probă destul de elocventă. Nici măcar în ceasul al 12-lea, conservatorii, cari reprezentau pe marii latifundiari, nu s'au îndurat să facă în favoarea țărănimei unele concesii și jertfe de minimă importanță. In toiul răscoalei, Petre Carp se declară hotărît împotriva oricărei legiuiri care-ar atinge marea proprietate.

La manifestația de simpatie organizată de societatea agrară — Asociația marilor proprietari — pentru ideile exprimate de Carp în favoarea marii proprietăți, el le spune că este de datoria lor să facă politică în acele momente, ca astfel chestiunea țărănească să nu se poată rezolvi decât în sensul indicațiilor date de dânșii.

Proectele de legi cari privesc învoelile agricole, Casa Rurală, trusturile întâmpină din partea conservatorilor o opoziție îndârjită. Nicu Filipescu le taxează drept reforme socialiste.

Un om de talia lui Tache Ionescu care, prin firea lui era accesibil celor mai înaintate idei, era și dânsul în bună parte prizonierul marilor proprietari, cari formau statul lui major. La rândul lor, masele lipsite de conștiința și pregătirea necesară, nu puteau constitui un element de luptă eficace. Pe de altă parte, în opinia publică dăinuia încă cultul „proprietății sacre și inviolabile".

Concepția proprietății, ca o funcție socială, era privită ca o formulă anarhică. In asemenea condiții, Ionel Brătianu socotea că nu sunase încă ceasul marilor reforme. De aceea se mulțumea să stea în espectativă, pândind momentul tactic.

La 1913, după campania din Bulgaria, când se convinge de necesitatea urgentă a unor reforme radicale și socotea momentul favorabil, Brătianu devine pe neașteptate partizanul cel mai aprig al reformelor.

In fața obiecțiilor, nu lipsite de temeiu, ridicate de către unii din membrii partidului, cu privire la inconvenientele și repercusiunile ce le-ar putea

reprezenta pentru partidul liberal un asemenea program, Brătianu răspunde categoric: „Sau partidul mă urmează cu toată însufleţirea, sau nu mai stau în fruntea lui şi, ca simplu particular, propovăduesc ideia exproprierii. Partidul naţional liberal trebue să priceapă că la această cotitură a istoriei, sau va reuşi să schimbe structura socială a României, sau raţiunea lui de a fi în viaţa publică a ţării încetează de a mai exista. Nu-mi vorbiţi de rezistenţa conservatorilor. Ea nu mă sperie. Am prevăzut-o din ceasul din care m'am hotărît. Datoria noastră astăzi este s'o înfrângem. (I. G. Duca: Portrete şi Amintiri).

In întrevederea avută cu Nicolae Iorga, în vara anului 1913, Brătianu îi comunică „intenţia sa fermă de a da ţăranului pământ şi vot". (N. Iorga: Sub cei trei regi). La obiecţiile şi propunerile lui Iorga ca în loc de expropriere, pe care o credea de natură să rupă echilibrul social, să se mulţumească pentru moment cu arendarea pământului ţăranilor, iar în locul sufragiului universal, unul pe „Curii ca'n Bucovina", Brătianu rămâne intransigent pe terenul reformelor radicale.

„Le voia, mărturiseşte marele istoric, de o singură formă pentru toţi, absolută şi imediat."

Nu-l intimida nici chiar o eventuală opoziţie din partea regelui Carol I, Suveranul de mare prestigiu. Se ştia că dânsul este un susţinător al marei proprietăţi. „Regele trebue să fie convins şi-l voiu convinge", răspunde el plin de încredere celora care-i aduceau această obiecţie. Cu toate că sarcina părea foarte anevoioasă, totuş Brătianu izbuti să-l convingă. In faţa argumentelor, invocate de şeful partidului liberal, că reformele înseamnă o splendidă încoronare a operei sale şi cea mai puternică chezăşie pentru viitorul şi tăria dinastiei şi'n deosebi că nu-i bine ca să lase succesorului său, drept moştenire, o problemă atât de gravă nerezolvată, regele sfârşi prin a-şi însuşi reformele,

dându-le regeasca sa aprobare. A fost lovitura de maestru a lui Brătianu. Venea tocmai după succesul partidului conservator care prezidase pacea dela Bucureşti. Pentru prima oară se petrecuse, în Istoria Modernă a României, un eveniment important fără contribuţia partidului liberal.

Fără geniul politic al lui Ionel Brătianu care a ştiut să-l întinerească, partidul ar fi cunoscut declinul. Numai datorită intervenţiei şi energiei şefului, partidul se hotărăşte să accepte reforma.

Congresul general al partidului, ce se întruneşte în ziua de 20 Octombrie 1913, şi care aprobă în unanimitate moţiunea citită de Phérékyde, ce cuprinde exproprierea şi colegiul unic, nu face altceva decât să consfinţească hotărîrea lui Ionel Brătianu, exprimată în memorabila lui scrisoare publicată în „Viitorul" cu data de 7 Septembrie 1913 şi unde vorbeşte de necesitatea urgentă a celor două reforme. Cei 10 fruntaşi ai partidului, cu toţi marii proprietari cari iau cuvântul ca să proclame aderiunea lor la reformele anunţate, făgăduind tot concursul, denotă izbânda pe toată linia, a tezei lui Brătianu. In aplauzele furtunoase ale congresiştilor, el explică necesitatea reformei agrare şi justifică exproprierea.

„Dacă principiul de expropriere poate fi admis pentru crearea unui parc, a unei străzi, pentru exploatarea unei mine, cum nu poate fi admis pentru necesităţi sociale de cari pot depinde siguranţa şi progresul Statului?" Adversarilor, cari invoacă principiul de constituţie, după care proprietatea era declarată „sacră şi inviolabilă", Brătianu pe drept cuvânt le răspunde: „In chestiuni sociale, nu există principii cari să aibă drept la respectul nostru"; sau: „Nu există, în ierarhia principiilor omului de Stat, vreun principiu care să treacă înaintea principiului de conservare naţională." Lui Petre Carp care, în calitatea sa de şef al Conservatorului, combate cu vehemenţă reformele, îi ră-

spunde în termenii următori: „Ne-a spus că vorbeşte în numele unui trecut. Dar oricât de ilustru ar fi acel trecut, noi îndreptăm privirile noastre spre viitor. Noi trăim în prezent, nu în trecut. Noi ne reamintim desigur de experienţa trecutului, pentru a întări tot ce-a putut să fie bun într'însul, pentru a evita tot ce-a putut să fie primejdios şi vătămător într'însul. Fiindcă avem conştiinţa că lucrăm astăzi pentru întemeierea unui viitor mai bun, de aceea privim cu respect, dar cu melancolie la oamenii cari, în 1914, cred că reforma prin care se stabileşte mai multă dreptate şi mai multă solidaritate socială, poate să compromită două existenţe indisolubil legate şi pentru vecie asigurate: temelia dinastiei şi siguranţa statului."

Însărcinat cu formarea guvernului, la 2 Ianuarie 1914, Brătianu se grăbeşte să convoace Corpul Electoral ca să se pronunţe asupra revizuirii constituţiei, în sensul reformelor anunţate. Alegerile dau partidului liberal o majoritate covârşitoare. La colegiul întâi de Cameră, colegiul marilor proprietari, acest partid obţine 16.477 voturi, în timp ce Conservatorii abia întrunesc 872. Brătianu avusese dreptate: ţara era pregătită pentru acceptarea reformelor, iar momentul, bine ales. Cu toată împotrivirea îndârjită a partidului Conservator, Parlamentul votează proectul de modificare a constituţiei. Cu această ocazie, răspunzând opoziţiei conservatoare, Brătianu defineşte rolul claselor conducătoare, în mecanismul unui stat.

„E absolut necesar — susţine dânsul — să arate că ele sunt clase dirigente, nu numai prin situaţiile legale, creiate de constituţie sau de alte legi, dar că ele se impun mai ales din puncul de vedere moral, pentru că ele vor să reprezinte în adevăr în modul cel mai inteligent, interesele capitale ale Statului, şi pentru că ele pot înţelege la momente mari — şi trăim într'un moment de acesta — care le sunt datorile şi cari sunt factorii esenţiali

pentru desvoltarea statului de care ele se consideră cele dintâiu răspunzătoare."

In urma votării proectului de revizuire a constituţiei, Parlamentul e disolvat, convocându-se pentru 1 Mai colegiile electorale, în vederea alegerii camerilor constituante, cari aveau menirea să modifice constituţia, în sensul reformelor proectate. In aceste alegeri, aşa de importante, liberalii obţin din nou o majoritate impunătoare.

Şeful guvernului, socotind pe drept cuvânt că „opera de azi poate că este bine ca să nu fie operă liberală, ci să fie operă naţională", face opoziţiei un apel în acest sens. După ce camerele constituante îşi aleg comisiile cari trebuiau să pregătească proectele de reformă, Parlamentul intră în vacanţă (5 Iunie). Urma ca în sezlunea de Octombrie să aibă loc discutarea şi votarea celor două proecte de legi, destinate să schimbe radical structura societăţii româneşti. Tinerimea generoasă avea de ce să fie încântată; se găsea în plăcuta situaţie de a nu regreta jertfa făcută. Vedea pe cale de înfăptuire, aproape întregul program al revendicărilor sale. Constata cu satisfacţie că nu se înşelase asupra omului în care ea îşi pusese nădejdea. Ionel Brătianu corespundea în totul aşteptărilor.

Iată însă că, pe la sfârşitul lui Iunie 1914, izbucneşte războiul mondial. Evenimentele externe covârşesc, prin gravitatea lor, toate preocupările momentului. Sunt în joc interesele cele mai vitale ale statului şi neamului românesc. Atât guvernul cât şi opinia publică sunt absorbite de politica externă. Primează, după cum era şi firesc, problema naţională. In asemenea condiţii, problema reformelor îşi pierde din actualitate — devine chiar inoportună. Această amânare, survenită din forţă majoră, nu poate fi de natură să micşoreze meritele lui Ionel Brătianu.

Istoria nepărtinitoare, care înregistrează faptele

cu obiectivitate, ne arată cu prisosinţă rolul jucat de Ionel Brătianu în promovarea marilor reforme. In lumina faptelor şi a datelor istorice, apare fundamental falsă o anumită versiune destul de răspândită şi potrivit căreia, reformele au fost smulse lui Brătianu, sub presiunea evenimentelor de pe front şi a revoluţiei ruseşti. Tocmai aci stă meritul lui Ionel Brătianu: a ştiut să previe aceste presiuni, n'a aşteptat ca să-l târască evenimentele. Când dânsul a luat iniţiativa reformelor, în vara anului 1913 ne găseam în plină pace şi nici măcar nu se întrezărea perspectiva revoluţiei ruseşti. La izbucnirea conflictului mondial, soarta reformelor era definitiv hotărîtă; avuseseră loc, după cum am văzut, şi alegerile pentru camerele constituante; se constituiseră chiar şi comisiunile. Şi de data aceasta, şeful partidului liberal, datorită intuiţiei sale, a ştiut să ia la timp iniţiativa reformelor. Cu o întârziere de câteva luni de zile şi ele ar fi fost inoportune. In cazul acesta din urmă, cu toată bunăvoinţa lui Brătianu, reformele ar fi apărut ca un fruct al presiunii evenimentelor. Dânsul însă, prin gestul său îndrăzneţ şi prevăzător, a ştiut să înlăture inconvenientul şi să salveze prestigiul clasei conducătoare. Istoria nu poate să nu reţie faptul însemnat, după care reformele n'au fost smulse de împrejurări, ci ele au pornit din iniţiativa clasei stăpânitoare. Are ea destule cusururi şi păcate, ca să mai fie nevoe s'o mai împovărăm cu vini imaginare.

Evenimentele de pe front şi revoluţia rusă n'au făcut decât să favorizeze şi să grăbească înfăptuirea reformelor proectate, contribuind în acelaş timp în sensul unor soluţii cât mai radicale.

In faţa unor asemenea fapte, asupra cărora nu încape niciun fel de discuţii, plini de nedumerire stăm şi ne întrebăm: Cum a putut lua naştere o versiune contrară adevărului istoric?

* * *

Kidirllen Wächter, poate singurul om politic capabil pe care l-a avut Germania înainte de războiu, după moartea lui Bismarck, şi care se pricepea în cunoaşterea oamenilor, spune despre Brătianu, încă din 1908 că „se crede prea mult omul mare, singurul chemat a conduce soarta României, pe căi noui, mult mai strălucite". Lăsând la o parte nuanţa de ironie care se întrevede în cuvintele fostului Ministru de Externe şi ambasador german la Bucureşti, dictată de nemulţumirea lui personală, suntem nevoiţi să constatăm că Kidirllen Wächter nu se înşelase.

A fost cu adevărat „omul mare, chemat să conducă soarta României pe căi noui, mult mai strălucite". Am văzut cum în politica internă, părăseşte drumul bătătorit de înaintaşi şi contemporani, ca să păşească cu bărbăţie, pe calea largă a reformelor îndrăzneţe, menite să schimbe radical structura societăţii şi să aşeze statul român pe noui temelii.

Acelaş lucru îl va face şi'n politica externă.

Incă din 1908, Kidirllen Wächter, cu prilejul vizitei lui Brătianu la Viena şi Berlin, .surprinsese la viitorul şef al partidului liberal, intenţia sa de a da o nouă orientare politicei româneşti. Cancelarul Bülow îşi manifestă şi dânsul îngrijorarea în privinţa primejdiei care poate să survie din partea „Grupului şovinist al Brătienilor". In calitate de şef al guvernului, Ionel Brătianu îi spunea răspicat, contelui Czernin, trimisul special al prinţului moştenitor austro-ungar: „Cât valorează un tratat fără opinia publică?"

Chestiunea, însă, se va pune în toată amploarea, odată cu izbucnirea conflictului mondial. Nu ştim care ar fi fost desfăşurarea evenimentelor, dacă la declararea războiului, se găsea la putere Titu Maiorescu sau Petre Carp. Intâmplarea a făcut ca să cadă cu câteva luni mai înainte Ministerul Titu

Maiorescu şi să vie la putere partidul liberal în frunte cu Ionel Brătianu.

Un tratat de alianţă, proaspăt reînoit, ne lega de puterile centrale. Se ştia că regele Carol, cu marea lui autoritate pe care i-o dădea vârsta, trecutul său glorios, experienţa şi faima competenţei în materie de politică externă, specialitate din care aproape îşi făcuse un monopol, era partizanul hotărît al intrării noastre în acţiune, alături de tripla alianţă. Invoca în sprijinul tezei sale, litera tratatului, pericolul panslavist, perspectiva surâzătoare a eliberării Basarabiei, precum şi credinţa în invincibilitatea Germaniei.

Primul ministru însă şi-a îngăduit libertatea şi îndrăzneala ca să privească altfel lucrurile. In desacord cu Suveranul său, Brătianu îşi asuma în faţa ţării şi a istoriei, o mare răspundere. Situaţia lui era din cele mai delicate. Consiliul de coroană, convocat pentru ziua de 3 August, avea să hotărască care are să fie atitudinea României. Regele Carol pledează cu căldură şi foarte documentat, participarea noastră în războiu, alături de puterile centrale. Acelaş lucru îl susţine cu hotărire şi cu accente dramatice, Petre Carp. Marea majoritate însă a celor prezenţi adoptă punctul de vedere al lui Brătianu: Expectativă armată. „Să aşteptăm, spune şeful guvernului, căci va suna ceasul să ne spunem cuvântul." Neutralitatea Italiei, care se găsea exact în situaţia noastră, a fost de natură să influenţeze în chip deosebit asupra hotărîrilor luate. Brătianu avusese grija să comunice vestea tocmai în toiul desbaterilor, cari aveau loc în Consiliul de Coroană. Primul pas, poate cel mai greu pentru clarificarea situaţiei, era făcut. Revenise lui Brătianu, care purta răspunderea guvernului, meritul că a avut curajul să înfrunte voinţa unui suveran de talia lui Carol I. A fost una din loviturile lui de maestru.

Bătrânul rege, încărcat de ani şi de glorie, care

era obişnuit ca întotdeauna, în chestiunile mari, dânsul să rostească ultimul cuvânt, vede cu amărăciune la apusul vieţii, cum triumfă împotriva voinţei sale, punctul de vedere a tânărului său prim ministru. Suflet profund cinstit şi loial, nu înţelege să întreprindă nicio acţiune care să fie contrară sentimentului ţării şi intereselor ei. S'a mulţumit să se consume în văpaia conflictelor de conştiinţă. In pragul morţii, biruindu-şi amărăciunea sufletească şi suferinţa fizică, a găsit destulă energie ca să aducă patriei adoptive supremul omagiu, acordând primului ministru, regeasca lui aprobare pentru convenţia cu Rusia.

Brătianu biruia pe toată linia.

* * *

Odată obţinută neutralitatea, Ionel Brătianu profită de răgazul necesar, ca să urmărească cu atenţie mersul evenimentelor, să reflecteze în voie, să cumpănească cu băgare de seamă, să se hotărască în deplină cunoştinţă de cauză. Politica externă îl absoarbe cu totul. Işi dădea perfect de bine seamă că neamul românesc trăeşte unul din acele momente cari se ivesc odată la 19 veacuri, în viaţa unui popor. A-l lăsa să treacă, fără să tragă pentru ţară maximum de foloase, i se părea o crimă naţională. De aceea se desinteresează, cu voinţă, de orice alte chestiuni. Problema reformelor, aşa de dragă lui cu câteva luni înainte, îşi pierde interesul odată cu izbucnirea războiului. La insistenţa câtorva prieteni care-i cereau în timpul neutralităţii să întreprindă în sânul partidului, o operă de epurăţie, dânsul le răspundea: „Imi cereţi să pun capăt ticăloşiilor. Ştiu că se abuzează şi cât se abuzează. Dar mai întâi vă rog să-mi spuneţi, cu cine să 'ncep şi cu cine să sfârşesc. Şi apoi să-mi spuneţi, ce vreţi dela mine: să curăţ grajdurile partidului ori să fac războiul? Eu vă declar

că pe-amândouă nu le pot face deodată. Vreți epurație? Să vie altul s'o facă. Va fi posibil. Dar războiu nu veți putea face. Și dacă epurația ce-mi cereți reprezintă o operă morală interesantă și, adaog, rodnică în bune urmări pentru statul actual, războiul reprezintă pentru mine statul de mâine, cu realizarea unității naționale și aceasta mă preocupă cu mult mai mult decât asanarea partidului și chiar a societății de astăzi." (C. Banu: Amintiri, „Adevărul" 17 Ianuarie 1931). Nici nu se poate un alt punct de vedere mai bun. Omul politic în adevăratul sens al cuvântului, în desfășurarea activității sale, stabilește o ierarhizare a scopurilor. Fără această operație, un bărbat de stat riscă să se încurce în rețeaua propriilor sale planuri. Ionel Brătianu, care avea stofa unui autentic om de stat, nu putea să ignoreze o regulă așa de elementară a tacticei politice. Era firesc, prin urmare, să subordoneze totul idealului național. Obsedat de imaginea României Intregite pe care a putut-o întrezări într'un moment de halucinantă precipitare a evenimentelor, el nu trăia decât în vederea realizării ei. Urmașul unuia dintre ctitorii de frunte ai României Moderne, moștenise odată cu numele, o dragoste fanatică de țară. Pentru dânsul, ca să priceapă care sunt aspirațiile neamului, în clipa aceea, nu era nevoie să-și plece urechea să audă freamătul mulțimii. Era destul ca să asculte bătăile inimii sale. Se confunda cu însăși simțirea neamului de-atunci și de totdeauna. Din cea mai fragedă copilărie, se obișnuise să privească Ardealul ca un pământ al făgăduinții. Aștepta cu înfrigurare să sosească ziua eliberării. Ca un simbol al preocupărilor sale, transportase la Florica, biserica lui Horia pe care-a găsit-o dărâmată pe malul Arieșului. Cum nepotelul său, Ion Niculescu-Dorobanțu se mira de ce nenea Ionel a luat biserica fără clopot — întrucât nu pot fi două biserici sfințite pe aceeași moșie — i se spunea că

„clopotul a rămas în Ardeal ca să-l tragă într'o zi un Român năzdrăvan, să se scoale tot neamul și să ia Ardealul". (Sabina Cantacuzino: Din viața familiei I. C. Brătianu.) Abia se vor împlini 6 ani de zile dela această întâmplare, când se va ivi în persoana lui Ionel Brătianu, Românul năzdrăvan, așteptat de veacuri să tragă clopotul lui Horia, vestind neamului românesc, desrobirea Ardealului. In ziua de 15 August 1916, când toate bisericile își legănau clopotele ca să vestească poporului mobilizarea generală și declararea războiului pentru întregirea neamului, băiețelul devenit om înțelegător, spunea către ai săi: „A sunat clopotul lui Horia, a răsunat în inimile noastre și acum îi răspund bisericile."

Nenea Ionel era clopotarul năzdrăvan.

* * *

Deși, obsedat de imaginea României Intregite, are totuș tăria să-și înăbușe orice fel de expansiune, punând lacăt gurii și frâu avânturilor năvalnice. Nicio vorbă sau vreun gest care să-i trădeze intențiile sale. Are chiar grija ca prin diferite manevre, să încerce să deruteze pe cei interesați în cauză. Pe Stere, socotindu-l primejdios, din cauza temperamentului și a sentimentelor sale față de Rusia, caută să-l inducă în eroare, dându-i diferite însărcinări în sensul vederilor sale. N'a luat de loc în considerație faptul că Stere era unul dintre cei mai buni prieteni și intimi colaboratori ai lui. Lui Iorga îi vorbește la începutul războiului în așa fel, încât acesta nu știe ce să creadă; la un moment dat, are chiar impresia că va sfârși prin a merge cu centralii. Nu-i cunoșteau gândurile nici cei mai influenți membri ai guvernului. „Nu știu ce vrea, nu știu unde merge" mărturisește într'un rând Emil Constantinescu. Cât despre titularul externelor, ministrul de resort, cel

mai indicat să cunoască mai bine situaţia, se găsea în ipostaza cetăţeanului profan care află secretele de stat, când ele ajungeau aproape de notorietate publică. Nici cei mai îndemânateci diplomaţi nu reuşesc să-i descifreze gândul; sunt nevoiţi, până la urmă, să-şi recunoască neputinţa. In cercurile lor, trecea după mărturia ambasadorului francez, contele de Saint-Aulaire, ca „cel mai enigmatic şi mai rezervat dintre oameni". Toate asalturile cari i se dau din toate părţile, ca să-şi clarifice atitudinea, ca să-i smulgă o declaraţie, să-i stoarcă o mărturisire, rămân infructuoase. Rămânea surd în faţa somaţiilor, a provocărilor şi ademenirilor de tot felul. Din cauza acestui motiv, impenetrabilul, fu poreclit „Sfinxul".

In toiul celei mai febrile agitaţii din perioada neutralităţii, el izbuteşte să-şi păstreze cel mai desăvârşit calm. E o mare fierbere în tot cuprinsul ţării. Manifestaţiile se ţin lanţ. Opinia publică discută cu pasiune intrarea noastră în războiu. Masele populare, în imensa lor majoritate, sunt alături de aliaţi pentru realizarea idealului naţional. Mişcarea naţionalistă, sub conducerea lui Take Ionescu şi Nicu Filipescu, contracarează cu succes acţiunea nemţofililor şi reclamă cu o impetuozitate crescândă, războiul pentru desrobirea Ardealului. In Parlament au loc memorabilele desbateri cu privire la atitudinea României în *războiul mondial*. La Tribună se perindă toată floarea oratoriei române. Momentul e unic în analele corpurilor noastre legiuitoare. Era în discuţie problema idealului naţional. Măreţia cauzei găseşte, în oratorii cari o susţin, intrepreţi vrednici de dânsa. Cupola Parlamentului stă să se dărâme sub năvala accentelor profetice, care sgudue profund întreaga asistenţă. Vrăjită de viziunea apocaliptică, care i se înfăţişează înaintea ochilor, ea trăeşte clipe de adevărată înălţare sufletească. Sedusă de imaginea irezistibilă a României Mari, evocată cu măestrie

de către oratori inspiraţi, întreaga asistenţă uită orice consideraţiuni şi rezervă, aclamând cu frenezie pe crainicii desrobirii Ardealului. Vorbea instinctul naţional. In mijlocul acestei manifestaţii spontane a simţirii româneşti, singur Brătianu îşi păstra, cu gravitate, tot calmul, ascultând în linişte şi cu atenţie încordată, cuvintele înaripate cari purtau auditorul în sferele însorite ale idealului naţional. Nici cel mai mic gest de aprobare sau de desaprobare care să-i trădeze intenţiile. „Câte odată se ridica încet de pe scaun, se mişca gânditor în spatele băncii ministeriale, pentru a se aşeza după câtva timp, din nou, învăluind în privirile-i de melancolie sala şi oratorii." (Bănescu: Ion. I. C. Brătianu). Toată lumea ardea de nerăbdare să asculte răspunsul primului ministru. De mai bine de un an de zile, ocolise cu voinţă orice discuţii, refuzase cu hotărîre să facă vreo declaraţie. Dela începutul războiului, declarase categoric că nu va răspunde niciunei întrebări, niciunei interpelări care s'ar face în Parlament, ori de unde ar veni dânsele. Se ţinuse de cuvânt. Dar sosise însfârşit ziua când trebuia să vorbească în calitatea sa de şef al guvernului care purta răspunderea situaţiei. Cuvintele „Sfinxului" erau aşteptate cu înfrigurare de toate cercurile politice şi de întreaga opinie publică. In atenţia încordată a camerei, se urcă la tribună Ionel Brătianu, majestuos ca înfăţişare, impunător prin gravitatea care era întipărită pe faţa lui brăzdată de îngrijorare. După ce relevă faptul că a asistat la o discuţie care „a făcut cinste elocvenţei române", arată că „era mai bine" ca ea să n'aibă loc. „Ţin însă să se ştie — declară dânsul — că tăcerea noastră nu implică aprobarea tuturor celor spuse. Discuţia se va relua desigur, cu participarea noastră, şi va putea fi făcută nu numai pentru gloria de tribună, ci şi în folosul interesului statului." Declaraţiile primului ministru produc o impresie uluitoare.

Hotărît lucru! Brătianu ţine cu tot dinadinsul să nu-şi desmintă porecla. Continuă să rămâe până la sfârşit „Sfinxul dela Florica". Atitudinea aceasta enigmatică a lui dă drum liber tuturor presupunerilor. E suspectat din toate părţile. Cercurile aliate, cu tot acordul încheiat, sunt contrariate şi nu-şi pot stăpâni enervarea. Clemenceau, cu impetuozitatea lui cunoscută, scrie în „L'homme libre" că „Brătianu balansează spre cele 4 puncte cardinale, regretând că nu are de cât patru".

E învinuit că urmăreşte „o politică de pradă", pentru câştiguri cât mai mari, cu jertfe cât mai mici. Conducătorii mişcării naţionaliste cari cunoşteau ceva din intenţiile sale, erau totuş şi dânşii îngrijoraţi. Le era teamă să nu scăpăm momentul şi războiul să se încheie fără participarea noastră. Erau destule persoane cari-l bănuiau că cere prea mult, ca să tergiverseze. Ingrijorarea cuprinsese până şi cadrele partidului. Alarmat de atitudinea şefului, unul din cei mai valoroşi membri ai partidului liberal, fostul ministru de justiţie, Toma Stelian, scuturâ lanţurile disciplinei ca să întreprindă o acţiune de clarificare. Opinia publică devine din ce în ce mai nerăbdătoare. Mulţimea fanatizată de perspectiva înfăptuirii idealului naţional e capabilă să treacă la acţiuni violente. Din toate părţile curg invectivele la adresa primului ministru, nepriceputul şi şovăelnicul Brătianu, care în loc să stea de veghe la cârma ţării, trândăveşte la Florica, doarme şi lasă să treacă trenul României. Unul din puţinii oameni care a ştiut să ghicească sbuciumul şi preocupările lui Ionel Brătianu a fost Nicolae Iorga. In acele zile de nedumerire şi neîncredere generală, marele istoric scrie în „Neamul Românesc": „Toate puterile sufleteşti ale lui, ca individ, tot marele dar de absorbţiune a puterilor de cari dispun alţii n'ajung pentru a-l mulţumi faţă de ceea ce se simte dator a da. Ar vrea să aibă toată experienţa trecutului, ca şi cum

însuş ar fi trecut prin acele greutăţi, le-ar fi combătut şi învins; ar vrea să aibă toată intuiţia profetică a viitorului.

Ştie bine scopul, s'a convins că-i unul singur. Magia ţintei îl poate fermeca; el trebue să n'o piardă din ochi, fără a ceda însă miragiilor ei. Şi drumul e îngust ca o funie întinsă, tăios ca un ascuţiş de sabie, iar dedesubt e prăpastie. Dac'ar fi numai prăpastie pentru el, pentru situaţia, pentru onoarea, pentru numele său, pentru ce i-au lăsat înaintaşii să păstreze... dar e vorba de interesele patriei şi naţiei sale, e vorba de acel moment mare, ce nu trebue pierdut, de acea hotărîre care nu poate fi amânată, de acel ce ameninţător. In acest suflet se petrece o tragedie mare şi nobilă, şi ca orice tragedie, ea impune respectul." Aceste cuvinte pline de înţelegere caracterizau de minune omul care se găsea la puntea de comandă. Cârmaciul statului român, încrezător în steaua ţării care-i lumina calea, sigur de agerimea ochiului şi vânjoşia braţului său, îşi vedea liniştit de drum.

Cerându-le să-i acorde un concurs necondiţionat, el spune răspicat majorităţilor parlamentare: „Să mă 'mpuşcaţi dacă n'are să iasă bine." Era natural ca o asemenea declaraţie să producă consternare. Mulţi se întrebau: cum se poate ca un om cu simţul răspunderii, în nişte împrejurări neobişnuit de anormale, când este cu neputinţă cuiva să prevadă cu siguranţă ce-are să aducă ziua de mâine, să aibă îndrăzneala să facă afirmaţii aşa de hazardate şi categorice? Aceste persoane erau serios îngrijorate că un astfel de om înfumurat, cu totul lipsit de simţul realităţilor, se găsea la cârma ţării, în momente aşa de critice.

In timpul păcii separate, diferiţi adversari şi foşti partizani politici se grăbeau să-i amintească semeaţa declaraţie, din vremea neutralităţii. Aveau aerul să-i impute că nu-şi respectă angajamentul.

Brătianu se ferise să aibă la externe un titular cu personalitate, ca să nu-i încurce socotelile. Porumbaru nu era decât un simplu figurant. Toate firele politicei externe erau în mâinile lui Ionel Brătianu. Şeful guvernului ţinea cu tot dinadinsul să pue în fruntea departamentului care, din cauza evenimentelor excepţionale, devenise portofoliul cel mai important din guvern, un om lipsit de personalitate. Procedeul, care la început părea foarte ciudat, se dovedi mai târziu că era pe deplin îndreptăţit.

Având mâna liberă şi răgazul necesar, el urmăreşte cu calm şi perspicacitate desfăşurarea evenimentelor, pricepându-se să speculeze cu îndemânare diferitele momente favorabile, ca să obţie în folosul ţării, maximum de beneficiu.

Profitând de starea de spirit a aliaţilor din primele luni ale războiului şi în special a ministrului Sossonov, Brătianu reuşeşte să smulgă din partea Rusiei, convenţia dela 1 Octombrie 1914, potrivit căreia, în schimbul neutralităţii binevoitoare, se recunoaşte României dreptul de a ocupa teritoriile Austro-Ungariei locuite de Români. Incheerea acestui acord constitue, după cum se exprimă d-l Albert Pingaud, directorul arhivelor dela ministerul de externe francez, „Le chef d'oeuvre diplomatique de M. Bratiano (mais non des alliés)".

Nu este nicio exagerare în calificativul diplomatului francez. Ca să ne dăm seamă de tactul lui Ionel Brătianu, vom relata un moment din fazele tratativelor diplomatice. E vorba de prima convorbire a lui Ionel Brătianu cu Poklewscky-Cozell, ministrul Rusiei la Bucureşti. Ea are loc în ziua de 31 August. Tocmai în acea zi sosește la Bucureşti vestea dezastrului rusesc dela Tanenberg. Ambasadorul rus e foarte abătut de ştirea primită. Pe de altă parte, îl neliniştea propaganda intensă pe care o desfăşurau în ţară puterile centrale. O mulţime de ziare, în frunte cu cele mai

însemnate reviste ca „Viaţa Românească" şi „Convorbiri Literare" susţineau din răsputeri o acţiune alături de puterile centrale. Oameni politici ca Petre Carp şi Stere, scriitori ca Slavici şi alţii erau adversari ireductibili ai Ruşilor, ducând o campanie din cele mai violente împotriva lor. Nu era în favoarea Antantei nici acţiunea mai potolită a lui Marghiloman sau Titu Maiorescu. Intr'o asemenea dispoziţie alarmantă, îl găseşte primul ministru al ţării pe Poklewschy-Cozell.

„După un schimb de vederi cu totul amical şi sincer", exprimând incertitudinile ce caracterizează situaţia României, Brătianu sfârşeşte cu concluzia „prezentată ca o sugestie personală, că, pentru a face să înceteze aceste incertitudini, puterile Înţelegerii ar trebui să se angajeze în scris, dacă România rămâne până la capăt neutră, şi dacă ele sunt biruitoare, a-i garanta inviolabilitatea graniţelor sale actuale şi compensaţii sub forma teritoriilor austriace în cari populaţia Românească e actualmente predominantă." (A. Pingaud: L'Entante et les Balcaniques aux premiers mois de la guerre, în Revue de Deux Mondes).

Pentru a preveni o eventuală obiecţie, revine peste o săptămână cu adaosul, că această combinaţie nu împiedică o intrare în război, când momentul prielnic s'ar ivi. După două luni de tratative, Antanta sfârşeşte prin acceptarea propunerilor sugerate de Brătianu. La adăpostul acestei convenţii care-i garanta integritatea teritoriului şi dreptul de a anexa, la încheerea păcii, teritoriile ocupate de Români, Brătianu îşi putea îngădui să privească cu cel mai desăvârşit calm, desfăşurarea evenimentelor. „Ea dă — spune A. Pingaud — cheia tuturor amânărilor cari timp de doi ani caracterizează atitudinea României şi explicaţia exigenţelor sale, de câte ori se vede solicitată de a trece dela neutralitate la intervenţie." In acest sens, încheierea acordului dela 1 Octom-

brie avea o însemnătate, care n'ar putea fi exagerată şi care n'a fost poate, destul de subliniată până acum. Poate că se găsesc şi astăzi unele persoane cari s'ar crede îndreptăţite să reproşeze lui Brătianu că nu a intrat în războiu, deşi se găsea în posesiunea unui asemenea acord. I s'a adus această învinuire, în deosebi, în timpul păcii separate. Căutau să facă dintr'însa una din capetele de acuzare pentru stabilirea responsabilităţii sale ca autor moral şi material al dezastrului.

Brătianu, însă, care avea simţul realităţilor, îşi dădea foarte bine seama că soarta României Mari se hotărăşte pe câmpul de luptă, că numai acele drepturi sunt consacrate, în cartea neamurilor, cari poartă pecetia sângelui. Cu greu putem concepe că străinii ar fi fost dispuşi să-şi verse sângele ca să asigure biruinţa cauzei noastre. Brătianu avea dreptate. Era cu totul în paguba noastră ca „pacea să se încheie fără noi". Trebuia „să vază lumea ce voim şi pentru ce voim". Oricare ar fi fost soarta războiului, interesul şi datoria noastră cereau să confirmăm prin jertfă, în faţa lumii şi a istoriei, „în mod imprescriptibil, drepturile noastre asupra pământului nostru".

Vrăjit de ţinta finală, nu-l intimidau obstacolele şi primejdiile de tot felul pe cari le întrezărea. Spectrul Serbiei răstignite, deşi era de natură a-i paraliza voinţa de acţiune, totuş n'a fost în stare să-l abată din drum. Se obişnuise să judece o acţiune, nu după urmările imediate, ci după efectele ei mai îndepărtate. Avea mereu înaintea ochilor, pilda lui Tudor Vladimirescu, revoluţia dela 1848 şi'n deosebi cazul Italiei care, învinsă la Novara, se alege totuş peste câţiva ani cu realizarea unităţii naţionale. E interesant, în această privinţă, o convorbire a lui cu fiul său Gheorghe. Referindu-se la o lucrare a acestuia, asupra politicei externe a voevozilor noştri, îi spuse: „Ai

condamnat pe Mihai Viteazul, pentrucă n'a reuşit. Crezi că o acţiune trebue judecată numai după rezultatul ei imediat?" Şi începu să înşire o serie de cazuri cari pledau în defavoarea tezei oportuniste. Contrariu părerii fiului său Gheorghe, care condamna politica lui Mihai Viteazul, el o aprobă, judecând-o, nu după valoarea oportunităţii, ci după fecunditatea urmărilor pe cari le-a avut.

„Admit, îi zice el, că nu exista atunci sentimentul naţional, după cum încă nu există nici în alte ţări, dar valoarea lui Mihai Viteazul, ca simbol al întregirii neamului, rămâne întreagă. De câte ori ne gândim la Ardeal, ne gândim la dânsul. Ai dat preferinţă politicei de conservare şi de oportunism a lui Ştefan cel Mare şi a altor voevozi. Desigur, că acest oportunism e bun, la timpul său, dar adu-ţi aminte că nu trebue să confunzi mijloacele cu scopul. Oportunismul în politică e de multe ori un mijloc. Peste oscilaţiile unei politici oportuniste, trebue însă să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebue un scop, un ideal."

Această preocupare de ordin idealist caută să o afirme şi'n chip public, în cursul unei cuvântări.

„In partidul nostru, declară el, este o dublă şi permanentă preocupare: aceea de a nu pierde niciodată din vedere un ideal înalt, care să ne menţie viu caracterul de partid de progres, şi aceea de a nu pierde niciodată de sub picioare un drum sigur, care să ne menţie necontenit caracterul de partid de guvernământ."

Prin întreaga lui activitate, Brătianu a dovedit că aceste cuvinte nu erau simple fraze retorice, menite să impresioneze asistenţa, ci ele exprimau un crez politic, dela care n'a înţeles să se abată niciodată. Intotdeauna a fost călăuzit în acţiunile sale de razele luminoase ale unui ideal, căutând să depăşească cu preocupările sale interesele efemere ale clipei. Nu uita însă că politica este arta realiză-

rilor, ca să-şi permită luxul să plutească în norii abstracţiunii.

Avea grija să nu râvnească decât ceea ce putea înfăptui, şi se străduia să realizeze ceea ce îndrăznea să plănuească.

* * *

Deşi în posesia unui acord care-i garanta integritatea teritoriului şi ocuparea ţinuturilor locuite în majoritate de români, am văzut totuş de ce Brătianu socotea necesară participarea noastră în războiu. In ea vedea chezăşia cea mai sigură a satisfacerii revendicărilor noastre. Nu concepea însă intrarea în acţiune decât cu satisfacerea integrală a acestor revendicări şi în cadrul unor anumite condiţii. Ca preţ al intervenţiei noastre, el „cerea maximul revendicărilor: la Nord, toată Bucovina până la linia Prutului, la Apus toată câmpia ungară până la Tisa (afară de o fâşie de teritoriu dintre Nameny şi Szeggin) şi până la Dunăre (implicit Banatul)". In faţa blocului revendicărilor româneşti, susţinut de Brătianu, se ridicau pretenţiile Rusiei asupra unei părţi din Bucovina şi acelea ale Sârbilor asupra Torontalului.

Brătianu însă rămâne intransigent; nu'nţelege să precupeţească viitoarele graniţe ale României Mari. Nu-l abat din drumul revendicărilor integrale, nici grija precipitării evenimentelor, nici presiunea opiniei publice care spumegă de nerăbdare. Nu s'a hotărît să intre în acţiune, decât atunci, când a obţinut satisfacerea completă a pretenţiilor României. Intr'adevăr, prin convenţia încheiată de Brătianu la 4 August 1916, cu Rusia, Franţa, Anglia şi Italia, cele 4 mari puteri recunoşteau României, revendicările sale asupra Ardealului, Bucovinei şi a întregului Banat. Deasemenea i se recunoştea României dreptul de a participa la conferinţa păcii, în drepturi egale cu ale celorlalţi

aliaţi. La partea militară, se preciza obligaţia cooperării ruseşti în Dobrogea şi o puternică ofensivă la Salonic. Ingrijorat ca nu care cumva patria lui să'mpărtăşească soarta Serbiei, se străduise să ia măsurile potrivite pentru preîntâmpinarea primejdiei. Ca unul care era încredinţat că ne găsim în faţa unui războiu de lungă durată, amâna mereu momentul intrării în acţiune, ca astfel ţara să fie cât mai mult cruţată de jertfe inutile. Aceste amânări mai erau determinate şi de nevoia pregătirii armatei. Cu toate că Brătianu nu găsea încă momentul nimerit şi nici armată îndestul de pregătită, totuş, în faţa somaţiilor puterilor aliate, consimte să declare războiu în cursul lunii August. Generalul Alexieff declarase în chip categoric: „situaţia de astăzi comandă armatei române să intervină acum, ori niciodată".

Joffre repetă şi el acelaş lucru: „acum ori niciodată". Anglia şi Italia se asociază şi ele la acest ultimat. E bine ca să se cunoască amănuntul că momentul n'a fost ales de Brătianu, ci impus de aliaţi. In faţa unor asemenea demersuri, Brătianu de acord cu regele Ferdinand hotărăsc intrarea noastră în acţiune pentru ziua de 15 August. Consiliul de coroană care se ţine în dimineaţa zilei de 14 August nu are alt rost decât să ratifice hotărîrea deja luată, în acel memorabil consiliu. Brătianu, în calitate de şef al guvernului, expune limpede şi hotărît situaţia.

„Intr'o vâltoare ca aceea a actualului războiu, în care harta lumii se preface — explică dânsul — o ţară ca a noastră, o ţară cu aspiraţii naţionale, nu poate să rămâie neutră până la capăt, fără să-şi compromită definitiv viitorul. Prin urmare, se impune să ieşim din neutralitate. Pe de altă parte, având drept ideal unitatea naţională, suntem datori să urmărim realizarea lui, căci nu se ştie dacă, în decursul veacurilor, vom găsi un prilej atât de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să

mergem decât alături de aliaţi şi în contra puterilor centrale".

La întrebarea lui Maiorescu, dacă nu cumva e numai singur angajat şi dacă ţara n'ar putea să-şi rezerve încă libertatea de acţiune, Brătianu răspunde că ţara ca şi dânsul e definitiv legată. „Atunci, când orice amânare, lămureşte el, ar putea să ne fie funestă, nu-i era îngăduit să ezite şi să poarte în faţa istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorit şi de veacuri aşteptat." Inainte de ridicarea şedinţei, ţine să-şi precizeze şi mai bine gândul.

„Fără îndoială, afirmă el, cred că din acest război vom ieşi învingători, dar nu sunt absolut sigur, se poate să fim şi învinşi. De aceea, vreau să se ştie bine şi de toţi că, chiar dacă ar fi să ieşim învinşi, tot cred că ţara mea trebue, în această clipă a evoluţiei istorice, să facă acest gest. In viaţa naţiunilor, sunt afirmări de drepturi cari cântăresc mai mult decât izbânzi trecătoare şi sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală ce le compromit pentru veacuri de-arândul. Intr'o atare situaţie, e azi românismul. De aceea, chiar de-ar fi să fim bătuţi, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naţionale şi au consfinţit printr'un act solemn hotarele etnice ale Românilor de peste Carpaţi, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare şi mai însemnat decât oricând. Şi dacă nu azi, mâine, vom culege roadele acestor jertfe şi acestor afirmări de drepturi. Aduceţi-vă aminte de cazul Italiei; şi Carol Albert a fost înfrânt la Novara, dar chestiunea unităţii Italiei a fost pusă în faţa lumii întregi, şi, peste câţiva ani, succesorul său a realizat-o. Aduceţi-vă aminte de propria noastră istorie: Tudor Vladimirescu a fost sdrobit şi stăpânitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renaşterii naţionale, şi pe temeiul gestului său, urmaşii săi au înfăptuit-o. In fine cazul cel mai caracteristic e cazul lui Mihai Viteazul. Şi el a fost învins, şi el a fost omorît, dar a ştiut pentru o clipă, să întrupeze visul secular al neamului: Unirea Tuturor Românilor. Şi-a fost destul nu numai ca el să rămână de-a-lungul veacurilor eroul legendar şi slăvit, dar pentru ca şi noi astăzi să întemeiem pe faptele lui revendicările acestui neam. Nu vă uitaţi deci, Sire, la rezultatele imediate. Vedeţi îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirii acestui neam şi a viitorului său, şi mergeţi cu hotărire înainte, pe calea pe care v'o indică conştiinţa naţională." Ca încheere, declară, că revendică „întreaga răspundere a acestei politici".

Nu se putea o mai bună caracterizare a situaţiei şi o înţelegere mai clară a rolului de conducător. Brătianu dovedea prin fapte cât de amarnic se 'nşelau toţi cei cari-l credeau un oportunist vulgar, incapabil de a concepe idealul şi de a întreprinde vreo acţiune generoasă. După cum am amintit în altă parte, Brătianu nu era oportunist decât în ceea ce priveşte alegerea mijloacelor şi a momentului, şi nici decum în stabilirea scopului. O spusese destul de răspicat în convorbirea avută cu fiul său Gheorghe, cu o săptămână înainte de declararea războiului. „Peste oscilaţiile unei politici oportuniste, trebue să fie ceva mai înalt, mai nobil, trebue să fie un scop, un ideal."

Ceea ce preţuia în politica Vaticanului, nu erau atât combinaţiile savante şi pline de tradiţionalism ale diplomaţiei papale, cât faptul că Roma lucra vădit „sub specie aeternitatis".

Incălzit de flacăra sacră a idealului, el lucra pe planul cel mare al istoriei, nu în cadrul restrâns şi meschin al actualităţilor trecătoare. Şi de aceea istoria îi va păstra, în paginile sale, numele lui, scris cu litere de aur.

* * *

După beţia primelor succese, când armata română înaintează în chip triumfal în Ardeal, urmează cea mai cumplită desamăgire. Incepe şirul înfrângerilor care nu se va termina decât odată cu ocuparea a două treimi din pământul ţării. Turtucaia este prefaţa înspăimântătorului dezastru suferit de armatele române. Dela primele lupte serioase, ea se dovedeşte „admirabil dezorganizată". Din cauza acestei dezorganizări, nu este cu putinţă nicio rezistenţă serioasă şi eficace, iar acţiunea cea mai bine chibzuită e dela început condamnată eşecului. Splendida defensivă a generalului Averescu din Dobrogea şi Carpaţi n'are alt rezultat decât să întârzie pentru scurt timp desnodământul fatal şi să salveze, măcar în parte, onoarea armatei române. Spectacolul pe care ni-l oferă retragerea, efectuată în condiţiile cele mai tragic posibile, constitue mărturia cea mai vie a situaţiei dezastruoase în care se găsea armata noastră, în momentul acela. Ea îşi pierduse aproape cu totul înfăţişarea unor armate. Nu era decât o gloată risipită, care mergea la întâmplare, mânată de vântul restriştei. Jalea şi desnădejdea cea mai amară se pogorîse în sufletul tuturora. Opinia publică spumegă de indignare. Pe drept cuvânt, o revoltă lipsa totală de pregătire a războiului, ca şi detestabila lui conducere. Mulţimea nedumerită sta şi se întreba cum a fost cu putinţă un asemenea dezastru. Fără îndoială că el se datora în bună parte unor cauze independente de acţiunea armatei române. Dintr'un complex de împrejurări, ţara n'a putut fi suficient înarmată. Colaborarea militară a aliaţilor, pe care I. I. C. Brătianu o reclamase cu atâta insistenţă spre a asigura intervenţiei româneşti toată eficacitatea ei, a fost aproape inexistentă. Silite a lupta astfel pe două fronturi imense, trupele noastre, prin propriile lor forţe, cu greu ne putem închipui c'ar fi putut opri invazia. Publicul cel mare, însă, era

mai degrabă înclinat să vadă cauzele cele mai apropiate şi mai palpabile ale dezastrului.

Uluit, el vedea cum noi găsim de cuviinţă să opunem, unui militar de talia lui Falkenhayn, pe un general scos din uz ca Crăiniceanu, iar în potriva lui Mackensen, vestitul spărgător de fronturi, să opunem capacitatea candidului general Sebastian Teodorescu.

Nu putea concepe cum a fost posibil să se încredinţeze comanda unei armate, în mâna unui general care s'a dovedit a fi de o înspăimântătoare inconştienţă. Opinia publică era deasemenea foarte scandalizată de faptul că oameni capabili, ca generalii Averescu şi Cristescu, sunt ţinuţi la-o-parte, în timp ce era impus şi menţinut la marele cartier, generalul Iliescu, un ofiţer cu oarecari calităţi, dar care nu era de loc croit să fie căpetenie de armată. Pe de altă parte, faptul că acest general îşi datora înălta lui situaţie, numai legăturilor sale de prietenie cu primul ministru, era de natură să sporească nemulţumirea.

Din toate părţile se ridicau proteste şi învinuiri. Cuprinsă de desnădejde, mulţimea necăjită căuta un ispăşitor. O bună parte dintr'însa îl prezenta pe Ionel Brătianu ca autor moral şi material al dezastrului. Unii îl condamnau pentru politica sa intervenţionistă, alţii, cei mai mulţi, îi reproşau pregătirea proastă a războiului ca şi detestabila lui conducere. Cârteau împotriva lui Brătianu până şi colaboratori dintre cei mai intimi, membri de-ai guvernului. Nemulţumiţi de politica sa şi ne'ncrezători în steaua partidului, un mănunchi de tineri valoroşi părăsesc rândurile partidului, ca să se constitue în grupare politică independentă. Noul partid de provenienţă liberală se caracterizează printr'o acerbă opoziţie în contra lui Brătianu. Un tânăr care, mai târziu, va ajunge prim ministru intr'o guvernare liberală, îşi va face un titlu de glorie dintr'o broşură care nu-i altceva decât un

aspru rechizitoriu la adresa lui Brătianu. Nu i se acordau nici măcar circumstanţe atenuante. Se trecea cu vederea faptul că Brătianu, pentru cruţarea jertfelor, amânase pe cât putuse momentul intrării în acţiune, că el n'avea nicio vină în alegerea acestui moment, că dânsul se străduise să obţie maximum de garanţii posibile. Dacă a avut nenorocul să se înşele în privinţa alegerii generalului Iliescu, nu urma ca el să poarte vina tuturor păcatelor de cari sufereau armata şi întreaga societate românească.

Şi totuş, el a fost făcut răspunzător de toate aceste păcate şi metehne, când a venit în sfârşit ziua scadenţelor.

Broşura generalului Averescu —„Răspunderile"— care nu e altceva decât un rechizitoriu aspru la adresa lui Brătianu, a fost manifestul electoral cu care şeful partidului poporului s'a prezentat înaintea alegătorilor.

In faţa situaţiilor disperate şi a uraganului de nemulţumiri, Brătianu are marele merit că ştie să-şi păstreze calmul. In momentele cele mai critice, nu face nicio încercare ca să se despovăreze câtuş de puţin de copleşitoarea răspundere care apasă pe umerii săi. Inţelege s'o poarte el întreagă. In plin dezastru, spune lui Marghiloman: „Nu cer să se împartă răspunderea, o păstrez eu întreagă." Acelaş lucru îl repetă într'o şedinţă a Parlamentului, la Iaşi, când două treimi din pământul ţării era ocupat de vrăjmaşi, iar restul se găsea şi dânsul sub ameninţarea invaziei. In aceste împrejurări excepţional de grave, el va găsi de cuviinţă să-i spue lui Take Ionescu, şeful celui de-al doilea partid de guvernământ: „Eu nu împărtăşesc politica României cu nimeni, asta-i treaba mea." De bună seamă că răspunsul e cât se poate de apolitic. Nu se vorbeşte în modul acesta cu un şef de partid care participă într'un guvern de uniune naţională şi în nişte împrejurări critice pentru ţară.

Răspunsul este însă caracteristic pentru mentalitatea lui Brătianu; ni-l prezintă mândru, gelos de autoritatea sa, dominator şi plin de siguranţă.

Frământat de griji, abătut de gândurile cele mai felurite, copleşit de povara răspunderii şi hărţuit de oameni şi de evenimente, el totuş izbuteşte să-şi păstreze cumpătul. In timp ce alţii erau impresionaţi până la paralizie, dela primele rezultate defavorabile, el continuă să se arate nepăsător, chiar în momentele cele mai penibile.

Unii au taxat această atitudine, drept o inconştienţă. Nu-şi dădeau osteneala ca să priceapă că însuşirea de căpetenie a unui cârmaciu e să nu-l impresioneze furtuna, să nu-l înspăimânte primejdia. Nu-şi pierde cumpătul, când lumea anunţă naufragiul. Il priveşte numai ca un impas greu. In ochii lui, pierderea războiului nu însemna şi pierderea cauzei. O spusese răspicat în consiliul de coroană care prezidase intrarea noastră în acţiune: „sunt înfrângeri cari sunt faze ale victoriei".

„Chiar dacă s'ar întâmpla să fim învinşi, afirmase el în acel memorabil consiliu, tot vom asigura în viitor unitatea neamului".

Vorbea astfel, fiindcă socotea războiul mai mult ca un auxiliar preţios al diplomaţiei. După Brătianu, menirea lui era ca, prin baia sângelui, să pecetluiască soarta revendicărilor noastre. Văzând prin această prizmă situaţia generală a ţării, a putut să privească cu calm desfăşurarea evenimentelor. Viitorul nu-i apărea lipsit de perspectivă, nici chiar atunci când România încheie pace separată.

In vederea acestui viitor, pe care se îndărătnicea să-l întrezărească de-a-lungul perdelei de nori fumurii cari întunecau orizontul, el susţine într'unul din consiliile de coroană, cari precedează încheierea păcii, ca să se accepte în bloc, fără discuţie, condiţiile impuse de puterile centrale. Prin

acest procedeu, Brătianu urmăreşte pe de-o-parte ca să arate că pacea încheiată o consideră ca ceva provizoriu, iar pe de altă parte căuta pentru mai târziu să creeze un titlu faţă de aliat.

„Să se ceară, spune el, inamicilor, toate condiţiile şi să se accepte în bloc fără discuţii, arătând astfel că nu e vorba de o pace convenită şi definitivă, şi prin această protestare morală faţă de omenirea întreagă, se pune în ochii tuturor sub adevărata sa lumină, caracterul de violenţă şi de provizorat al operei celor ce spun că vor pace fără anexiuni."

Intr'un alt consiliu de coroană, a ţinut să caracterizeze situaţia în felul următor: „Sunt ca un călător căruia tâlharul îi cere punga sau viaţa; el îi dă punga, dar îndată ce întâlneşte un jandarm, se plânge acestuia."

Viza victoria aliaţilor. Incredinţat că până la urmă, puterile centrale vor fi învinse, el a sfătuit pe regele Ferdinand să nu semneze tratatul care consacra mutilarea ţării, cu toate marile inconveniente pe cari le prezenta pentru moment, o asemenea atitudine. Evenimentele i-au dat dreptate. Dar până la câştigarea biruinţei, i-a fost dat să mai îndure multe. Prin încheierea păcii separate, între altele, i se creiase o situaţie delicată faţă de aliaţi. Unele cercuri ale Antantei ar fi dorit o rezistenţă până la ultima picătură de sânge. Ni se pretinde să urmăm exemplul Serbiei. Se vântura ideia unui „triunghiu al morţii". Tache Ionescu, şeful necontestat al partidului conservator, era purtătorul de cuvânt al acestei atitudini intransigente. Regina Maria, prinţul Carol, Nicolae Iorga, generalii Prezan şi Grigorescu împărtăşeau şi dânşii punctul de vedere al luptei până la capăt. Brătianu însă, având în vedere întâietatea jertfelor, ca şi consecinţele funeste ale unei asemenea împotriviri, prin distrugerea completă a armatei şi dezorganizarea totală a vieţii de stat,

refuză să-şi asume răspunderea atitudinii intransigente. Se mulţumeşte numai să făgăduiască concursul său unui guvern de adevărată uniune naţională, singur capabil să-şi asume răspunderea unei astfel de atitudini. Evenimentele s'au însărcinat să-i dea dreptate. Graţie păcii separate— aşa de odioasă cum a fost — au putut fi salvate armata, armamentul şi întreg aparatul de stat, iar ţara a fost scutită de un nou martiraj inutil care i-ar fi stors toată vlaga. Dispunând de aceste rezerve cari erau cât p'aci să fie nimicite, statul român a putut să facă cu succes faţă împrejurărilor: a putut astfel să asigure eliberarea Basarabiei, să reia la momentul oportun firul operaţiilor întrerupte, să treacă în marş triumfal Carpaţii ca să ocrotească desrobirea Bucovinei şi a Ardealului, să ţie la respect pe bolşevici, la Nistru, să răspundă cum trebue tentativei lui Bella-Kun, ocupând Buda-Pesta.

Politica de rezistenţă, prin nimicirea armatei şi a tuturor mijloacelor ei de acţiune, prin dezorganizarea totală a vieţii de stat, punea România în imposibilitate de a face faţă evenimentelor cari au urmat şi cari au fost de o importanţă capitală.

Aliaţii, neţinând seamă de alte considerente, decât acelea ale unor interese imediate, au fost profund nemulţumiţi de atitudinea lui Brătianu. In unele din cercurile Antantei, şeful partidului liberal era chiar suspectat. La încheierea armistiţiului, Clemenceau, în calitate de prim ministru, îi trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomaţiei. Dealtminteri, însuş Brătianu prevăzuse atmosfera defavorabilă.

„Da, constat, îi spune dânsul lui Take Ionescu, într'o convorbire avută cu acesta, că de-acum înainte, acţiunile D-vs. vor avea un curs ridicat pe pieţele Antantei."

Pe de altă parte, puterile centrale ţineau cu tot dinadinsul să fie tras la răspundere guvernul

român care s'a încumetat să declare războiul. Cu toată opoziţia regelui Ferdinand, guvernul Brătianu e dat în judecată, pentru crima că făcuse războiul pentru întregirea neamului.

Ionel Brătianu întâmpină gestul cu o seninătate olimpiană; îl priveşte chiar ca un omagiu adus politicei sale naţionale. Avea satisfacţia, că la rândul lui, s'a învrednicit şi dânsul să împărtăşească cinstea de care a avut parte ilustrul său părinte.

Ca să nu lipsească nimic spectacolului, se adăuga şi ecoul mulţimii cârtitoare. In primele rânduri ale gloatei gălăgioase, se găseau o sumedenie de oameni cari, până mai eri, aplaudaseră cu frenezie însuşirile excepţionale ale şefului, urmându-l fără să murmure „la dreapta, sau la stânga". Pe zi ce trece, rândurile partidului liberal se răresc, văzând cu ochii. La prima bătaie a unui vânt neprielnic, partizanii se împrăştie ca potârnichile. Nu rămase în jurul şefului, decât un număr restrâns de credincioşi. Cei mai mulţi au făcut-o dintr'un simţ de pudoare şi cavalerism. Prea puţini erau aceia cari credeau în biruinţa finală. Majoritatea cea mare a partizanilor socotea optimismul lui Brătianu ca un artificiu cu care şeful încearcă să menţie moralul partidului. Cât de amarnic se 'nşelau! Brătianu credea sincer în izbânda aliaţilor şi în steaua ţării sale.

* * *

In sfârşit, sosi şi ziua biruinţei, aşteptată de veacuri cu înfrigurare halucinantă; ea fermecase, prin măreţia priveliştei, pe vizionarii neamului, susţinuse pe luptătorii cauzei naţionale, exaltase tineretul, mobilizase toate energiile poporului nostru, alinase suferinţa sutelor de mii de ostaşi, cari căzuseră pe câmpul de bătae cu imaginea României Mari înaintea ochilor împăienjeniţi de apropierea morţii.

După calvarul păcii dela Bucureşti, când idealul naţional părea înmormântat pentru totdeauna, urmă ziua Invierii. Multora nici nu le venea să creadă ochilor. Steagul tricolor fâlfâia mândru pe plaiurile Basarabiei pe colinele Bucovinei şi prin munţii Ardealului

Părea ceva din domeniul himerei. Era însă cineva care privea spectacolul ca un fenomen foarte natural, socotindu-l drept urmarea logică a evoluţiei istorice a unui neam.

Era Ionel Brătianu.

Din cea mai fragedă copilărie, avusese înaintea ochilor săi, imaginea României Mari. In anii din urmă mai cu seamă, devenise obsesia vieţii sale. De nenumărate ori, trăise cu închipuirea, scena desrobirii. Sub vraja ei s'a hotărît să declare războiul, să-şi asume răspunderea celor mai grele situaţii, să înfrunte cu bărbăţie toate adversităţile, să nu desnădăjduiască, chiar în ciuda celor mai descurajatoare aparenţe.

Era cel mai îndreptăţit să guste în toată plenitudinea ei, bucuria biruinţei pentru care luptase şi pătimise.

La isbucnirea Războiului Mondial, n'avea un fir de păr alb în cap; la încheierea lui, Brătianu căruntise de-a-binelea.

Cu ochii înlăcrimaţi de emoţie, învinsul dela Iaşi privea în ziua de 1 Decembrie 1918, alaiul regal, care-şi făcea intrarea triumfală în Capitala Ţării. In ziua aceea istorică, de sfârşit de toamnă, el, ctitorul cel mai de seamă al României Mari, se mulţumea să fie un simplu spectator.

Din rândurile mulţimei, unde se afla, îşi contempla opera cu duioşie de mamă.

Cu toată intensitatea ei, bucuria, însă, n'a fost deplină. Recolta biruinţei nu corespundea întru totul aşteptărilor sale. In flagrantă contradicţie cu clauza tratatului de alianţă încheiat cu cele patru mari puteri, care specifica cu preciziune dreptul

României de a participa la conferința păcii, în drepturi egale cu ale celorlalți aliați, țara noastră e admisă la conferința dela Paris în rândul statelor „cu interese limitate". Il durea până la exasperare, atât pentru țara pe care o reprezenta, cât și pentru mândria lui personală, să apară la masa verde, în calitate de simplu informator.

Pentru prima dată în viața lui, era nevoit să accepte asemenea roluri. Omul deprins să poruncească și să fie ascultat dela primul gest, se vede pentru prima oară pierdut în gloată.

Dar în nădejdea că până la urmă, poate va izbuti să convingă înaltul aeropag de dreptatea cauzei noastre, își calcă pe inimă și se înfățișează înaintea conferinței.

In sprijinul cauzei românești, el invoca autoritatea tratatului care consacra în chip solemn, drepturile nostre asupra Torontalului.

Inarmat cu tratatul care purta semnătura celor patru mari puteri, Brătianu nu înțelegea să facă niciun fel de concesie. Nu vroia să ție seamă de spiritul care domnea în sânul conferinței. Serbia, datorită eroismului și a sacrificiilor făcute, cucerise simpatia tuturor cercurilor. Incheierea păcii separate, deși independentă de voința ei, creiase României o situație delicată. America, pe de-altă-parte, prin glasul președintelui Wilson, declarase nule și neavenite toate angajamentele luate de aliați înainte de intrarea ei în războiu. Principiul naționalităților stabilit de Wilson nu admitea hotare istorice și geografice. In asemenea condiții, Take Ionescu socotea ineficace invocarea exclusivă a textului tratatului dela 1916. El era împotriva unei atitudini intransigente, menită după dânsul să ne creieze numai dificultăți. El opina pentru o conciliațiune, convins fiind că pe această cale se pot evita multe neplăceri și se pot obține unele avantaje apreciabile. Brătianu nici nu vroia să audă de așa ceva. El respinge sugestiile și propunerile lui Take Ionescu,

printre cari și aceea a unui guvern național care să vorbească cu mai multă autoritate în fața conferinței.

Înțelegea să se menție, până la capăt, pe poziția tratatelor.

Torontalul formase, în timpul tratativelor din epoca neutralității, obiectul unor discuții îndelungate. Brătianu n'acceptase să intre în acțiune, decât după ce aliații au convenit să acorde României, întreg Torontalul. Punctul de vedere al primului ministru român era că Antanta, care purtase războiul pentru respectarea tratatelor, nu putea să considere drept „petic de hârtie" tratatul care-i purta iscălitura.

In fața refuzului conferinței de a satisface cererile României, Ionel Brătianu repetă gestul tatălui său dela 1877. Crede că-i de datoria sa să păstreze neatinse pentru viitor, printr'o protestare solemnă, „drepturile imprescriptibile ale României asupra Banatului". De asemenea găsește inacceptabilă clauza minorităților, care era de natură să știrbească demnitatea și autonomia statului român.

Gelos de drepturile și prestigiul țării, ca și de demnitatea lui personală, părăsește conferința, trântind ușile. In contra voinței înaltului consiliu dela Paris, armata română, din ordinul lui Brătianu, înaintează în Ardeal, dincolo de linia de demarcație. Cu toate somațiile din partea delegaților militari ai principalelor puteri, Brătianu dispune ocuparea Buda-Pestei.

Atitudinea semeață a lui Brătianu are darul să indispună conferința și să nu găsească în țară decât un slab ecou. La întoarcerea lui dela Paris, străbate satele și orașele României Mari ca un excursionist obscur. Infăptuitorul visului secular intră în Capitala țării întregite ca cel din urmă anonim. Nicio manifestație de simpatie. Dimpotrivă, devine ținta unor atacuri violente. Take Ionescu, într'un expozeu care ține 2 ședințe,

cel mai lung discurs din cariera lui politică, critică cu asprime atitudinea lui Brătianu dela conferința păcii.

Autorul broșurii „Răspunderile" este idolul mulțimii. Cu toată abținerea dela alegeri a celor mai însemnate grupări politice, cu tot aparatul administrativ care rămâne tot cel liberal, partidul care avea în fruntea lui pe Ionel Brătianu abia obține în alegerea din toamna lui 1919, 100 de mandate. Candidatura lui în Ardeal cade cu brio. Aceasta era răsplata pe care o primea marele om de stat, din partea fraților de peste munți, pentru desrobirea cărora Brătianu riscase totul. In primul Parlament al României Mari, al votului obștesc și al țărănimii împroprietărite, Brătianu, prin neîntrecutele lui merite pe cari le-avea în domeniul acestor mari înfăptuiri, era omul cel mai indicat să fie obiectul simpatiei generale și al ovațiilor entuziaste. In locul unei ședințe solemne, pentru sărbătorirea celui mai vrednic dintre ctitorii unității naționale, Parlamentul a găsit cu cale să-l întâmpine cu ostilitate.

Reprezentanții provinciilor desrobite, ai votului obștesc și ai țărănimii împroprietărite, hărțuia din toate părțile pe Brătianu care făcea expunerea politicei sale, a acelei politici care a dus la întregirea neamului, ca să aplaude în schimb cu sgomot pe Marghiloman care făcea rechizitoriul politicii lui Brătianu.

Spectacolul era cât se poate de interesant.

*

Cu timpul, în loc să dispară ostilitatea maselor sau a opiniei publice împotriva partidului liberal și a lui Ionel Brătianu, ea nu numai că se menține, dar sporește văzând cu ochii.

După popularitatea generalului Averescu, urmează popularitatea crescândă a curentului țărănist. Țărănimea împroprietărită și posesoare a votu-

lui universal, nu vrea să știe de meritul lui Brătianu în direcția acestor două reforme ca și în aceea a unității naționale. Ea e înverșunată în contra liberalilor; refuză cu încăpățânare să le acorde încrederea; voturile sunt smulse cu sila. Brătianu nu poate guverna decât prin ingerințe electorale, cenzură și stare de asediu. De bună seamă că dânsul, în locul grijilor unor guvernări agitate, ar fi preferat calmul unei vieți retrase, îndeletnicindu-se cu studiul cercetărilor istorice și cu treburile gospodăriei dela Florica, două ocupații foarte dragi lui Ionel Brătianu.

„Lăsați-mă să mă retrag, — declară el intimilor săi, după înfăptuirea României Mari — mai am câțiva ani de trăit, vreau să-i consacru cercetărilor mele istorice; aveți să mă osândiți." (I. G. Duca: Portrete și Amintiri).

Odată cu întregirea neamului, socotea rolul său istoric terminat. Atinsese culmea ascensiunii la care poate râvni un bărbat politic. Soarta-l învrednicise să prezideze fapte din acelea cari nu se repetă a doua oară în viața unui popor. Deacum înainte nu-l aștepta decât povârnișul și defilarea spectacolelor comune. Trăise clipa miraculoasă a contemplării priveliștei unice. Pe drept cuvânt dar, considera momentul ca cel mai prielnic pentru retragerea sa din viața politică. Imprejurările însă au fost mai puternice decât dorința lui personală. Ele i-au impus obligația să rămâie la conducerea partidului. Așa-i soarta unui om politic: mereu să fie la dispoziția colectivității. Nu-i e îngăduit să dispue cum vrea de dânsul.

Cu toată ostilitatea maselor și opoziția dârză a provinciilor alipite, Brătianu, bucurându-se de încrederea desăvârșită a Suveranului, se pricepe ca să fie arbitrul situației politice. Vine la guvern când vrea, stă cât vrea și pleacă când îi convine. Își permite chiar luxul să-și desemneze succesorul. Celelalte formațiuni ministeriale nu sunt

decât echipele de schimb cari să îngădue partidului liberal să se refacă după uzura guvernării. Cu respectul formelor constituţionale şi salvarea aparenţelor unui regim parlamentar, Brătianu a ştiut să guverneze ca un dictator. La observaţiile regentului Buzdugan cu privire la o numire, cum că ea ar fi neconstituţională, i s'a răspuns că primul ministru „n'are de dat explicaţii". Jucătorul superb care avea din născare gustul partidelor riscante, s'a ferit totuş să inaugureze făţiş regimul dictatorial, deşi era singurul om din Ţara Românească care putea să facă acest lucru. Se bucura, în primul rând, de încrederea desăvârşită a Suveranului. Avea pe de altă parte la dispoziţia lui un partid puternic cu cadrele trebuitoare cari să execute orbeşte ordinele. Marele prestigiu de care se bucura, încrederea care o avea în sine şi în misiunea sa istorică, curajul răspunderii, ca şi înclinarea pe care o avea pentru acţiunile îndrăzneţe erau destule calităţi cari-l făceau propriu rolului de dictator. Şi-a dat seamă însă că dictatura constitue un joc primejdios pentru ţară, dat fiind aşezarea ei geografică, ca şi momentul evoluţiei sale istorice. De aceea, prefera să guverneze cu respectul formelor constituţionale şi salvarea aparenţelor regimului parlamentar. Aceste restricţiuni de ordin formal nu l-au împiedicat de loc să conducă Ţara după voinţa şi vederile sale. A avut însă grija să utilizeze cu chibzuială atotputernicia cu care era învestit, ca şi măsurile excepţionale de cari dispunea. Numai organele subalterne s'au făcut vinovate de excese de zel. N'a desfiinţat Parlamentul nu şi-a suprimat adversarii politici, n'a gâtuit libertăţile cetăţeneşti. A ştiut să guverneze cu mână forte, fără să-şi mânjească mâinile cu sânge. De starea de asediu nu s'a folosit ca să desfiinţeze partidele potrivnice, să întemniţeze pe adversarii politici, să nu tolereze acţiunea opoziţiei. De cenzură nu s'a folosit decât în anumite cazuri şi împrejurări.

Duritatea mâinii cu care a condus treburile statului a fost îndulcită de catifeaua mânuşii. Impresionat de felul acesta de a guverna al lui Brătianu, nu ştiu care scriitor (mi se pare Leon Daudet) a spus despre marele bărbat de stat român că-i cel mai inteligent dintre dictatori. Pentru cei mai mulţi, această apreciere apare cât se poate de exagerată; totuş ea conţine o bună parte de adevăr. Şi cei mai înverşunaţi adversari vor trebui să recunoască faptul că Brătianu a condus cu pricepere şi îndemânare barca statului, prin asprele vârtejuri ale apelor învolburate de furtună şi că a ştiut să guverneze cu chibzuială, abilitate, prestanţă, autoritate şi prestigiu. Fireşte că regimul a avut şi partea lui de neajunsuri. A favorizat abuzul şi ilegalitatea, mai cu seamă în provinciile alipite unde era nevoe mai mult ca oriunde de o conduită cât se poate mai ireproşabilă. La adăpostul lipsei de răspundere, mulţi dintre potentaţii partidului s'au transformat în oameni de afaceri.

Absorbit de politica generală, n'a avut răgazul să cauterizeze plăgile de cari suferea atât partidul cât şi administraţia ţării. Concentrându-şi atenţia exclusiv asupra chestiunilor cari erau în directă legătură cu marile interese de stat, el s'a mulţumit cu directivele generale, lăsând altora grija execuţiei şi a gospodăriei treburilor mărunte şi curente. Nu făcea parte din categoria acelui mănunchiu de oameni neastâmpăraţi, cari nu-şi găsesc mulţumirea decât numai într'o activitate febrilă, multiplă şi variată. Refractar efortului, nu se grăbea să-şi risipească energia cu preocuparea grijilor cotidiene; înţelegea s'o păstreze întreagă pentru cauzele mari şi hotărîtoare.

Atunci apărea impunător pe scenă, jucându-şi rolul cu artă şi conştiinciozitate. In asemenea împrejurări, desfăşura o intensă activitate şi nu pierdea din vedere, nici cel mai mic detaliu. In zilele obişnuite însă, el dispărea cu totul, lăsând grija

treburilor publice pe seama ajutoarelor sale, cari de cele mai multe ori erau oameni mediocri, lipsiți de simțul răspunderii și interesați. Dânsul nu-și dădea nici măcar osteneala să execute un control oarecare.

In calitatea lui de prim ministru, când apărea pe banca ministerială, era un eveniment; acelaș lucru era când se găsea în opoziție. Simpla lui apariție în incinta Parlamentului producea senzații, năucea banca ministerială. Dar neajunsul cel mare al regimului practicat de Brătianu a fost că a înăsprit raporturile dintre regat și provinciile alipite, într'o vreme când era nevoe de cât mai multă conciliațiune și colaborare; a stânjenit procesul de limpezire a vieții politice, într'o vreme turbure, de adânci prefaceri sociale; în fine, a prejudiciat însăși desvoltarea normală a partidului liberal, prin înăbușirea oricărei inițiative și împiedicarea liberei circulații a valorilor, singurele condiții cari garantează o selecționare serioasă a cadrelor. Când avea posibilitatea să capteze Ardealul printr'o fuziune cu partidul național — forma deghizată a unei înregimentări — a avut stângăcia să zădărnicească înțelegerea, care era pe cale de înfăptuire, din motive cu totul lipsite de însemnătate. In momentul, când trebuia să fie conciliant, insinuant, maleabil și curtenitor, s'a arătat orgolios și autoritar. E foarte surprins, când constată că provinciile desrobite nu se grăbesc să-i accepte fără murmur dominația. Contrariat, el se încăpățânează să conducă politica Țării Românești, nesocotind colaborarea noilor provincii. E de mirare, cum un om de talia lui Ionel Brătianu nu și-a dat osteneala ca să priceapă că e nevoe de un alt tratament pentru guvernarea și cucerirea provinciilor alipite.

Fiecare dintre ele, trăind și desvoltându-se în condiții istorice și sociale deosebite, venea cu o anumită evoluție, educație și mentalitate. Unindu-se

cu patria mumă prin voința lor liber exprimată în adunările obștești, ele înțelegeau un raport de egalitate, și nici decum unul de subordonare. Tratamentul care li se aplică e departe însă de a corespunde așteptărilor. Conștiente de gestul făcut și geloase de drepturile conferite, ele nu se mulțumesc să accepte cu resemnare situația, ci reacționează, cu toată îndârjirea. Din această ciocnire vor decurge o mulțime de neajunsuri, vătămătoare unificării și consolidării României întregite. De bună seamă, că nu poartă numai Brătianu toată vina; provinciile alipite își au și ele o parte destul de însemnată. Era însă de datoria lui Brătianu ca să facă cele mai mari concesii; dânsul a găsit cu cale ca să le precupețească. Au urmat de aci o serie le inconveniente pentru țară.

In paguba unei normale desvoltări a vieții politice, a improvizat formațiuni ministeriale lipsite de bază electorală, a încurajat partide hibride, ca să ostracizeze până la exasperare opoziția național-țărănistă, care se bucura de adeziunea entuziastă a maselor. Din cauza acestei atitudini, luptele politice căpătaseră un aspect de violență puțin obișnuită; ele amenințau să degenereze în mișcări cu caracter primejdios. S'a vorbit la un moment dat de o rezistență cetățenească, prin neplata impozitelor.

La rândul lui, partidul național-liberal a suferit urmările neplăcute ale excesului de autoritate de care s'a făcut vinovat ilustrul său șef. In preajma potentatului dela Florica, nu era cu putință niciun fel de inițiativă proprie. Orice veleitate de independență era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat și regizat de dânsul. El nu concepea colaboratori decât în înțelesul de informatori și executori.

Toma Stelian, o podoabă a partidului liberal, a trebuit să plătească cu decapitarea lui politică,

libertatea pe care şi-a luat-o, în timpul neutralităţii, ca să critice atitudinea echivocă a lui Ionel Brătianu.

In asemenea condiţii, nu era cu putinţă desvoltarea personalităţilor şi formarea conducătorilor. Din cauza acestei atmosfere înăbuşitoare, elementele de elită ale tinerimei au ocolit cu intenţie partidul liberal. O bună parte dintre tineri au luat chiar atitudine potrivnică.

Partidul liberal s'a mulţumit să recolteze elemente lipsite de personalitate şi amor propriu, cu şira spinării plecată, mânate de dorinţa parvenirii pe calea concesiilor. Ionel Brătianu, care era în realitate un om afabil, şi foarte binevoitor, în ultimii ani mai cu seamă, n'a ştiut ca să se coboare în mijlocul generaţiei tinere, ca s'o înţeleagă, s'o apropie, s'o îndrumeze. In această privinţă, n'a urmat tactica tatălui său care se interesa în deaproape de recrutarea elementelor valoroase.

După moartea lui Ionel Brătianu, partidul liberal a trebuit să plătească scump aceste abateri.

Nimeni n'avea pregătirea trebuitoare ca să poată înlocui cu succes comandantul dispărut. Toţi fruntaşii partidului nu erau buni decât numai ca locotenenţi. Cu dispariţia şefului, partidul a rămas complect dezorientat. Nici până astăzi, el n'a isbutit să-şi vie în fire. Criza de conducere continuă anemiind până la istovire puternicul partid liberal de odinioară. Partidul liberal n'a dispus nici măcar de forţele trebuitoare ca să umple golurile provocate de moartea corifeilor săi. Au rămas până astăzi vacante locurile ocupate cu vrednicie de Phérékyde, Al. Constantinescu, Vintilă Brătianu, George Mârzescu şi I. G. Duca.

In asemenea condiţii, şi dat fiind pe deasupra situaţia foarte precară a liberalismului în genere, criza din partidul liberal-român apare ca un lucru cât se poate de firesc. Ionel Brătianu, în beţia atotputerniciei sale, n'a avut privirea limpede ca

să întrevadă consecinţele funeste ale regimului autoritar practicat de dânsul cu atâta pricepere şi strălucire. A trebuit însă ca să vie într'o zi data scadenţei.

Partidul a rămas uluit.

* * *

In timpul când Ionel Brătianu începe să se afirme în viaţa politică, partidul liberal trecea printr'o perioadă de criză. In fruntea lui se găsea un om, nu lipsit de merite, dar incapabil să dea un impuls partidului, fluturându-i ţinte noui, îndrumându-l pe cărări mai puţin umblate. In ultimii ani, mai cu seamă, Mitiţă Sturza, suferind de manie religioasă, era o serioasă piedică la bunul mers al partidului care se mulţumea să acţioneze în virtutea inerţiei. In aceste condiţii, partidul liberal vegeta. In faţa lui se găsea partidul conservator care cu toate păcatele sale, avea în frunte oameni valoroşi ca: Petre Carp, Titu Maiorescu, Nicu Filipescu, Al. Marghiloman etc., toţi unul şi unul.

Steaua lui Take Ionescu era într'o continuă ascensiune. In zare, se profila ameninţătoare silueta lui Nicolae Iorga. Cu toţii erau înverşunaţi împotriva liberalilor şi ardeau de nerăbdare ca să răpue pe şeful lor. Petre Carp, omul cu însuşiri excepţionale, vrea să-şi facă un titlu de glorie ca să aplice partidului liberal şi şefului său, fierul roşu. El plăteşte cu desfiinţarea lui politică, această încercare temerară.

Take Ionescu, care ar fi vrut şi avea destule calităţi ca să poată înfrunta pe Ionel Brătianu, a fost nevoit în mai multe rânduri să-şi subordoneze acţiunea. Când a încercat să lucreze pe cont propriu şi împotriva voinţei şefului liberal, a fost înfrânt. La rândul lui, Alexandru Marghiloman iese strivit din luptă. Niculae Iorga ca să se poată măsura cu Ionel Brătianu, acceptă cărdăşia lui Arge-

BIBLIOTECA *ACADEMIEI*

toianu care amenințase că-i va pune pumnul în gură și-i cât p'aci să dea mâna cu „trădătorul Stere". Sacrificiul este inutil, căci marele istoric nu s'a ales decât cu regretul că n'a realizat cândva o înțelegere cu Brătianu. Autorul „Răspunderilor", care tuna și fulgera împotriva liberalilor, promițând maselor cari-l idolatrizau, sancționarea exemplară a vinovaților, este pus în situația să vie la putere cu girul lui Brătianu.

Argetoianu râvnise din toate fibrele sale să se poată măsura și dânsul cu Ionel Brătianu. In vederea acestui scop, încearcă toate combinațiile posibile; solicită până și alianța muncitorimii. Până la urmă, nu numai că e nevoit să renunțe la această satisfacție, dar e pus în situația de a servi sub ordinele lui Ionel Brătianu, declarând sus și tare că vrea „să sfârșească în casa cinstită" a partidului liberal, împotriva căruia luptase o viață întreagă.

In propriul său partid, a desființat politicește pe oricine a îndrăznit să nu fie pe placul potentatului dela Florica. Lascar, Toma Stelian, Stere sunt cazuri tipice în această privință. A condus partidul cu mai multă autoritate decât a făcut-o însuș ilustrul său părinte. Ion Brătianu a avut de suportat rivalitatea fratelui său, dizidența drapeliștilor și influența unor oameni de talia lui Kogălniceanu și Rosetti. Ionel a fost scutit de asemenea inconveniente. El a fost stăpânul absolut al partidului. N'am greși, dacă am spune c'a fost la fel și stăpânul țării. Vine când vrea la putere, stă cât vrea, pleacă când vrea și aduce pe cine vrea.

Am văzut, cum în consiliul de coroană din 3 August 1914, a știut să-și impună voința, chiar împotriva unui suveran de talia regelui Carol I.

Actul dela 4 Ianuarie 1926 e un nou prilej care ne înfățișează pe Brătianu demn, voluntar și hotărît. Intr'o chestiune așa de gingașă din toate punctele de vedere, el înțelege să aibă atitudinea pe

care o comportă situația unui factor cu răspundere; nu atitudinea echivocă care să îngădue posibilitatea tuturor manevrelor, ci una dreaptă, fără nicio cotitură. Mulți sunt de părere c'a fost o atitudine greșită; e o chestiune care comportă discuție și asupra căreia se va pronunța istoria nepărtinitoare. Oricum, el are însă meritul loialității. Brătianu a putut să greșească; nu s'a făcut însă vinovat de slugărnicie, de slăbiciune sau lașitate. N'a înțeles să cerșească favoarea, să se preteze la compromisuri, să-l intimideze primejdia. A acceptat bărbățește situația, cu toate riscurile cari le rezerva viitorul, cu toată răspunderea pe care o purta în fața țării și a istoriei. El nu era omul cinic pe care să-l lase nepăsător verdictul acestor doi factori. Tot ce se poate, ca la atitudinea adoptată să fi contribuit într'o bună măsură, unele motive de ordin personal. Motivul hotărîtor însă pentru Ion Brătianu a fost cel de ordin de stat; cel puțin așa credea el.

In toamna anului 1918, când avu loc prima renunțare a prințului moștenitor, în consiliul de coroană, Brătianu, nutrind speranța unei îndreptări, a fost singurul care-l apără pe prinț, declarându-se împotriva oricărei măsuri asupra căreia nu s'ar putea reveni. Nu s'a hotărît în sensul atitudinii adoptate, decât în clipa când a căpătat convingerea fermă că nu mai este nicio nădejde de îndreptare. Nu era exclusă posibilitatea ca Brătianu să se înșele în convingerile și vederile sale. El însă era încredințat că-și servește țara și dinastia. De aceea apără cu toată îndârjirea situația creiată prin actul dela 4 Ianuarie, se străduește din răsputeri să menție această situație anacronică.

Nu era nici naiv și nici lipsit de pricepere ca să nu-și dea seama de inconvenientele pe cari le prezenta regența și de viitorul turbure care se deschidea înaintea țării.

Vedea cum crește zi cu zi valul popularității

prințului Carol, amenințând la tot momentul ca să sfărâme stăvilarele ordinei constituționale, stabilită de dânsul cu atâta trudă. Cu toate sforțările sale de a măcina partidul național-țărănesc, acesta izbutise să cucerească simpatiile mulțimii, devenind cea mai puternică forță electorală din țară.

Și acest partid care pe vremea aceea reprezenta voința norodului, prin glasul autorizat al lui Ion Mihalache se declarase pentru eventualitatea revizuirii actului dela 4 Ianuarie.

In fața acestor manifestări cari-i periclitau situația, Brătianu continua să se menție dârz pe poziție. Nu-l intimidează perspectiva luptei, care se anunță crâncenă, nu ocolește primejdia. Vorbește cu hotărîre de un Mărășești intern. E atât de îndârjit, încât sunt momente când își pierde cumpătul, săvârșind greșeli. Așa-i de pildă procesul Manoilescu.

Când bătălia politică în care se angajase era în toiu, iată că pe neașteptate, cade fulgerat de moarte. Felul cum s'a declarat și a evoluat boala, a fost de natură să trezească nedumeriri în mintea multor persoane.

Vestea încetării din viață a aceluia care a fost Ionel Brătianu, a produs în toată țara consternare. Nimenea nu bănuia un sfârșit așa de apropiat. Abia atinsese vârsta de 63 de ani și era încă destul de robust. Lumea obișnuită ca timp de un sfert de veac să-l vadă mereu pe primul plan al vieții politice, guvernând și dominând situația, cu greu se putea deprinde cu lipsa lui din arenă. Cu toții își dădeau seama că dispare cu dânsul unul din cei mai destoinici cârmaci pe cari i-a avut statul român. Și poate va trece multă vreme, până când se va ivi omul care să-l poată înlocui. Deocamdată, lipsa lui se simte la fiecare pas: o simte țara, o simte mai ales partidul care năucit își caută de opt ani de zile șeful și nu-l găsește. Partidul liberal are mereu senzația că el a fost înmormântat la

Florica, odată cu trupul lui Ionel Brătianu. Din când în când tresaltă sub imboldul unei nădejdi. Se mângâie cu gândul că poate într'o zi se va îndura Providența ca să-l învrednicească cu un conducător. Unii nutresc nădejdea că poate descendentul lui Ionel Brătianu e omul destinat să îndeplinească această misiune. Le place să creadă că fiul calcă pe urmele părintelui. Așteaptă ca partidul să retrăiască vremuri de glorie.

Până atunci, se resemnează oftând nostalgic după șeful dispărut, regretându-i lipsa la fiecare moment, evocându-i memoria la fiecare pas.

*

Ori de câte ori Brătianu era obiectul criticilor pătimașe și atacurilor înverșunate, el avea obiceiul să spue intimilor săi: „Nu-mi pasă de pietrele ce mi se aruncă. Imi pasă de piatra ce se va așeza pe mormântul meu."

Brătianu a fost dintre rarii muritori cari au avut privilegiul să privească moartea cu seninătate. Avea conștiința împăcată că și-a îndeplinit cu prisosință datoria în viață. Era conștient că lespedea funerară va închide odată cu dânsul, unul din capitolele cele mai glorioase din istoria țării. Pietrele cari i s'au aruncat în viață au servit ca soclu pentru statuia lui. Somnul lui dela Florica n'are să fie tulburat decât de pașii pelerinilor cari vor veni în șiruri nesfârșite, să-i aducă prinosul de recunoștință și de admirație.

Cât timp va dăinui neamul românesc, mormântul lui va fi loc de pelerinaj.

Pe lespedea acestui mormânt e scrisă una din cele mai frumoase și strălucite pagini din Istoria Țării.

TAKE IONESCU

Ducându-mă într'o zi, într'una din nenumăratele frizerii din cartierul Griviţei, cu surprindere, bag de seamă că obloanele sunt trase.

Cum nu era Duminecă sau vreo altă sărbătoare, mi-am închipuit că trebue să se fi întâmplat ceva neobişnuit ca patronul frizeriei, un biet bărbier de cartier, să-şi îngădue luxul să închidă prăvălia, într'o zi de lucru. Am aflat peste câteva zile, din însăşi gura lui, cauza pentru care închisese prăvălia: era ziua când avusese loc înmormântarea lui Take Ionescu.

— Cum puteam să ţin prăvălia deschisă, într'o asemenea zi, îmi spune dânsul? Doar unul a fost Take Ionescu, gură-de-aur. Mare om, domnule, şi bun român!

Şi bărbierul nu mai contenea cu laudele la adresa marelui dispărut.

Găseam gestul frizerului impresionant şi foarte edificator.

Un biet bărbier de cartier, obscur şi prăpădit, dintr'o pornire spontană şi dezinteresată, găseşte cu cale ca la înmormântarea lui Take Ionescu, drept omagiu memoriei marelui dispărut, să închidă prăvălia.

E o dovadă din cele mai elocvente a popularităţii şi a simpatiei de care se bucura Take Ionescu în masele populare.

Numele lui răsbise până în Macedonia, era pe buzele tuturora. N'a fost el oare multă vreme răsfăţatul mulţimii care-l denumise „gură-de-aur"?

A fost cel dintâi om politic din Ţara Românească care fără nume sonor, avere, relaţii de familie, îndrăzneşte în contra voinţii unui suveran autoritar şi cu prestigiu, cum era regele Carol I, să'ntemeieze un partid şi să recolteze în opoziţie succese fără precedent.

Puţini oameni politici în Ţara Românească au avut parte de partizani devotaţi până la fanatism ca Take Ionescu.

Un avocat îmi spunea că dacă i-ar fi cerut Take Ionescu să înjunghie pe cineva, ar fi făcut-o fără pic de şovăială. In Capitală şi provincie găseşti şi astăzi, adoratori fanatici ai lui Take Ionescu; sunt profesori şi avocaţi dintre cei mai distinşi.

Ii păstrează un adevărat cult. Dacă împrejurările i-au adus pe unii dintre ei să peregrineze în alte partide, ei au rămas credincioşi memoriei lui Take Ionescu. Umbra marelui dispărut îi urmăreşte cu perseverenţă. Au rămas cu trup şi suflet „takişti", aderenţi devotaţi ai unui om care-i captivase prin vraja personalităţii sale excepţionale.

Fascinaţi de persoana şefului, nu înţelegeau să râvnească după ideologii şi programe; Take Ionescu era pentru dânşii un drapel şi un program. Rar om politic a putut exercita în Ţara Românească, o asemenea vrajă.

* * *

Prin origina lui burgheză, feciorul coanei Frosa şi a lui Ghiţă Ion din Ploeşti, era osândit să se mulţumească în ierarhia socială, cu o situaţie modestă. Regimul oligarhic dela noi din ţară, îi interzicea ascensiunea la posturile de comandă; ele erau rezervate unei clase restrânse de privilegiaţi. Tânărul Dimitrie Ionescu n'aducea cu sine decât blazonul talentului. Incă din liceu, ghicise prin instinct, ostilitatea cu care are să-l întâmpine oligarhia română. Pe măsură însă ce devine conştient de propria lui valoare, simte impulsiuni irezistibile pentru rolurile principale din viaţa publică. Pipăindu-şi rezistenţa, simte că era „făcut dintr'un metal care ştie să învingă".

Incurajat de succesele răsunătoare pe cari le obţine la studii, el se asvârle în vâltoarea luptei.

Inzestrat cu calităţi excepţionale, el se remarcă la fiecare ocazie şi înregistrează biruinţă după biruinţă.

Premiant cu elogii ca elev de liceu, la bacalaureat uimeşte pe membrii comisiei.

V. Ureche şi Cobălcescu, doi din membrii examinatori, sunt de acord să recunoască că n'au mai întâlnit un element aşa de dotat: e vorba de tânărul Dimitrie Ionescu.

La Paris, repede se impune atât în faţa colegilor, cât şi în faţa profesorilor.

La etatea de 19 ani, când alţi tineri de seama lui au preocupările inerente vârstei, el are în diferite ocazii sarcina, ca acolo, în metropola culturii, să reprezinte România. Işi îndeplineşte rolul cu cinste pentru dânsul şi ţara lui.

Cu prilejul unui congres, vestitul general ungur Thurr, printr'un discurs inspirat, reuşise să cucerească simpatiile auditorului. Intr'o asemenea atmosferă de entuziasm pentru Ungaria şi ilustrul ei reprezentant, se urcă la tribună delegatul României, studentul Dimitrie Ionescu. Românii din sală pe drept cuvânt sunt îngrijoraţi. Faţă de succesul delegatului ungur, ce va putea să facă tânărul de 19 ani?

Un necunoscut, un copilandru, venea să vorbească în urma generalului Thurr. Indrăzneala era de natură s'apară ca obrăznicie de prost gust. Sala formată dintr'un public ales, neîncrezătoare la început, încetul cu încetul însă fu cucerită de către tinerelul orator, iar la sfârşit nu mai conteneşte cu aplauzele, freamătă de entuziasm.

Acolo, în capitala Franței, în fața unei asistențe selecte și niște condiții ingrate, când nu împlinise încă 20 de ani, Take Ionescu se manifestă ca un orator de mare anvergură. Succesele oratorice se vor ține lanț de-acum înainte, îi vor crea faima, îi vor aduce porecla de „gură-de-aur", îi vor asigura ascensiunea.

La 26 de ani îl vedem deputat; la 33, ministru.

Își face debutul în Parlament, vorbind în numele tinerilor aleși, iar tinerii, în numele cărora vorbea, erau: Al. Marghiloman, C. Dissescu, C. Arion, Al. Djuvara; ales între cei aleși.

Cu acest prilej, Panu scrie: „Acest tânăr e plin de viitor. Acest deputat al Craiovei este, pentru Parlamentul român, o adevărată podoabă."

Spusele lui Panu s'au adeverit întru totul.

Timp de aproape patru decenii, Take Ionescu a fost o mândrie a Parlamentului român, într'o vreme când tribuna parlamentară era ilustrată printr'o pleiadă de oratori de mâna întâia.

Alături de darul vorbirii, Take Ionescu poseda și meșteșugul scrisului. O mulțime de articole publicate prin diferitele reviste și ziare și dintre cari unele au stârnit o mare vâlvă în vremea lor, ne pune în situația să ne dăm seamă de însușirile de scriitor ale autorului.

In deosebi, volumul de „Amintiri", publicat în limba franceză, ne înfățișează pe Take Ionescu ca un scriitor de talent. Portretele câtorva oameni politici din Europa sunt executate cu o mână de maestru.

Păcat că un asemenea talent, din cauza multiplelor ocupații cari îl hărțuiau fără încetare, n'a avut răgazul și tihna trebuitoare ca să poată acorda scrisului, atenția și grija cuvenită.

Cele câteva pagini scrise în fugă, sunt în deajuns de edificatoare; ele constituesc mărturia elocventă a ceea ce Take Ionescu promitea ca scriitor.

Dacă moartea ar mai fi întârziat cu câțiva ani

de zile, de bună seamă că literatura română s'ar fi îmbogățit cu câteva volume de memorii. La apusul vieții, Take Ionescu ar fi simțit nevoia să-și încheie cariera cu publicarea memoriilor. Mai puțin ocupat cu politica, ar fi avut răgazul ca să acorde mai multă atenție scrisului. Omul care aproape patru decenii a fost încontinuu pe primul plan al vieții politice, era în măsură să spună multe lucruri și cât se poate de interesante.

Intelectual de rasă, Take Ionescu nu căuta în politică numai satisfacerea orgoliului și a nevoiei de acțiune. Ea oferea spiritului său viu și iscoditor, un vast și interesant câmp de observație.

Era omul politic în accepțiunea occidentală a cuvântului, cum prea puțini a avut Țara Românească.

Pe lângă o temeinică pregătire juridică, avea o foarte frumoasă cultură generală. Uimea prin mulțimea și varietatea cunoștințelor. Deși ocupat peste măsură cu fel de fel de treburi, totuș găsea timpul necesar ca să fie la curent cu cele mai însemnate opere, din diferite domenii.

Ca unul care cunoștea la perfecție limba franceză și engleză, iar germana și italiana le poseda destul de bine, avea putința să citească în original, aceste opere.

Nu lăsa să treacă niciun an, fără să nu facă una sau mai multe călătorii în străinătate.

Pentru Take Ionescu, aceste călătorii nu erau un mijloc de agrement și nici nu le făcea din spirit de snobism.

El le considera ca o necesitate impusă de higiena intelectuală.

„Cu evenimentele ca și cu Mont Blanc, spunea el, trebue să te'ndepărtezi ca să le pricepi proporțiile adevărate."

Fără această evadare, calitățile lui erau condamnate să se ofilească sub influența climatului spiritual al țării noastre. Datorită contactului cu Occidentul, el a izbutit să-și păstreze vioiciunea

minţii şi a putut să aibe o altă perspectivă asupra oamenilor şi a evenimentelor.

Această perspectivă îi ajută darului său natural de prevedere ca să aibe de multe ori viziuni profetice asupra viitorului.

E unul dintre puţinii oameni politici din lume cari prevăzură consecinţele războiului mondial.

Intr'o serie de articole, publicate în ziarul „La Roumanie", în anul 1914, el arată că războiul va avea ca urmare cascada tronurilor, orientarea societăţii spre stânga, socialism revoluţionar, atotputernicia Americii.

„Va fi, zice el, în articolul intitulat „Cascada Tronurilor" şi apărut în „La Rumanie", în ziua de 24 August 1914, o cascadă de tronuri. Europa va fi republicană."

„O sărăcie grozavă va stăpâni omenirea foarte mulţi ani", declară el unui prieten. „Dintr'o criză vom intra în alta. Ţine bine minte! Generaţia mea şi a ta va vedea România Mare, dar nu va vedea zile bune."

La izbucnirea conflictului, prevede atât durata lungă a războiului, cât şi participarea celor două mari puteri extracontinentale, America şi Japonia. Evenimentele se desfăşoară potrivit prevederilor lui Take Ionescu.

Nu degeaba, regele Carol taxase pe Take Ionescu drept omul cel mai inteligent din domnia lui.

* * *

In momentul, când tânărul doctor în drept, după studii strălucite, părăsea Parisul, profesorul Alglave, îmbrăţişându-l, îi zice: „Ai încredere în steaua ta! Vei fi cuceritor într'o zi."

Nu va trece mult timp şi se va împlini profeţia lui Alglave.

Sosirea lui Take Ionescu în ţară coincidea cu sărbătorile pentru ridicarea României la rangul de

regat. O nouă epocă începea în istoria ţării. Prefacerile prin cari trecea statul şi societatea românească, ofereau perspective surâzătoare pentru oamenii vrednici, ambiţioşi şi întreprinzători.

Take Ionescu ardea de nerăbdare să joace un rol de seamă pe scena politică. Aducea pentru aceasta, toată râvna clasei mijlocii care până atunci fusese ţinută la o parte.

Incurajat de succesele obţinute la studii şi increzător în forţele sale, se asvârle în vâltoarea luptei. Foarte curând, după stabilirea lui în ţară, îşi cucereşte faima de mare avocat. Formidabilul său talent oratoric ca şi temeinica lui pregătire juridică, îl aşează dintr'odată în fruntea baroului românesc.

Deasemenea fac mare vâlvă conferinţele ţinute la Ateneu.

Prin origină, structură sufletească şi educaţie, el era atras de partidul liberal şi în special de Rosetti.

Colaborează o bucată de vreme la „Românul", afişând idei radicale. Ca atare, susţine colegiul unic, eligibilitatea magistraţilor, purificarea administraţiei.

Cu timpul, Take Ionescu se îndepărtează de Rosetti, alăturându-se lui Ion Brătianu. Simţul lui politic îi dictează această evoluţie. Bătrânul Rosetti era din ce în ce mai izolat în partid, iar ideile lui înaintate aveau un slab ecou în opinia publică. Omul care reprezenta cu adevărat partidul şi deţinea puterea era Brătianu.

Partidul liberal însă nu se grăbeşte să acorde atenţia cuvenită tânărului avocat; socoate că-i deajuns un mandat de deputat.

Fotoliul ministerial pentru Take Ionescu ca şi pentru ceilalţi tineri cu talent care se înregimentaseră în partidul liberal — cum erau: Al. Marghiloman, C. Dissescu şi C. Arion — rămânea un semn de întrebare. Take Ionescu are destulă ambiţie şi

e prea conştient de valoarea lui ca să se mulţumească cu o situaţie lipsită de perspective.

Decepţionat de miopia partidului liberal, partid în care-şi pusese multe speranţe, el sfârşeşte prin a trece în lagărul vrăjmaş.

Dacă partidul liberal a înţeles să-i refuze galoanele de căpitan, e silit ca de acum înainte să-l accepte ca adversar. La fel se va întâmpla cu Marghiloman, C. Arion, Barbu Delavrancea şi alţii.

Partidul liberal va avea mult de suferit de pe urma acestei politici de ostracizare a valorilor.

Lascăr Catargiu, şeful conservatorilor, om lipsit de cultură, dar plin de bun simţ, îşi dă numai decât seama de ce mare folos poate să fie pentru ţară şi partid, o persoană de talia lui Take Ionescu; de aceea se grăbeşte să-l primească cu braţele deschise. Protejat de bătrânul Catargiu, Take Ionescu ajunge în curând copilul răsfăţat al partidului.

Abia are 33 de ani, când ocupă fotoliul ministerial. Tinereţea nu-l împiedică să se afirme ca un bun ministru de instrucţie. E autorul mai multor legi şi opere însemnate. Se interesează îndeaproape de soarta învăţământului primar ca şi de organizarea clerului. Parlamentul rămâne uluit, în faţa competenţei cu care tânărul ministru de instrucţie tratează problemele de ordin eclesiastic. Are impresia că se găseşte înaintea unui teolog consumat. Cu aceeaşi competenţă, vorbeşte în cele mai felurite chestiuni de pură specialitate.

La fel se comportă ca titular la departamentul finanţelor sau la acel al afacerilor străine.

E omul care, pe unde trece, lasă urme.

In marele minister conservator de sub preşedinţia lui Lascar Catargiu, Take Ionescu este prima vioară a guvernului.

In cabinetul care întruneşte pe atâţia fruntaşi ai cuvântului, ca Al. Lahovary, P. Carp şi Al Marghiloman, Take Ionescu este oratorul guvernului.

Această „fiară a cuvântului", cum îi place să-l

caracterizeze Delavrancea, domină Parlamentul, baroul şi întrunirile publice.

Mulţimea entuziasmată îl porecleşte „gură-de-aur".

Uimeşte pe toată lumea prin talent, inteligenţă, cultură, pricepere şi o uriaşă putere de muncă.

Rar om politic dela noi care să fi desfăşurat o activitate tot aşa de intensă şi febrilă ca Take Ionescu.

Conduce în mod efectiv departamentul, participă direct şi cât se poate de intens la toate manifestările vieţii politice, se ocupă îndeaproape până şi de bucătăria partidului, scrie articole, acordă interviewuri, întreţine o vastă corespondenţă şi numeroase relaţii în toate straturile sociale, frecventează saloanele, caută să fie la curent cu cele mai însemnate opere din diferitele domenii.

La locuinţa lui, e un adevărat pelerinaj. N'a fost în Ţara Românească, casă mai primitoare ca a lui Take Ionescu. Veneau oamenii din toate unghiurile ţării, ba chiar de peste hotare.

In societate, feciorul lui Ghiţă Ion dela Ploeşti, se comportă ca cel mai desăvârşit gentleman.

In asemenea condiţii, nu-i deloc de mirare faima care şi-a creat-o şi rolul politic care l-a jucat.

Ascensiunea fulgerătoare în vârful piramidei sociale, a unui fiu de negustor falit, nu se putea să nu stârnească invidie şi indignare.

Cea mai mare parte dintre boeri, privesc prezenţa acestui intrus în fruntea partidului conservator ca o sfidare adusă clasei lor. Dacă erau dispuşi să-l tolereze ca un auxiliar preţios, nu înţelegeau însă să-l accepte la posturile de comandă.

Numai gândul că feciorul coanei Frosa nutreşte speranţa şefiei, îi făcea să spumege de ciudă şi de revoltă.

Socoteau o astfel de năzuinţă ca un sacrilegiu. Erau hotărîţi să împiedice cu orice preţ o asemenea ofensă.

Carp, Nicu Filipescu, Marghiloman şi alţii lu-

crează din răsputeri la demonetizarea şi înlăturarea lui Take Ionescu din viaţa politică.

Neputându-i tăgădui talentul şi inteligenţa, îi contestau caracterul.

Carp avea obiceiul să spună că Take Ionescu „totdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere". Tot Carp este acela care declara sentenţios: „Precum frumuseţea nu justifică prostituţia, tot aşa talentul nu poate justifica toate incarnaţiunile".

Intr'un portret rămas celebru, Nicu Filipescu şarjează cu talent şi violenţă, persoana lui Take Ionescu, „Şloimul cu aere de Cezar".

Mişu Cantacuzino striga în gura mare că „fricosul trebue împuşcat".

Se spune că însuş regele Carol, de teamă ca nu care cumva să se întărească partidul conservator, alimenta rivalitatea dintre Nicu Filipescu şi Take Ionescu.

Partidul liberal, la rândul său, avea tot interesul să întreţie o atmosferă cât se poate de defavorabilă în jurul lui Take Ionescu, ca unul care reprezenta o reală primejdie.

Din pricina solicitudinii deosebite pe care o acorda clientelei politice, grije isvorită nu numai din calcule electorale, ci şi din bunătatea inimii sale, Take Ionescu îşi atrăsese duşmănia unei însemnate părţi din pătura cultă a burghezimii.

Porniţi împotriva „takismului" pe care-l considerau ca o plagă a vieţii noastre politice, mulţi intelectuali, cu toată originea lui modestă, uitau să vadă în persoana lui Take Ionescu, dărâmarea barierelor, triumful meritelor şi ascensiunea clasei burgheze.

Pe dânşii nu-i impresiona decât aspectul dezolant al „revărsării Nilului" bugetar asupra partizanilor.

Pătura mijlocie însă, dându-şi seamă prin instinct că Take Ionescu este reprezentantul ei cel mai

strălucit, îl absolvi de toate păcatele ca să-i acorde în schimb, sprijin şi încredere.

A fost un timp, când n'a existat în ţară, om politic mai popular ca Take Ionescu.

Bazat pe această popularitate, el s'a încumetat să înfiinţeze în România, cel de-al treilea partid de guvernământ.

Având în vedere situaţia dinainte de războiu care era cu totul defavorabilă, existenţa unui al treilea partid de guvernământ, încercarea lui Take Ionescu, apare ca o mare îndrăzneală.

Şi cu atât mai temerară e cutezanţa lui, cu cât avea împotriva sa voinţa neînduplecată a regelui Carol I, care nu înţelegea să complice mecanismul vieţii politice, prin funcţionarea unui al treilea partid de guvernământ.

Totuş, cu toată vrăjmăşia de moarte a celor două partide istorice cu trecut glorios şi poziţii bine definite, cu toată ostilitatea suveranului care era partizan hotărît al rotativei şi în ciuda unor viţii organice de care suferea noua grupare politică, partidul conservator-democrat recoltează succese electorale fără precedent în Ţara Românească.

Intre anii 1908—1911, takiştii reprezintau cea mai puternică forţă politică. Fiecare alegere este pentru dânşii un prilej de biruinţă. Faţă de atâtea succese electorale obţinute de tânărul partid conservator-democrat, la un moment dat, lumea începe să creadă că Take Ionescu va deveni şeful celui mai puternic partid şi va guverna ţara după cum va voi. Dar favoarea corpului electoral nu-i de lungă durată. Valul popularităţii scade odată cu venirea conservatorilor la putere şi cartelul electoral încheiat cu liberalii.

Contrar aşteptărilor şi a practicii constituţionale, regele Carol I a însărcinat la 1910, cu formarea guvernului pe Petre Carp, deşi gruparea prezidată de dânsul înregistrase numai înfrângeri cu ocazia diferitelor alegeri. Sub imperiul mâniei, Take Io-

nescu săvârşeşte greşala să închee cartel electoral cu liberalii.

Am comite însă o eroare fundamentală, dacă am atribui acestor cauze, declinul partidului conservator-democrat; ele n'au făcut decât să scoată la iveală, şubrezenia organismului politic creat de Take Ionescu.

Partidul conservator-democrat purta încă din naştere, stigmatul invalidităţii.

Hibrid prin compoziţia lui, nebulos în concepţii şi oportunist în ţeluri, el era osândit ca să n'aibă decât o existenţă efemeră. Preocupat de grija venirii la putere, Take Ionescu n'avea nici libertatea şi nici curajul să se hazardeze pe drumuri noui şi îndrăzneţe. Deşi accesibil celor mai înaintate idei, el aparţine trecutului prin legăturile sale şi era prizonierul prezentului, prin năzuinţele cari-l însufleţeau.

Lipsit de energia trebuitoare ca să rupă cu trecutul şi de elanul tineresc ca să pregătească viitorul, Take Ionescu se mulţumeşte să construiască la repezeală un instrument cu care să-şi poată servi mai bine interesele şi scopurile sale, iar scopul lui nu era altul decât şefia de guvern.

Increzător în dibăcia sa, şi-a putut închipui că poate mânui cu succes barca prin asprele vârtejuri ale politicei româneşti, în detrimentul celor două partide istorice.

Viziunea României Mari, întrezărită într'un moment de exaltare, îl face să vadă viitorul în culori trandafirii.

Pionierul idealului naţional s'aştepta ca odată cu întregirea neamului, să înceapă pentru dânsul o eră nouă, cu perspective din cele mai surâzătoare.

Oricât de perspicace era Take Ionescu, nu-şi putea închipui în perioada neutralităţii, când conducea acţiunea naţională pentru intrarea ţării în războiu, că tocmai în România Mare, va fi nevoit

să treacă prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

Prins în vâltoarea luptei şi furat de mirajul perspectivei, n'avea răgazul trebuitor ca să-şi dea seama că partidul său era lipsit de o bază solidă; era partidul care avea ca punct de plecare şi suport principal, persoana lui Take Ionescu.

Pentru valoarea lui individuală, nici nu se poate un omagiu mai mare. Nu-s deajuns însă voinţa şi meritele unui om, ca să constitue temeiuri pentru creiarea unui partid viabil.

* * *

Take Ionescu e unul din rarii vorbitori care poseda de-o-potrivă toate genurile de oratorie.

La tribuna parlamentului sau la Dacia, la bara justiţiei sau pe estrada Ateneului, în faţa catafalcului ca şi înaintea mulţimilor tumultoase, acelaş orator sclipitor care subjugă auditorul.

Carp care era un admirabil debater parlamentar, era un slab orator pentru masele populare. Delavrancea care excela în oratoria întrunirilor publice, era departe de a fi debaterul parlamentar de mâna întâia.

Toma Stelian ca şi Matei Cantacuzino, doi aşi ai baroului românesc, erau nişte oratori mediocri pentru întrunirile publice.

Un Coco Dumitrescu care strălucea la catedră, era de necunoscut, când se găsea la tribună. Numai Take Ionescu a avut rarul privilegiu de a excela în toate genurile de oratorie.

Puterea de improvizare era una din calităţile oratoriei sale, creindu-i un mare ascendent.

In timpul războiului, cu prilejul recepţiei făcută de către baroul din Paris, românilor aflători în Franţa, Take Ionescu rosteşte un discurs care entusiasmase întreaga asistenţă formată dintr'un public cât se poate de select. N'avusese decât cinci

minute de pregătire. Toma Stelian care era însărcinat să vorbească în numele românilor şi care era aşteptat din clipă în clipă, nu mai sosea. In aceste împrejurări, a fost nevoit să vorbească improvizat Take Ionescu.

Cei prezenţi mărturisesc că a fost sublim.

Tot întâmplător şi improvizat a trebuit să vorbească Take Ionescu cu prilejul unei reuniuni restrânse de personalităţi marcante, cu mare influenţă în sferele politice şi cari susţineau menţinerea Austro-Ungariei, pe motivul că prin desmembrarea ei se balcanizează centrul Europei.

Take Ionescu combate părerea menţinerii Austro-Ungariei şi pledează pentru desmembrarea ei, cu aşa succes, încât reuşeşte să câştige în favoarea tezei sale, întreaga asistenţă.

Printre cei de faţă era şi Tardieu, omul care va juca un rol aşa de important la conferinţa păcii. Din acea clipă, e câştigat definitiv de partea României.

Singura parte slabă a oratoriei lui, pe care de altfel avea grija s'o recunoască printre cei dintâi, era replica la întreruperi.

Era foarte stângaciu, în mânuirea ironiei. Pe acest teren, era incapabil să susţie un duel oratoric cu Petre Carp la tribuna Parlamentului, sau cu Missir la bară.

Nimic nu-l deconcentra mai mult într'o desbatere decât intervenţia spirituală a unui Carp sau Missir. Această slăbiciune îşi găseşte explicaţia în firea sensitivă a lui Take Ionescu.

Generos şi bun, de o bunătate fără margini, în chip fatal îi lipsea doza necesară de maliţiozitate, ca sufletul lui să poată secreta torpila caustică a ironiei.

Fiindcă veni vorba de bunătatea lui Take Ionescu, e locul ca să subliniem această latură a sufletului său. Ori de câte ori avea ocazia ca să facă binele,

îl făcea cu dragă inimă. Servea pe toată lumea. Casa lui era pururea deschisă tuturor.

Şi nu făcea aceasta numai din calcul electoral, ci din imboldul inimii sale bune.

Bunătatea îl făcea să uite şi să ierte.

Panu îşi făcuse o specialitate, atât prin „Săptămâna" cât şi la tribuna Parlamentului, ca să atace cu violenţă pe Take Ionescu. Take Ionescu, care a avut mult de suferit de pe urma acestor atacuri, a fost acela care a scris cel mai mişcător şi elogios articol la moartea lui Gheorghe Panu.

Iorga, la rândul lui, când la Iaşi e atacat cu furie pe tema războiului şi nu sare nimeni în ajutorul său, găseşte în Take Ionescu un aprig apărător. Şi nu de mult timp, Iorga îl atacase cu toată violenţa de care e capabil acest polemist de rasă.

Următoarele lui cuvinte, demne de reţinut, caracterizează de minune fondul sufletesc al lui Take Ionescu.

„Nedreptăţile pe cari mi le-au făcut alţii mie, nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit; acelea pe care le-am făcut eu altora, nu cer nimănui să le uite, căci eu le regret."

Aşa glăsuia omul care a avut de suferit multe nedreptăţi.

* * *

Take Ionescu a fost poate cel mai atacat şi hulit dintre oamenii politici ai generaţiei sale.

După cum am amintit mai sus, causticul Panu îşi făcuse o specialitate din atacurile împotriva lui Take Ionescu. Nu era număr din „Săptămâna", nu era ocazie în Parlament, ca Panu să nu se lege de dânsul.

Campania susţinută cu talent şi vigoare de către directorul „Săptămânei" avea răsunet mai cu seamă în unele cercuri intelectuale.

Am găsit şi astăzi persoane cari sunt sub influenţa

polemicilor lui Panu. Nu degeaba era îngrijorat Take Ionescu când îi spunea într'o zi lui Panu, în vremea când erau prieteni: „Panule, de două condeie mă tem în Țara Românească, de condeiul lui Hajdeu și de al tău. Nu doresc de loc să am de afăce cu ele.“ Parc'a fost pocit la gură.

Iorga, la rândul lui, cu recunoscutul său talent de polemist, l-a atacat fără cruțare. Cum necruțător a fost și vijeliosul Nicu Filipescu. A rămas celebru portretul pe care acesta l-a făcut lui Take Ionescu.

Violența atacurilor merge uneori până la trivialitate. .Nu era numit el „Take șapte pantaloni“?

S'a mers până acolo, încât a fost înfățișat drept fiu natural al unui bancher evreu.

Origina lui burgheză, care n'avea de ce să constitue vreo scădere, era și ea exploatată în defavoarea lui. Feciorul coanei Frosa și al lui Ghiță Ion, negustorul falit dela Ploești, era atacat cu violență pe tema acestei obârșii modeste.

„Mă atacați numai pe mine, răspunde el dela tribuna Parlamentului, și deloc pe colegii mei. Vă numiți radicali, dar sunteți orbiți de prestigiul numelor sonore, pe câtă vreme eu n'am un astfel de nume. Vedeți, domnilor, la aceste atacuri mă gândeam de când eram în liceu. M'am pipăit atunci și simțind că eram dintr'un metal care știe să învingă, m'am aruncat în vâltoare și am învins.“

Până și Mitiță Sturza, uitând de situația lui de șef de partid și de guvern, îi asvârle în față epitetul de „Belzebuth“. Multă vreme Take Ionescu a purtat această poreclă și a fost înfățișat ca atare în caricaturile din ziare și revistele umoristice.

Fiindcă nu i se putea tăgădui talentul și inteligența, i se reproșa lipsa de caracter. Am pomenit în altă parte cuvintele lui Carp care spunea despre Take Ionescu că „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere“. Și mai categoric și mai caustic a fost Carp, când a spus pe socoteala caracterului lui Take Ionescu: „Precum frumusețea nu justifică prostituția, tot așa talentul nu justifică toate incarnațiunile.“ Nu se puteau imagina cuvinte mai grele la adresa cuiva. Și toate acestea spuse de un om cu inteligența și prestigiul lui Petre Carp.

Unii au mers așa de departe că l-au prezentat ca un om vândut străinilor. A fost o vreme când această versiune era destul de răspândită.

Erau persoane cari credeau serios că Take Ionescu primește bani dela străini, că este un om venal.

Se prea poate că în timpul războiului să fi acceptat bani dela aliați; nu e exclus. E însă foarte explicabil. Opera de propagandă din timpul neutralității necesita fonduri însemnate. Trebuia contracarată acțiunea centralilor cari desfășurau la noi în țară o activitate propagandistică din cele mai intense, cheltuind sume fantastice. Corupția pătrunsese până în cele mai înalte cercuri.

Take Ionescu nu era un om cu avere ca să poată să susție cu punga lui, întreaga propagandă națională. Iar bogătașii din Țara Românească nu prea s'au grăbit să-i pue la îndemână sumele necesare.

In acest caz, și numai în acest caz, Take Ionescu poate a acceptat să primească bani dela aliați.

Numai un om de o scrupulozitate maladivă poate să-i facă din aceasta un reproș. Omul cinstit, dar înțelegător al situației, nu va îndrăzni să-i facă o vină.

Dimpotrivă, vina cea mare ar fi fost, când din scrupule de conștiință ar fi stat cu brațele încrucișate, să vadă ravagiile pe cari le face propaganda și corupția germană, asistând astfel la compromiterea intereselor neamului.

In ceea ce-l privește personal, Take Ionescu era departe de a fi un om al banului. Omul robit banului găsește plăcerea în truda de a agonisi și a spori averea. Take Ionescu căruia nu i-au lipsit ocaziile

să devie un om bogat, nu şi-a dat nici cea mai mică osteneală ca să strângă banul. Il socotea numai ca un simplu mijloc; de aceea îl cheltuia în măsura în care-l câştiga. Orice persoană serioasă nu poate concepe nici măcar în glumă că un om care e în preajma vârstei de 60 de ani, fără copii, capabil oricând să-şi îndestuleze nevoile prin cariera lui de avocat cu renume european şi care are pe deasupra ambiţia de a juca un rol istoric în politica ţării, ar fi fost în stare să se coboare până la ultima treaptă a decadenţii, să se vândă.

Hotărît lucru că nu! Şi totuş i s'a adus o asemenea învinuire.

Sunt persoane cari şi azi continuă să ia în serios această calomnie.

* * *

Marile reforme democratice, exproprierea şi votul universal găsesc la Iaşi, în Take Ionescu, şeful partidului conservator, reprezentant prin urmare al marilor latifundiari şi al votului cenzitar, un cald susţinător.

E omul care-şi dă perfect de bine seamă, de însemnătatea covârşitoare a operei care se săvârşeşte, ca şi de sacrificiul clasei conducătoare.

„Dacă clasele diriguitoare, spune el în discursul ţinut în Parlament, în şedinţa din 10 Iunie 1917, n'ar fi făcut altceva decât să împingă la războiu, şi încă şi-ar fi ispăşit toate păcatele şi ar fi câştigat laurii izbânzii.

„Noi legiferăm pentru România Mică, dar legiferăm pentru România de mâine. Generaţia noastră a făcut o faptă mare, a declarat războiul. Azi, face a doua faptă mare, când pe cale legală împlineşte cea mai largă, cea mai îndrăzneaţă şi nădăjduesc cea mai fecundă dintre revoluţiile pe cari le cunosc în istoria revoluţiilor legale. Istoria nu va uita că pe un colţ de pământ, strânşi de nevoi şi

amăriţi de chinuri, am avut nu numai bărbăţia de a crede în victorie şi de a spune: vom pieri, dar nu vom dezarma, dar am avut şi bărbăţia să ne decapităm singuri pentru generaţiile viitoare."

Nici nu se puteau accente mai calde, mai elocvente şi mai cuprinzătoare.

Un susţinător de circumstanţă, vor înclina să spue unii.

Dacă n'a fost un fanatic, sau un stegar al cauzei ţăranilor, niciodată însă nu le-a fost ostil, ci întotdeauna binevoitor.

La 1888, îl vedem cum le ia apărarea în Parlament:

„Ideea dreptului la pământ, zice el, este în datinele, în tradiţiunile, în suvenirurile, aş putea zice în carnea şi oasele ţăranului nostru. Nimic de mirare, dacă în vreme de răscoale acest strigăt îl pridideşte."

La 1907 e singurul om din guvern care vrea şi cere măsuri eficace pentru îmbunătăţirea soartei ţăranului, susţinând o largă reformă agrară care să permită ruperea din blocul proprietarilor mari, a cât mai mult pământ pentru ţărani şi crearea unui institut de credit agricol. Tot el este raportorul legilor cerute de situaţie. La 1913, când Brătianu anunţă programul faimoaselor reforme, Take Ionescu nu se înumără printre adversari. Cu mult înainte de votarea reformelor dela Iaşi, în înţelegerea survenită între el şi Nicu Filipescu, cad de acord cu privire la o largă reformă agrară şi electorală.

La Iaşi, cum am văzut, deşi exponentul partidului conservator care reprezenta interesele marilor latifundiari şi beneficiari ai votului cenzitar, totuş nu numai că nu opune nicio rezistenţă marilor reforme, ci le îmbrăţişează chiar cu căldură.

* * *

De bună seamă că cea mai mare parte a cuvântărilor, fatal sunt destinate să dispară odată cu împrejurările şi clipa în cari au fost rostite. Ele nu păstrează decât o valoare documentară.

Sunt însă printre ele unele cari vor supravieţui clipei şi vor putea să înfrunte valurile vremii, figurând printre cele mai frumoase pagini ce s'au scris în literatura română. Aşa e de pildă cuvântarea funerară dela moartea lui Al. Lahovary, o capo-d'operă a genului.

Figura strălucitului fruntaş conservator şi a eminentului bărbat politic e evocată în accente de o putere magică şi sguduitoare. Iată cum caracterizează într'un pasagiu al discursului, persoana marelui dispărut:

„32 de ani, el n'a trăit viaţa unui om, ci a trăit viaţa unui neam.

„In pieptul lui vast, nu s'au ridicat numai furtunile cari încap într'unul din noi, în el au viscolit uraganele cari au clătinat România întreagă."

Un alt discurs, menit ca prin însemnătatea lui istorică să facă epocă în anelele oratoriei române e faimosul discurs al „Instinctului Naţional", rostit cu prilejul memorabilelor desbateri cari au avut loc în Parlament cu privire la atitudinea României în războiul mondial.

E discursul care fixează în chip magistral care trebue să fie politica statului român, în încăerarea fără precedent din istoria omenirii.

Take Ionescu pune la contribuţie toate resursele de cari dispune bogata lui făptură, ca să pătrundă în tainele sufletului românesc şi acolo să descifreze lozinca acţiunii noastre.

Omul cel mai inteligent din domnia lui Carol I se încrede mai mult în instinctul mulţimii, decât în calculele cele mai măestre ce le poate născoci mintea cea mai isteaţă.

Devine astfel campionul politicii instinctului naţional. In zilele de 16 şi 17 Decembrie 1915, în

faţa unei săli arhipline şi profund impresionată, de pe tribuna Parlamentului face apologia acestei politici care avea să aducă mai târziu realizarea visului de aur al neamului românesc.

Pentru triumful acestei politici, a luptat din răsputeri, desfăşurând o intensă şi febrilă activitate. Impreună cu marele patriot Nicu Filipescu, ei au fost animatorii mişcării naţionaliste. Această perioadă e apogeul carierei politice a lui Take Ionescu ca şi acel al oratoriei sale.

Lucrul este foarte explicabil. Nu-i deajuns ca cineva să posede darul vorbirii ca să devie un mare orator. Numai focul pasiunii unei cauze mari face pe marii oratori.

Demostene, Cicero, Mirabeau, Danton, Jaurés, Kogălniceanu sunt pilda celor spuse mai sus. Pe fiecare îi mâna pasiunea unei cauze mari.

Obsedat de viziunea României Mari, elocvenţa lui Take Ionescu are forţa dinamică cu care va atinge culmile oratoriei române.

In acele memorabile zile, mi-a fost dat să-l aud pentru prima dată. Era în timpul neutralităţii.

Incheia seria întrunirilor ce s'au ţinut la Dacia, cu puţin înainte de intrarea noastră în războiu. Se perindaseră la tribună o falangă de oratori străluciţi ca Nicu Filipescu, Delavrancea, Titulescu, Goga şi alţii. Şi acum mi-aduc aminte formula lapidară şi cuprinzătoare cu care şi-a încheiat cuvântarea: „Sire, dă-ne România Mare, căci în România Mică nu-i loc nici pentru tine, nici pentru noi."

Sala înfiorată aplaudă cu frenezie.

Au trecut deatunci 19 ani de zile şi scena mi-a rămas viu întipărită.

De altfel, el însuş îşi dădea seama că această perioadă constituia apogeul carierei sale politice.

„Pot să pun foc, spune el la 1917, la toată activitatea mea politică, afară de aceşti doi ani din

urmă, în cari am convingerea că am slujit din toate puterile interesul neamului."

Dacă aceste cuvinte sunt exagerate, ele însă cuprind o bună parte de adevăr.

Se înșela amarnic prietenul care-l sfătuia să părăsească viața politică, după pacea dela București și întoarcerea din Atena, din anul 1913. Socotea momentul de atunci, punctul culminant al vieții publice a lui Take Ionescu.

„Tu ți-ai dat măsura puterilor tale. La ce te poți aștepta de-acum înainte?" îi spunea amicul.

Nu! Evenimentele s'au însărcinat să dovedească cum că Take Ionescu nu dăduse încă măsura puterilor sale și că el avea de îndeplinit misiuni istorice, de acelea cari se ivesc rar în viața unui neam.

„Dacă aș fi sigur, îi răspunde amicului, că în restul anilor cari-mi rămân de trăit, nu se va pune într'o zi marea problemă, m'aș retrage; dar cu toate că nu cred că are să sosească, totuș nu sunt sigur. Ori, nimeni nu trebue să fie absent în acea zi, nimeni dintre aceia cari au avut șansa meritată sau nu, de a putea prin pilda sau glasul lor să hotărască o parte dintre concetățenii lui; nimănuia nu-i e îngăduit de a se da în lături dela împlinirea datoriei."

Când ceasul așteptat de milenii a sunat, Take Ionescu a fost prezent la datorie. A fost asemenea fecioarei înțelepte din evanghelie care a știut să aștepte mirele. La sosirea acestui ceas, el era întru totul pregătit. Nicio clipă de ezitare, nicio umbră de îndoială.

Cu un an înainte de declararea războiului mondial, la 9 Septembrie 1913, declara solemn lui Poincaré, președintele Republicei Franceze: „Ceea ce știu e că armata română nu se va găsi de partea vrăjmașilor voștri. De aceasta sunt absolut sigur." Take Ionescu spunea aceste cuvinte, într'o

vreme, când noi aveam un tratat de alianță cu centralii.

Incă din 1913 se înțelege cu Brătianu în toate problemele mari.

Regelui Carol, partizan hotărît al participării României alături de puterile centrale, în ajunul consiliului de coroană, îi dă să înțeleagă că nu împărtășește deloc punctul său de vedere.

In întrevederea istorică care are loc între el și Ionel Brătianu, la un colț al sălii de așteptare din Sinaia, cu puțin înainte de începerea faimosului consiliu de coroană care avea să hotărască atitudinea României, cei doi bărbați de stat repede cad de acord asupra punctelor esențiale ale acțiunei. Ii unea același gând, îi însuflețea același ideal.

In consiliul de coroană, față de părerea bătrânului rege Carol, care susținea intrarea imediată în război, alături de Austro-Germani, ca să facem onoare iscăliturei, Take Ionescu susține cu tărie neutralitatea armatei, nefiind deloc după litera și spiritul tratatului, situația lui „casus foederis".

Era maximum ce se putea obține în acele momente.

Odată însă înlăturată, prin declararea neutralității, primejdia unei acțiuni alături de centrali, Take Ionescu se pune în fruntea mișcării intervenționiste.

Și Take Ionescu, și Nicu Filipescu, uitând apriga vrăjmășie din trecut, își dau mâna și formează de acum înainte un trup și un suflet; sunt Dioscurii acțiunii naționale.

Așa de mult și strâns îi leagă lupta comună pentru înfăptuirea României Mari, încât colaborarea dintre dânșii se transformă în fuzionarea celor două grupări politice.

Partidul conservator refăcut, sub conducerea ace-

stor doi bărbaţi iluştri, retrăeşte pentru câtva timp vremurile de splendoare.

E o forţă în viaţa politică şi prezintă frumoase făgăduieli.

Concentrarea forţelor conservatoare, prestigiul şi popularitatea conducătorilor, perspectiva întregirii neamului, pentru a cărei înfăptuire luptau din răsputeri, le dădeau dreptul să privească cu încredere viitorul.

De dragul României Mari, Nicu Filipescu se transformă din adversar, în partizan al reformei agrare şi electorale.

In acele momente de concordie, cei doi fruntaşi conservatori se gândeau poate cu regret la desbinarea din trecut. Fără acea desbinare, poate că alta ar fi fost soarta partidului conservator. Se spune de către unii că regele Carol alimenta într'o oarecare măsură discordia dintre cei doi fruntaşi.

Dar deasupra intereselor partidului, cei doi bărbaţi politici puneau interesele neamului.

Deseori Take Ionescu obişnuia să spuie: „Pentru a fi un om de stat, trebue să fii ceva mai mult decât un om de partid."

In diferite ocazii, a avut meritul să ilustreze prin fapte, spusele sale.

Este caracteristică în această privinţă, atitudinea lui în timpul răscoalelor. Este aproape singurul om din guvern care-şi dă seama de gravitatea excepţională a evenimentelor.

„Miroase a praf de puşcă", spune el, când s'au semnalat primele simptome ale mişcării. Ca să facă faţă situaţiei, el propune o serie de măsuri, între cari o reformă largă agrară şi un institut de credit agricol.

Guvernul, cu toată presiunea evenimentelor, nu înţelege să adopte programul lui Take Ionescu, şi este incapabil să facă faţă împrejurărilor.

Atunci Take Ionescu, nu mai stă o clipă la îndoială... salvarea ţării.

Se duce noaptea la Emil Costinescu, îi cere ca liberalii să ia imediat răspunderea situaţiei, îi făgăduieşte tot sprijinul şi provoacă a doua zi chiar, căderea guvernului. [1])

Ba ceva mai mult.

Fiind nevoie de votarea urgentă a câtorva măsuri şi desfiinţarea câtorva legi, ca să accentueze caracterul solidarităţii dintre majoritatea conservatoare şi guvernul liberal, el se însărcinează să fie raportorul acelor legi.

Nu trebue să pierdem din vedere că el era autorul unora din legile cari urmau să fie desfiinţate.

Ni se prezintă astfel spectacolul rar ca un ministru să-şi sfâşie legile cu propriile sale mâini; un gest de rară abnegaţie.

Mitiţă Sturza, şeful guvernului, acela care-i acordase epitetul de Belzebuth şi n'avea ochi să-l vază, tremurând de emoţie, îi spune, în aplauzele Camerei: „Nu ne-am cunoscut. Ziua de astăzi ne-a dovedit că printre cei dintâi patrioţi ai ţării, eşti d-ta."

In timpul războiului balcanic, trecând peste considerente de partid şi în dezacord cu colegii lui, el vrea intrarea în minister a liberalilor, pentru a forma astfel un guvern naţional, capabil să apere cu mai mult succes interesele ţării.

In decursul războiului mondial, preocupat numai de marile interese naţionale, aproape că neglijează interesele de partid.

E vina care i-o vor aduce mai târziu partizanii.

Lui Brătianu îi dă în toate împrejurările concursul.

La cererile acestuia, scrie lui Poincaré cu care se găsea în excelente raporturi de prietenie, ca să susţie în faţa aliaţilor, punctul de vedere al guvernului român.

---

1) I. G. Duca. Portrete şi Amintiri.

La declararea războiului îi acordă concurs nelimitat.

Când se abat asupra ţării zilele de restrişte ale înspăimântătorului dezastru, nu stă să facă bilanţul greşelilor, să stabilească vina şi răspunderile, ci fără precupeţire, fiindcă interesele superioare ale ţării o cereau, acceptă să împartă răspunderea situaţiei, intrând el şi partidul pe care-l conducea, în formaţia ministerială dela Iaşi.

* * *

Cât de mult s'a înşelat Carp şi cât de nedrept a fost cu Take Ionescu „când a spus despre dânsul că: „Intotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere."

Adevărul era cu totul contrariu.

„Take Ionescu, după cum foarte just observă I. G. Duca, era un entusiast, un emotiv şi un romantic. Credea în ceeace spunea, credea până la naivitate şi de aceea o spunea cu neprefăcută sinceritate şi cu o patimă comunicativă."

Dacă despre alte chestiuni, Take Ionescu, datorită eclectismului său, a avut convingeri succesive şi trecătoare, cu problema naţională însă a fost de o constanţă desăvârşită.

A fost un aprig susţinător al cauzei românilor macedoneni. Nu era în Macedonia om mai popular şi mai iubit ca dânsul. Dacă în ultimul timp, Take Ionescu nu se putuse interesa în deajuns de chestiunea macedoneană, aceasta se datoreşte unor consideraţiuni de înalt ordin de stat.

Nu voiu uita ultima întrevedere care am avut-o cu dânsul, în biroul lui dela ministerul de externe.

Mă dusesem, în calitatea mea de preşedinte al societăţii studenţilor macedoneni ca să-i cer să facă demersurile necesare pentru deschiderea şcolilor şi a bisericilor din Macedonia sârbească.

La un moment dat, în focul discuţiei, reproşându-i dezinteresarea pentru Macedonia, îi spun:

„Nu vă mai recunoaştem, Domnule Take Ionescu; era o vreme, când ca să fiţi bun român, uitaţi că sunteţi om politic. Era vremea, când subvenţionaţi şcolile din Ardeal şi treceaţi noaptea Carpaţii.

„Astăzi, avem deaface cu un alt Take Ionescu, care ca să treacă drept un mare om politic, uită să fie bun român."

La aceste cuvinte, cu faţa congestionată, el se ridică depe fotoliu, întinde harta ţării pe masă şi după ce-mi adresează câteva cuvinte foarte măgulitoare, îmi spune:

„Uită-te şi vezi bine. La răsărit, avem Sovietele, un vecin puternic şi foarte primejdios. Ele s'au resemnat să piardă atâtea provincii ca: Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia. Nu vor însă să renunţe la Basarabia şi fac mare caz de dânsa. E coridorul care duce la strâmtori şi Constantinopol, visul secular al Rusilor. Dincolo, e Ungaria, care în ruptul capului nu se poate împăca cu pierderea Ardealului. „Ungaria care se deşteaptă" nu-i o simplă expresie, ci o vie realitate. La sud, avem Bulgaria care nici ea nu înţelege să renunţe la Cadrilater, dacă nu chiar şi la Dobrogea. Cum vezi suntem încercuiţi numai de vrăjmaşi cari nu pândesc decât momentul prielnic. Pentru întâmpinarea primejdiei şi menţinerea României Mari care s'a înfăptuit cu atâta trudă, eu n'am decât o singură forţă de opus: Mica Antantă. De aceea nu mă pot strica cu Serbia. Află dar că nu sunt mare om politic, decât ca să fiu bun român. Iţi promit însă că voi aranja în chip amiabil cu Pasici, chestia şcolilor. Iţi spun depe acum însă că liceul şi consulatul dela Bitolia nu le pot deschide. Nu consimt sârbii. Iţi dau rendez-vous la toamnă, când chestia va fi tranşată." Soarta a vrut însă ca marele bărbat politic să dispară din viaţă înainte de sosirea toamnei, cu scadenţa făgăduelei.

Take Ionescu a fost cel dintâi ministru român, care a avut curajul să subvenţioneze cu sume însemnate, nu numai şcolile şi bisericile din Transilvania, dar chiar presa şi mişcarea politică.

Fără să spue nimănui, nici chiar colegilor sau vreunui prieten, alimenta în taină cu fondurile ministerului său nevoile de luptă şi propagandă ale fraţilor ardeleni.

Oamenii credincioşi, sau însuş secretarul lui general, treceau noaptea prin vama Predealului, deghizaţi în ciobani.

Eforia bisericei Sf. Nicolae din Braşov, în deosebi, avea directă legătură cu dânsul. De acest lucru, nu ştia decât şeful guvernului, bătrânul Lascar Catargiu, pe care-l pusese în curent, după doi ani de zile dela practicarea sistemului.

Numai raportându-ne la situaţia de atunci, când noi politiceşte eram sub tutelatul Vienei, ne putem da seama de semnificaţia şi îndrăzneala puţin obişnuită a gestului lui Take Ionescu.

El era ameninţat să-şi sdrobească cariera lui politică şi să compromită în acelaş timp într'o bună măsură interesele statului român.

Şi totuş, nu s'a dat înlături.

Take Ionescu a avut mult de suferit de pe urma acestor fapte şi era cât pe aci să-şi rupă gâtul politiceşte.

S'au găsit oameni cari să denunţe acţiunea lui de subvenţionare a luptei naţionale din Ardeal.

A fost atunci pe această chestie, o mare zarvă în lumea politică.

Când Mitiţă Sturza găsea cu cale ca să declare în plin Parlament că dacă i s'ar da Transilvania n'ar primi-o, căci ar însemna distrugerea Austro-Ungariei, iar această distrugere ar fi în paguba Românilor, Take Ionescu nu se sfieşte ca de pe banca ministerială, să-i răspundă cu demnitate şi dibăcie: „Dacă este într'adevăr extraordinar de a ridica o asemenea chestiune în Parlamentul român,

este şi mai extraordinar să auzi pe un om de stat al unei ţări, trăgându-i hotarele pentru veşnicie şi spunând azi, în 1893, până unde au să meargă în vecii vecilor, năzuinţele neamului românesc."

Este foarte caracteristică deasemenea convorbirea dintre el şi baronul Banfy, când acesta era prim ministru.

Primele cuvinte cu care-l întâmpină baronul Banfy fură:

„Nu care cumva îmi vei spune că n'aţi dori să luaţi Transilvania?"

La care întrebare Take Ionescu răspunde: „Nu, nu ţi-aş putea spune aceasta, căci dacă ţi-aş spune-o, ai crede că sau te mint, sau că sunt un nemernic care nu-şi iubeşte ţara. Vreau să iau Ardealul, dar ştiu că nu pot. La rândul meu şi eu îţi zic: Nici D-ta nu-mi vei spune că n'aţi dori să ajungeţi la Marea Neagră." Şi Take Ionescu încheie convorbirea cu următoarele cuvinte: „Numai asupra unui singur punct suntem de acord, anume că niciodată nu vom fi de acord."

Nici nu se putea o mai bună precizare a poziţiilor. Take Ionescu a avut francheţa şi curajul ca s'o facă.

In vederea iredentei care-l urmărea cu imaginea fascinantă a desrobirei Ardealului, el se străduieşte din răsputeri, în timpul crizei balcanice, ca nu care cumva prin vre-o mişcare stângace, armata română să fie silită să lupte la cot cu armata austro-ungară. Aceasta ar fi însemnat năruirea unor speranţe scumpe; de aceea, el luptă din răsputeri ca România să nu contracteze vreo obligaţie faţă de Habsburgi, ci dimpotrivă să aibă cât se poate mâna mai liberă, ca astfel să acţioneze în viitor, aşa cum îi dictează interesele şi aspiraţiile.

Pentru această acţiune a lui care a fost rău înţeleasă şi greşit preţuită, a avut de înfruntat multe şi îndârjite atacuri.

Convins că serveşte cauza naţională, dânsul le

suportă cu seninătate. Nu va trece mult timp şi prevederile lui se vor împlini.

La isbucnirea conflictului european, Take Ionescu este printre cei dintâi cari se declară cu hotărîre împotriva unei acţiuni alături de puterile centrale, aşa cum o cerea regele Carol I invocând textul tratatului nostru de alianţă.

Cu elan tineresc şi energie bărbătească porneşte şi conduce acţiunea pentru intrarea României în război, alături de Antantă.

Timp de doi ani de zile cât durează neutralitatea, n'are alt gând şi altă preocupare decât războiul pentru întregirea neamului. Arde de neastâmpăr să vadă clipa, când armata română va trece Carpaţii. Desrobirea Ardealului devine ţinta întregei lui activităţi. Incălzit de flacăra idealului naţional, Take Ionescu atinge apogeul carierei sale politice. Datorită activităţii desfăşurate în această perioadă, el se aşează printre ctitorii României Mari.

Sub focul pasiunei, talentul lui oratoric se ridică până la cele mai înalte culmi ale elocinţei.

De dragul cauzei naţionale, îşi dă frăţeşte mâna cu Nicu Filipescu, uitând trecutul de aprigă vrăjmăşie.

In clipele tragice, când panica cuprinsese până şi pe oamenii de înaltă răspundere, iar desnădejdea cea mai neagră cotropise sufletele tuturor, Take Ionescu a făcut parte din mănunchiul restrâns de oameni — (aşa de restrâns că se pot număra pe degete) — cari şi-au păstrat neclintită credinţa în isbânda finală.

„Va învinge totuş armata română, spunea el în plin dezastru şi în momentele de deprimare generală. Vor învinge aliaţii noştri. Cred în această victorie, cum cred în lumina soarelui."

Nu dezarmează nici chiar atunci, când împrejurările sunt de aşa natură, că orice împotrivire devine inutilă, iar pacea separată se impune ca o necesitate dureroasă.

E omul rezistenţei până dincolo de limită.

In consiliile de miniştri ca şi cele de coroană, el se rosteşte categoric împotriva păcii separate.

„Eu nu am decât o singură ţintă, declară el, România Mare. Eu n'o pot realiza decât prin respectul fidel şi complect al obligaţiilor faţă de aliaţi şi prin eroismul până la capăt al forţelor mele, cu riscul chiar de a vedea suprimarea provizorie a statului român. Eu pot lăsa pe cei dela Bucureşti să facă o pace separată, dar România legală nu o poate face."

S'a vorbit atunci, de un aşa zis „Triunghiu al morţii".

Atât de obsedat era de imaginea României Mari şi atât de nestrămutată îi era credinţa în victoria aliaţilor.

Cât de neîntemeiată pare afirmaţia prezumţioasă şi cinică a lui Petre Carp: „întotdeauna pledează o cauză, niciodată nu apără o convingere".

Pe tema păcii separate e în dezacord cu Brătianu ca şi cu ceilalţi factori răspunzători.

Punctul lui de vedere nu e împărtăşit decât de o infimă minoritate: de ramura conservatoare din guvern, regina Maria, prinţul Carol, generalul Berthelot, N. Iorga şi poate încă vre-o câteva alte persoane.

Odată pacea încheiată, e nevoit să părăsească ţara.

Nemţii îi acordă cinstea ca să-l puie în fruntea listei persoanelor indezirabile cari urmează să se expatrieze.

La ocuparea Bucureştilor, între primele lor griji, a fost să devasteze în chip barbar casa lui din Str. Atenei, în timp ce locuinţele celorlalţi fruntaşi naţionalişti erau cruţate.

Era şi acesta un omagiu.

La plecarea lui din ţară, i se organizează în teritorul ocupat o manifestaţie ostilă. La Ploeşti, oraşul lui de naştere, vagonul în care călătorea Take Ionescu e bombardat cu pietre şi ouă clocite.

Dar toate aceste demonstrații sunt o nimica toată pentru Nemți. Ei vor ceva mai mult. Cer și obțin dela guvernul Marghiloman darea lui în judecată, împreună cu acela a lui Ionel Brătianu.

Va fi pentru amândoi, un titlu de glorie.

* * *

Pacea separată ne creiase în străinătate o atmosferă foarte defavorabilă. Dușmanii noștri o speculează cu îndemânare. Ungurii, mai cu seamă, caută să tragă tot folosul. Sunt persoane cu suprafață cari cred cu seriozitate în nevoia menținerei Austro-Ungariei, ca să nu se balcanizeze centrul Europei, prin desmembrarea ei. Cercurile aliate sunt pornite împotriva noastră. Ele merg până acolo, încât suspectează pe Ionel Brătianu.

Clemenceau, președintele guvernului francez, e așa de furios, încât la încheierea armistițiului, trimite lui Brătianu o telegramă de o severitate unică în analele diplomatice.

Acțiunea politică în străinătate era așa de prost organizată, încât ambasadorul Americei dela Paris, statul care avea să joace un rol hotărîtor în conferința păcei, habar n'avea că noi revendicăm Transilvania.

Take Ionescu luptă din răsputeri să risipească această atmosferă, să contracareze propaganda vrăjmașă și să refacă creditul țării.

Intrevederi, relații personale, interviewuri, recepții, publicații, totul e utilizat pentru lămurirea și câștigarea opiniei publice ca și a cercurilor autorizate, în favoarea cauzei românești.

Pentru apărarea intereselor țării, ia ființă la Paris Comitetul Național al Unității Românești. Take Ionescu este sufletul acestui comitet.

Datorită relațiilor sale, datorită autorității celei mari de care se bucura în toate cercurile, din cauza atitudinei lui răspicat antantofilă, ca și a

prestigiului personal, acțiunea comitetului avea ecou și înregistra succes.

Aliații recunosc oficial comitetul și lucrează cu el.

Cu această activitate fecundă la Paris, Take Ionescu înscrie încă o pagină frumoasă la activul său.

Cu toate meritele pe cari le câștigase pe tărâmul luptelor naționale, cu toată valoarea lui de om politic încercat și consacrat, cu tot creditul cel mare de care se bucura în cercurile antantei și care făceau dintr'însul omul cel mai indicat ca să servească țara la conferința păcii, cu maximum de folos și strălucire, tocmai lui îi e dat să absenteze. Nu i-a fost dat să-și poată servi țara într'o asemenea împrejurare de însemnătate epocală, în măsura talentului și a trecerei sale. El a trebuit să asiste la Paris ca un particular incomod pentru oficialitatea română.

In locul lui Take Ionescu, omul politic eminent și cu renume european, capabil să aducă reale servicii țării, România era reprezentată la conferința păcii prin persoana ministrului plenipotențiar Mișu, în timp ce toate celelalte state aveau grija să trimită acolo, tot ce aveau mai capabil și mai cu vază.

Soarta, cu ciudățeniile ei, i-a refuzat satisfacția de a-și pune iscălitura pe tratatul care avea să consfințească România Mare.

Opinia publică din țară, dar mai ales cea din străinătate era surprinsă de lipsa lui Take Ionescu. Se deprinsese să vadă într'însul pe ambasadorul cauzei românești.

Fatalitatea a vrut ca cei doi ctitori ai României Mari, Take Ionescu și Ionel Brătianu să fie în dezacord pe chestia atitudinei României la congresul păcii.

Ca delegația română să se poată prezenta la conferința păcii cu maximum de prestigiu, ca să poate vorbi cu toată autoritatea, Take Ionescu cerea regelui și lui Ionel Brătianu, un guvern național

fără caracter de partid, cu reprezentanţi ai tuturor provinciilor alipite.

Brătianu îi oferă numai participare la guvernul său.

Ca unul care era la faţa locului şi era în măsură ca să cunoască personal situaţia, având destulă perspicacitate ca să sesizeze atmosfera ambiantă, în care se va ţine conferinţa, şi-a dat repede seama că nu-i interesul nostru ca să ne punem exclusiv pe temeiul convenţiei dela 1916, adoptând pe această temă o atitudine de intransigenţă absolută.

Intrarea Americei în război care înţelegea să facă un fel de „tabula rassa" din toate convenţiile şi angajamentele anterioare ale aliaţilor, încheerea armistiţiului general pe baza faimoaselor puncte ale lui Wilson, pacea noastră separată care apăsa ca o ghiulea, atmosfera foarte favorabilă de care se bucurau Sârbii în toate cercurile Antantei erau destule şi puternice motive cari ştirbeau în chip simţitor autoritatea convenţiei dela 1916 pe care o invocam.

In aceste condiţiuni, Take Ionescu îşi dădea seama că oricât am invoca noi litera acestei convenţii şi oricât ne-am strădui în această direcţie, nu vom putea obţine aplicarea integrală a tratatului, aliaţii nefiind deloc dispuşi să nemulţumească pe Sârbi cari, prin eroismul lor, reuşiseră să câştige simpatia întregei opinii publice.

Astfel fiind situaţia, el găsea intransigenţa mai mult decât inutilă, o găsea păgubitoare; ea era de natură să creeze dificultăţi şi complicaţii.

Intr'adevăr, în faţa atitudinei dârze a lui Brătianu, care refuză să iscălească tratatul şi părăseşte ostentativ conferinţa, consiliul suprem ne somează „ca în opt zile să semnăm fără discuţii, fără rezerve şi fără condiţii", ceeace am şi făcut.

Cu o altfel de politică, Take Ionescu credea că ar fi putut evita printre alte neplăceri şi clauza umilitoare a minorităţilor.

Punctul de vedere al lui Take Ionescu era ca statele mici să se prezinte unitare la conferinţa păcii, formând un bloc de 75.000.000 suflete, deopotrivă de interesate la clauzele tratatelor, ca astfel să-şi poată impune cu mai mult succes, punctul lor de vedere.

De aceea, el era pentru o tranşare amicală cu Sârbii a tuturor litigiilor, recurgând eventual la arbitraj. In acest senz, angajase chiar tratative cu Pasici şi era pe cale de a le duce la bun sfârşit.

Prevăzând în viitor, acţiunea sistematică şi stăruitoare pe care aveau s'o întreprindă cei interesaţi pentru revizuirea hărţii ce urma s'o consacre tratatele, Take Ionescu plănuia formarea acelui bloc puternic de 75 milioane suflete, deopotrivă de interesate la intangibilitatea tratatelor şi păstrarea nouilor graniţe, forţă capabilă să contracareze cu succes acţiunea statelor revizioniste.

Era ideea Micii Antante pe care o avea în vedere Take Ionescu şi o urmărea cu o stăruitoare îndărătnicie.

Din această cauză el stăruia pentru o înţelegere prietenească cu Sârbii şi era dispus să facă toate concesiile posibile.

Prevedea primejdia revizionismului şi căuta să o preîntâmpine cu scutul Micii Antante.

Numai azi, când evenimentele s'au însărcinat să dovedească cât de utilă şi eficace este Mica Antantă pentru siguranţa şi integritatea noastră,ne putem da seama îndeajuns de geniul politic al lui Take Ionescu.

De dragul de a înfăptui ideea Micii Antante, a acceptat el să intre în guvernul Averescu, trecând prin furcile caudine ale lui Costică Argetoianu.

Lucru curios! Ideea Micii Inţelegeri era socotită de mulţi ca o manie a lui Take Ionescu şi'ntâmpinată cu neîncredere şi ironie. O luptă surdă se ducea la Bucureşti împotriva Micii Antante.

Un deputat guvernamental, cu ocazia unei inter-

pelări, atacă cu vehemenţă politica externă a lui Take Ionescu.

Avea dreptate dânsul, când spunea adesea: „Nu este soartă mai tragică, decât să vezi clar într'o lume de orbi."

Şi cât de limpede vedea el, când spunea cu ocazia încheerii pactului: „De azi, învinşii nu vor câştiga prin intrigă, ceeace au pierdut prîn sabie. Mica Inţelegere e destinată să joace un mare rol în politica lumii."

Puţini, foarte puţini, erau dispuşi să ia în serios spusele sale.

In curând însă şi cei mai ireductibili adversari vor fi nevoiţi să recunoască importanţa cea mare a operei înfăptuite atunci de Take Ionescu.

Cu puţin înainte de moarte, a avut ocazia să audă din gura lui Brătianu cuvinte de aprobare a politicii sale.

„Ai avut dreptate, Domnule Ionescu, îi spune şeful partidului liberal, în vizita care i-o face la întoarcerea din Geneva. Am avut prilejul să văd acum în haosul dela Geneva, de ce mare folos ne-a fost alcătuirea şi solidaritatea Micii Inţelegeri."

Nici nu se putea o confirmare mai autorizată a politicii sale. In foarte scurt timp, ea va deveni punctul cardinal al politicii noastre externe.

Străinii vor fi printre cei dintâi cari se vor grăbi să-i recunoască meritul.

„Acest bărbat de stat, cu vederi largi, spune D-l E. I. Dillon, a conceput atunci un plan genial."

De altfel, Take Ionescu a fost omul politic al generaţiei sale — o generaţie bogată în valori — cel mai cunoscut şi apreciat în străinătate.

Avea relaţii personale şi prieteneşti cu cele mai ilustre personalităţi politice ale timpului.

Se bucura de stima şi afecţiunea celor mai capabili oameni politici.

„Nu ştiu, îi spune Kaiserul, dacă compatrioţii D-vs. vă iubesc, dar ministrul meu — e vorba de Kidirllen Wächter — vă preţueşte mai mult ca pe un frate." Intr'adevăr, pe biroul de lucru al lui Kidirllen Wächter, nu se aflau decât două portrete: al lui Cambon şi Take Ionescu.

Şi nu trebue uitat că Kidirllen Wächter a fost cel mai capabil ministru de externe ce l-a avut Imperiul German după moartea cancelarului de fier.

Venizelos şi Pasici, la rândul lor, aveau pentru Take Ionescu un adevărat cult. Clemenceau vorbeşte de dânsul în termeni cât se poate de elogioşi.

„Iată, scrie el, în România, spre gloria sângelui latin, întâlnim un om de stat care într'adevăr se poate numi european. De Take Ionescu vreau să vorbesc." Şi tigrul continuă să-i înşire calităţile.

In cuvântarea pe care o rosteşte Lordul Curson, cu ocazia unui banchet, nu se sfieşte ca să declare „că nu există alt om de stat în Europa care mulţumită cunoştinţelor şi experienţei sale să merite un mai mare respect şi o stimă mai înaltă ca Excelenţa Sa".

O' Conoor, Preşedinte de vârstă al Camerei Comunelor şi preşedinte al asociaţiei ziariştilor englezi, era de părere, „că Take Ionescu a fost cel mai mare om politic al Europei de astăzi".

Regele Carol I în dese rânduri a spus despre Take Ionescu „că este omul cel mai inteligent din domnia mea".

Omului acesta aşa de preţuit în străinătate pentru marile lui însuşiri şi încercata lui capacitate politică, cu toate serviciile aduse ţării, cu toate marile merite câştigate pe tărâmul luptelor naţionale, îi e dat să aibă parte în România Mare, de o soartă politică ingrată. Tocmai în România Mare pe care a urmărit-o cu o înfrigurare halucinantă de posedat şi pentru care a riscat totul.

El este acela care în calitate de ministru, cu riscul carierei sale, are cel dintâiu curajul să subvenţioneze mişcarea naţională din Ardeal, el este acela care în timpul neutralităţii e exponentul cel mai stră-

lucit al acţiunii pentru desrobirea Ardealului, şi tocmai pe dânsul găsesc cu cale fraţii transilvăneni să-l trântească în alegeri.

Braşovul, oraşul care datora aşa de mult lui Take Ionescu, şi-a luat sarcina să aducă marelui patriot, omagiul ingratitudinii.

Cu mare greutate, izbuteşte să intre în Parlamentul României Mari.

Ca să poată înfăptui Mica Înţelegere, un factor aşa de important pentru menţinerea României Mari, e nevoit să se puie la remorca guvernului Averescu... Ba e nevoit să înghită şi crocodilul pe care i-l serveşte cu cinism Argetoianu.

„Nu înţelegem să luăm în barca noastră pe toţi naufragiaţii politici", declara sentenţios la Arenele Romane, castelanul dela Breasta.

Nu degeaba Take Ionescu avea obiceiul să spuie: „Învăţaţi să înghiţiţi multe în politică. Eu am înghiţit şi broaşte şi şerpi, ba uneori şi crocodili."

In sfârşit, după o viaţă întreagă de sbucium permanent, pus în serviciul neamului, i-e dat să ajungă prim ministru. Un prim ministru de o lună şi în condiţii cari nu cadrau cu trecutul, cu prestigiul şi cu valoarea lui personală.

E adus la putere, după căderea guvernului Averescu, provocată de dânsul, după rugămintea şi indicaţiile regelui. Nu exercită puterea decât în vederea unui singur scop, aceea de a o încredinţa liberalilor, la prima ocazie şi în timpul cel mai scurt.

Pentru asemenea sarcină nu era nevoe de un om de talia lui Take Ionescu. Orice mediocritate ar fi putut-o îndeplini cu acelaş succes.

Intâmplarea face ca aceasta să-i fie activitatea politică cu care-şi închee cariera. Peste câteva luni avea să moară în Italia, doborît de o infecţie năprasnică.

A avut delicateţea să nu refuze stridiile ce i le oferea cu insistenţă o sărmană vânzătoare. A murit,

după cum îi era firea, din exces de gentileţă şi bunătate.

Hotărît lucru: merita un alt sfârşit politic; nicidecum acela de premier vremelnic şi în condiţii ingrate.

De bună seamă, în altă ţară cu alţi oameni, alte moravuri, o personalitate de talia lui Take Ionescu, aşa de bogat înzestrată, ar fi fost pusă în situaţia să poată da întreaga măsură a capacităţii sale.

La noi însă, abia la capătul vieţii, a putut ocupa vremelnic şi în condiţii ingrate, demnitatea de prim ministru.

Cu toate că Take Ionescu n'a avut putinţa să deie întreaga măsură a vredniciei sale, totuş prin ceeace i-au permis împrejurările să facă, a făcut destul ca să-şi asigure un loc de cinste printre oamenii iluştri ai ţării.

A fost într'adevăr o personalitate excepţională, ca el, omul fără avere, fără nume, fără relaţii, numai prin propriile mijloace şi merite, să răzbească şi să poată juca un rol de seamă, într'o ţară oligarhică, unde posturile de comandă erau monopolizate de o mână de oameni.

Profesorul său Alglave poate nu-şi dădea îndeajuns seama de profeţia cuvintelor sale, când la plecarea din Paris, a fostului său elev, îmbrăţişându-l, îi zicea: „Ai încredere în steaua ta! Vei fi cuceritor într'o zi."

Şi steaua i-a surâs din plin spre gloria lui şi folosul neamului.

VINTILĂ BRĂTIANU [1])

La Mihăeşti, moşia sa, unde plecase să petreacă sărbătorile Crăciunului, departe de zarva capitalei, într'o zi viscoloasă de iarnă, la marginea unui şanţ, a fost găsit corpul înţepenit de moarte al lui Vintilă Brătianu. In clipa supremă a obştescului sfârşit, soarta nu l-a învrednicit să-i acorde mângâierea ce alină suferinţa unui muribund. Ultima lui privire, împăienjenită de apropierea morţii, nu s'a oprit pe chipul unei fiinţe dragi, ci s'a pierdut în zarea învestmântată în alb. Viscolul iernii a cules şi a împrăştiat ultimele lui cuvinte. Familia a trebuit să se mulţumească cu simpla constatare a faptului, cu pregătirea ceremoniei funerare şi cu nemărginita durere a pierderii suferite. Sănătatea lui şubredă n'a putut supravieţui loviturilor morale ce le primise în ultimul timp. A căzut doborît de povara responsabilităţilor pe cari soarta le-a pus pe umerii săi. N'a avut nici perspicacitatea şi tăria trebuitoare să preîntâmpine şi să domine evenimentele, nici supleţa şi îndemânarea să se poată adapta nouilor situaţii.

Prin moartea neaşteptată a lui Ionel Brătianu, Vintilă s'a pomenit peste noapte, şeful partidului naţional-liberal, în nişte împrejurări excepţional de critice. Ii lipseau pentru această sarcină anevoioasă, atât calităţile unui bun comandant cât şi ucenicia necesară. Prin temperament, studii şi ocupaţii, avea mentalitatea specialistului cu perspectivă limitată şi deprinderea muncii migăloase. Era prin

1) A apărut în „Gândul Vremii" din Oct. 1934.

urmare, refractar nuanţelor, fără orizont şi privire de ansamblu. Fire dreaptă şi naivă, era lipsit de abilităţi şi diplomaţie, *nepriceput în cunoaşterea oamenilor şi mânuirea lor.* Victimă a bunei sale credinţe, a fost deseori înşelat şi tras pe sfoară. In preajma omului de cinste exemplară, roiau oamenii de afaceri şi se petreceau fel de fel de lucruri necurate. Intr'atât era dânsul pătruns de spiritul de cinste, încât nu numai că nu îndrăsnea să-i bănuească, ci continua să-i acopere cu prestigiul numelui şi al situaţiei sale. La adăpostul acestui nume imaculat, scelaraţii operau fără frică şi ruşine. Vintilă avea naivitatea să creadă că persoanele cărora le acordă favoarea încrederii sale n'ar putea fi aşa de decăzute moraliceşte încât să se preteze la malversaţiuni. Era de părere că nu există om, oricât de nemernic ar fi el, care să n'aibă în el o fărâmitură de virtute. El credea că prin favoarea încrederii pe care o acordă, a reuşit să pună în mişcare miraculosul resort al virtuţii. Cinstit, muncitor, conştiincios, priceput în economie şi finanţe, devotat cauzei obşteşti, partidului şi familiei, el a fost de un mare ajutor ilustrului său frate, fiind colaboratorul lui cel mai apropiat. Din cauza hărniciei sale fără preget, a fost o vreme când s'a crezut de către unii, că dânsul e stâlpul partidului, în timp ce fratele său Ionel era socotit ca unul care deţine şefia în virtutea dreptului de prim născut. Desigur, n'a fost decât o părere pe care vremea şi evenimentele s'au însărcinat s'o spulbere. Ionel Brătianu a dovedit prin proba elocventă a faptelor, că a fost şef în toată accepţiunea cuvântului. Ba ceva mai mult, au fost cazuri când a depăşit limita drepturilor şi atribuţiilor sale. Asemenea unui dictator a concentrat toată puterea în mâna lui de aparenţă molatică, conducând, ţara şi partidul, aşa cum găsea el de cuviinţă. E foarte caracteristic în această privinţă, răspunsul ce găseşte cu cale să-l dea unui om de talia lui Take

Ionescu care în afară de valoarea lui personală mai avea calitatea de şef al celui de al doilea partid de guvernământ şi în nişte împrejurări critice ca acelea dela Iaşi. „Eu nu împărtăşesc politica României cu nimeni, asta este treaba mea." In propriul lui partid, el nu concepea colaboratori decât în sensul de informatori. In asemenea condiţii, nu era cu putinţă nici din partea lui Vintilă vreun fel de iniţiativă proprie. Pe de altă parte, dânsul, modest şi timid, nu-şi îngăduia să râvnească privilegiul comandei. Se mulţumeşte cu satisfacţia ce o are, când ştie că acest privilegiu îl deţine în chip efectiv, un membru al familiei Brătianu. Socoate numai ca o datorie să-l secondeze cu conştiinciozitate şi devotament. In rolul acesta de auxiliar, îşi găseşte el îndestularea ambiţiilor sale. Iată însă că prin moartea neaşteptată a lui Ionel, fără voie şi pe negândite, se pomeneşte la postul de comandă. Momentul e cât se poate de critic.

Partidul liberal se angajase în chip categoric pe chestia actului dela 4 Ianuarie, socotindu-l ca unul din punctele cardinale ale politicei sale. Bătea însă vânt potrivnic. Partidul era nevoit să vâslească deacurmezişul curentului. Şi apele erau răscolite de furtună.

Vintilă, omul drept şi îndărătnic, nu se pricepe să ocolească primejdia. Cu tenacitatea caracteristică originii răzăşeşti a familiei Brătianu, el continuă să se menţină cu încăpăţânare pe linia de conduită trasată de fratele său Ionel. Nu înţelege să introducă nici cea mai mică modificare în planul de acţiune. Orice abatere o socoate ca un sacrilegiu. Obsedatul ideii fixe a actului dela 4 Ianuarie, nu are calmul să privească realitatea în faţă, să facă concesiile cerute de împrejurări. In loc să se străduiască din răsputeri să consolideze regenţa, el întreprinde un atac sistematic la adresa ei. Uita că prin ştirbirea prestigiului regenţei se favoriza

restauraţia. Deasemenea găsea cu cale să se războiască cu toată lumea, când de fapt nu trebuia să aibă în vedere decât un singur obiectiv. Când se produce inevitabilul şi e pus în faţa faptului împlinit, nu stă deloc să cumpănească. Socoate ca o raţiune de stat şi o înaltă datorie politică, să se menţină pe linia atitudinei intransigente. Nu concepe nici măcar expectativa. Este afară din cale de dur cu propriul său nepot care şi-a îngăduit permisiunea să răspundă unei invitaţii regale. A fost atunci, în opinia publică, un murmur de admiraţie pentru omul dintr'o bucată care nu înţelege să facă nicio tranzacţie. Nu se aprecia acţiunea lui politică; ea putea fi greşită şi criticabilă. Se avea în vedere numai atitudinea lui etică. Ea era de natură să stârnească admiraţie. Cu atât mai mult, cu cât contrasta în chip isbitor cu spectacolul degradant pe care îl oferea o parte din lumea politică. Oamenii cari până mai eri erau adversari hotărîţi ai prinţului şi îl vorbeau de rău pe toate cărările, se transformaseră peste noapte în partizani zeloşi şi servi prea supuşi ai noului suveran. Păcat însă că Vintilă nu s'a menţinut până la capăt pe poziţie, trăgând toate consecinţele. In acest caz, el ar fi fost scutit de durerea mândriei ultragiate, de sbuciumul conştiinţei neîmpăcate, iar istoria ar fi înregistrat cu satisfacţie atitudinea eroică a unui om care nu se pleacă.

In scurt timp, ar fi avut pe deasupra mulţumirea să vadă cum se îndreaptă către dânsul privirile opiniei publice, devenind pentru ţară un simbol şi o speranţă. Mihăeştii ar fi devenit loc de pelerinaj şi bază de operaţie politică. A fost nevoit însă să cedeze, în faţa presiunilor partidului îngrozit de perspectiva disoluţiei la care îl expunea o îndelungată opoziţie. Partizanii, legiune de oameni interesaţi, obişnuiţi cu avantagiile puterii, n'aveau pregătirea sufletească trebuitoare să înfrunte riscurile unei lupte. Partidul liberal îşi ispăşeşte vina educaţiei civice pe care a înţeles s'o facă membrilor săi. Vintilă Brătianu n'a avut tactul politic al lui Iuliu Maniu, să lase partidului răspunderea atitudinii oportuniste, iar el să se menţină dârz pe terenul convingerilor. Omul vestit prin îndărătnicia şi rigiditatea sa, în momentul culminant din viaţa sa publică, şovăe şi face concesii. Aici stă marea lui greşală politică ce constitue vina sa tragică. Scrupulos şi susceptibil, el n'a putut supravieţui acestor lovituri şi conflicte de tot felul. Inteligenţa lui lipsită de elasticitate nu dispune de resursele unei dialectice bogate care oricând e gata să justifice toate ipostazele, cu egală putere de seducţie. Fire dreaptă şi cinstită, el nu concepe decât o singură linie de conduită. Orice abatere, o socotea ca o dezertare. Deprins să fie cenzorul propriilor sale fapte, foarte probabil că a fost cel dintâi care să-şi recunoască vina şi să-şi facă mustrările cele mai aspre. In astfel de situaţii, lesne ne putem da seama de tortura morală la care a fost supus Vintilă Brătianu, omul prea puţin obişnuit cu tranzacţii şi compromisuri. Desnodământul era de prevăzut. Era preferabil însă, atât pentru dânsul cât şi pentru cauza obştească, ca el să se producă în alte condiţii; să fi căzut luptând pe linia convingerilor sale. Un asemenea sfârşit, i-ar fi asigurat recunoştinţa şi admiraţia neprecupeţită a tuturor oamenilor de bine. Pentru vremurile de faţă mai ales, ar fi însemnat o înălţătoare lecţie de educaţie civică. Evenimentele au fost însă mai presus de puterile sale; neputându-le domina, a sfârşit prin a fi târît de ele. Aceasta n'a împiedicat totuş ca la vestea morţii sale, ţara întreagă să tresară. Avea intuiţia că dispare un exemplar de elită. Au trebuit s'o recunoască şi adversarii. S'a găsit cu cale ca doar cu ocazia morţii, să i se aducă celui dispărut laudele pe cari el nu le-a auzit niciodată, atâta vreme cât a trăit.

Intr'adevăr, cât a fost în viaţă, Vintilă Brătianu

s'a bucurat prea puţin de simpatiile opiniei publice. Dimpotrivă, am putea spune chiar că a fost unul dintre bărbaţii politici cei mai huliţi din ţara noastră. Trecea drept un om ursuz, mediocru, incult şi mărginit. Incinta şi galeria au făcut mult haz, aplaudând cu zgomot incultura lui Vintilă Brătianu, când într'o şedinţă a Parlamentului, un scriitor de seamă, l-a surprins cu o greşeală de acord gramatical, foarte frecventă în Muntenia. Indeletnicirea lui cu chestiuni de ordin material era de natură să-l facă şi mai antipatic. Publicul nu vedea în el decât pe omul de afaceri: „şobolanul". Chiar în materie economico-financiară, nu i se atribuia de către unii decât calitatea unui bun contabil. Ba socoteau ca o mare pacoste pentru obştie, ca un asemenea om cu mentalitate de contabil să fie vistiernicul ţării. Era denunţat opiniei publice ca autorul moral şi material al tuturor nevoilor de ordin economic cari bântuiau ţara. Toată nenorocirea care se abătea asupra norodului, susţineau dânşii, se datora blestematului sistem al lui Vintilă Brătianu „prin noi înşine". Ţara nu va respira, afirmau ei, decât odată cu plecarea lui Vintilă. El era piaza rea a României pe care a încătuşat-o cu lanţurile autarhiei. Era o părere curentă şi cât se poate de răspândită. Se credea chiar că această concepţie e determinată de interese mărunte de partid. Apărea, prin urmare, ca ceva foarte firesc ca Vintilă să devină ţinta tuturor atacurilor. Se ducea împotriva lui o campanie din cele mai violente şi cât se poate de bine susţinută.

Dacă ne dăm însă puţină osteneală să cercetăm în mai de aproape resorturile intime ale acestei campanii sistematice, lesne îi vom ghici substratul. Era lupta îndârjită a elementelor şi a capitalului străin, pentru acapararea economică a Ţării Româneşti. Vintilă reprezenta în ochii lor, rezistenţa organizată a elementului autohton. N'a avut şi nu va avea pentru multă vreme, capitalul şi munca

naţională, un alt ocrotitor mai devotat ca dânsul. A apărat cu disperare capitalul şi munca românească, împotriva invaziei străine. Inconjurat de ostilitatea făţişă sau lăturalnică a celor interesaţi, de indiferenţa celor cari trebuiau să-i sară în ajutor, fără sprijinul opiniei publice, hărţuit într'una de adversari şi chiar de ai săi, el are tăria să se războiască cu toată lumea.

Numai un om îndărătnic, tenace şi mare iubitor de ţară, cum era Vintilă Brătianu, a fost în stare să susţină o asemenea luptă. Ceea ce l-a susţinut îndeosebi în această luptă, a fost dragostea lui fanatică de neam. Ea i-a menţinut moralul ridicat şi i-a alimentat forţa combativă. Din ea isvora încrederea oarbă pe care o avea în vitalitatea şi în viitorul neamului. Orice îndoială în această direcţiune, el o socotea ca o mare scădere şi ca o lipsă de patriotism. Pentru fiul lui Ion Brătianu, această credinţă era pe deplin îndreptăţită. Nu văzuse el oare, cum sub ilustrul său părinte se săvârşise renaşterea celor două principate, sortite după mulţi pieirii, şi se înfiripase ca din senin România modernă? Deasemenea, participase, alături de vrednicul său frate, la îndeplinirea celui mai îndrăzneţ dintre visuri, unitatea neamului ce părea pentru mulţi aproape o himeră. Atunci de ce ar fi părut mai anevoioasă emanciparea economică a ţării? Incă din cea mai fragedă copilărie, Vintilă îşi manifestase interesul pentru independenţa economică a României. „Et nous ne donnerons plus nos argents aux Turcs", exclamă el în culmea entuziasmului la 1877, când află de proclamarea independenţei. Abia împlinea pe atunci vârsta de 9 ani.

Era convins că emanciparea economică a ţării se poate realiza printr'o muncă îndârjită, stăruitoare şi sistematică. Era de asemenea convins că tot familiei Brătianu, care a câştigat independenţa politică, îi revine sarcina să câştige şi independenţa economică. Era pătruns de sentimentul mi-

siunei. Deaceea şi-a pus tot sufletul, muncind din răsputeri şi neprecupeţind nicio jertfă. Şi cei mai înverşunaţi adversari, vor fi de acord să-i recunoască naţionalismul său luminat şi constructiv. Fără gălăgie, fraze patriotarde şi agitaţie sterilă, el s'a străduit să organizeze economia naţională. Datorită în mare parte activităţii sale, s'au putut înfiripa instituţiile de credit şi o seamă de alte întreprinderi cu carater românesc. Cu drept cuvânt, s'a împotrivit ca România să devină o ţară colonială. O voia stăpână pe destinele ei. Pentru acest motiv binecuvântat, invazia capitalului străin a găsit în el un puternic stăvilar. Nu împărtăşea de loc părerea acelora cari susţineau că, capitalul n'are naţionalitate. Era convins de contrariul. Nu înţelegea de loc să facă abstracţie de realitatea care se însărcina să dovedească cum că statele cari exportă capitaluri se interesează foarte mult de soarta lor. De aceea nu consimţea să accepte acest capital decât îngrădit în anumite condiţii şi cu anumite garanţii. In acest sens, Vintilă Brătianu a făcut pentru ţară mai mult decât toţi naţionaliştii la un loc. A fost aproape singurul om politic care a lucrat zi la zi şi în chip efectiv la propăşirea economiei naţionale. Câtă deosebire între naţionalismul constructiv şi discret al lui Vintilă şi cel gălăgios, dezordonat şi steril al altora! Şi totuş... Vintilă Brătianu nu s'a bucurat de simpatia şi sprijinul publicului aşa după cum merita. Clasa burgheză, în loc să-l secondeze cu elan şi cu credinţă, a preferat să rămână indiferentă. N'a avut nici instinctul, nici maturitatea să-şi dea seama că interesele sale îi dictau să-l susţină din răsputeri. Dimpotrivă, l-a lăsat pradă tuturor atacurilor. Tineretul naţionalist, la rândul lui, n'a înţeles să facă gardă în jurul lui Vintilă. S'a lăsat ademenit de frazeologia patriotardă şi agitaţiile sterile. A ignorat pe singurul om în care trebuia să-şi pună toate nădejdiile şi să-l urmeze fără şovăială.

Noroc că prin naştere a avut parte de o situaţie excepţională. Numai datorită calităţei sale de fiu al lui Ion Brătianu şi frate al lui Ionel, a putut să joace în partidul liberal, un rol de mâna întâia. Fără această însuşire, cu toate meritele sale, partidul nu i-ar fi acceptat directivele, nu l-ar fi tolerat la posturile de comandă. Cu atât mai mult, cu cât îi lipseau calităţile de parvenire. Prin înfăţişarea lui rigidă, prin firea lui închisă şi excesiva lui modestie, nu era omul făcut să cucerească simpatia; dimpotrivă, prin felul lui de a fi, reuşea să le înstrăineze. Fără privilegiul naşterii, Vintilă, datorită firii sale, era sortit să lâncezească, să se cufunde în anonimat; erau să rămână neutilizate o energie şi un caracter. Cine şi-ar fi dat osteneala să-l cunoască, să-l preţuiască şi să-l valorifice? De bună seamă că nimeni. Nu vedem că nici astăzi Vintilă Brătianu, cu tot numele ce-l poartă şi rolul ce l-a jucat, nu e îndeajuns de bine cunoscut? Continuă să persiste legenda. Puţini ştiu că sub înfăţişarea unui om ursuz şi morocănos, se ascundea un suflet iubitor şi o inimă duioasă. In deosebi, se poate constata aceasta în relaţiile lui familiare. Contrar aparenţelor, Vintilă e fiinţa cea mai desinteresată din familie. Ca fiu, frate, soţ şi părinte, a fost de o ţinută ireproşabilă, afectuos, devotat şi plin de atenţii. Pentru tatăl lui avea un cult. Ca să poată uşura sarcina familiei, renunţă la continuarea studiilor şi la dorinţa lui de a deveni arhitect şi acceptă postul de inginer practicant, oferit de societatea Five-Lille pentru construcţia podului dela Cernavoda. Delicateţa lui mergea aşa de departe, încât evita să sune servitorilor pentru nevoile sale personale.

Cei cari au cunoscut pe Vintilă Brătianu ca om dificil şi rigid, vor fi foarte contrariaţi când vor afla că el n'a fost aşa întotdeauna. Fotografia lui din 1882 îl înfăţişează ca un copil plin de neastâmpăr. Această notă caracteristică transpiră din

privirea lui iscoditoare: ochii de şorecuţ, cum îi denumeşte Nicolae Iorga. Părinţii au fost foarte alarmaţi, că la sfârşitul unui an şcolar, au constatat cu surprindere că Vintilă, contrar tradiţiei din familie, nu figurează printre fruntaşii clasei. El a avut cu totul altceva mai bun de făcut, decât să-şi piardă vremea cu câştigarea coroanei de premiant. In tovărăşia unui oarecare Teodor Florescu s'a dedat la o seamă de ocupaţii străine de preocupările şcolare. Pe primul plan, erau jocurile şi ghiduşiile de tot felul, patinajul, plimbările la Şosea, frecventarea panoramelor şi alte isprăvi de felul acesta. In faţa acestei situaţii, Brătianu-tatăl care înţelegea să-şi „iubească copii fără slăbiciune" socotea că e cazul să intervină în chip energic pentru îndreptarea odraslei care apucase pe căi periculoase. Găsi cu cale să-i administreze o pedeapsă de ordin moral. „In timp ce toţi ceilalţi copii primeau sărutări şi mângâieri din partea tatălui, când veneau seara cu toţii şi îmbrăţişeau părinţii, zicându-le noapte bună, numai Vintilă trebuia să treacă fără a primi măcar o privire dela tata." (Sabina Cantacuzino: Din vieaţa familiei I. C. Brătianu). Corecţiunea era de natură să impresioneze în chipul cel mai profund pe sărmanul copil care era din fire foarte sensibil. Lesne ne putem da seama de tortura morală la care era supus, când i se refuza ca unui nemernic, mângâierea părintească de care toţi ceilalţi aveau parte. „Bietul vinovat, povesteşte sora sa, Sabina Cantacuzino, în fiecare seară îşi suferea chinul şi se ducea în pat, nenorocit, până când la o serbare de familie, tata îl iertă." Efectul fu radical; sfârşi pentru totdeauna viaţa sburdalnică de copil. Se privă de toate bucuriile ce le oferă minunata vârstă a copilăriei şi tinereţii. Ele trecură fără ca dânsul să cunoască alte plăceri, decât acelea ale studiului. Nicio abatere, niclo greşeală, niciun păcat din acelea cari isvorăsc în chip fatal din desfăşurarea normală

a copilăriei. Deveni omul muncii de benedictin. N'a fost în familia Brătianu altul mai sârguitor ca dânsul. De acum înainte, va fi elevul eminent la liceu şi la Şcoala Centrală; la examenul de bacalaureat, îşi va atrage elogiile comisiunei. Părinţii sunt încântaţi de dânsul. Să se poată consacra exclusiv studiilor de specialitate, a fost nevoit să renunţe la cultivarea unei înclinaţii ale sale. Ii plăcuseră mult artele plastice. Dorinţa lui arzătoare era să se facă arhitect. Sub direcţia sculptorului Georgescu, se ocupase cu desenul, cu acuarela şi modelajul. Obligaţiile şcolare însă nu-i dau răgazul să le continue. Cu părere de rău se vede silit să părăsească îndeletnicirile acestea de ordin artistic. Mai târziu, ocupaţiile îl vor sili să renunţe şi la frecventarea concertelor, una din puţinele lui plăceri. Mulţi dintre cititori, vor rămâne surprinşi când vor afla că Vintilă Brătianu iubea şi preţuia muzica. In tinereţea lui a urmărit îndeaproape concertele, atât la Bucureşti cât şi la Paris. A fost şi la Bayreuth.

Din cele câteva fapte mai sus înşirate, rezultă că viaţa lui Vintilă a fost un şir de renunţări. Ele i-au ferecat sufletul, i-au încreţit fruntea. Ion Brătianu, în grija lui părintească, n'a putut să prevadă urmările incalculabile pentru odrasla lui, a corecţiunii aplicate într'un moment de alarmă. Nu şi-a dat seama că prin măsura luată, se stârpea în faza ei de înmugurire, floarea aleasă a sglobiei copilării şi a exuberanţei tinereţii. I-a abătut cursul desvoltării normale a vieţii sale sufleteşti. Fără acel accident, de bună seamă că alta ar fi fost evoluţia psihică a lui Vintilă Brătianu. S'ar fi desvoltat în voe, nestingherit de corsetul constrângerilor cari au înăbuşit în el o parte din însuşirile cu cari îl înzestrase natura. Ar fi vibrat coarde lăsate în părăginire. Ne-am fi găsit în faţa unui om cu sufletul complect şi spiritul vioi. Dacă trebue să regretăm sau nu pierderea lui Vintilă Brătianu într'o ase-

menea ediție, e o chestiune asupra căreia părerile ar putea fi împărțite. Mulți s'ar crede îndreptățiți să susțină că toată valoarea lui Vintilă decurge din chipul cunoscut în care s'a manifestat în viața publică: muncitor, până la migăleală; fanatic, până la sectarism și jertfă; îndărătnic, până la absurd.

Este foarte impresionantă stăruința lui Vintilă ca să merite prin vrednicie moștenirea unui nume ilustru. Gelos și mândru de numele istoric pe care îl purta, era preocupat ca nu care cumva să-i știrbească prestigiul, prin netrebnicia persoanei sale. Se străduia din răsputeri să justifice prin munca și meritele sale, situațiile pe cari le ocupa în virtutea nașterii. Căuta în toate chipurile să se valorifice prin propriile sale forțe. Directorul vestitei Școli Centrale rămâne înmărmurit, când află că elevul Vintilă Brătianu, unul din elementele strălucite ale instituției, este fiul primului ministru care guvernează România de zece ani de zile. In foaia matricolă, în rubrica ce indica profesia părinților, Vintilă trecuse pe tatăl său ca agricultor. „Și eu am de doi ani pe fiul său în școală, fără să bănuesc", exclamă foarte mirat directorul, la aflarea acestei vești. Acest fapt este un amănunt foarte caracteristic pentru înțelegerea lui Vintilă Brătianu. Trădează pe de o parte discreția și modestia autorului, iar pe de alta, ambiția lui de a se afirma prin propria sa valoare. Vom întâlni această preocupare în tot restul vieții sale. In partid, urcă treptat scara erarhică a demnităților. Rând pe rând a fost secretar general la finanțe, primar al capitalei, director la Banca Națională și numai pe urmă ajunge să ocupe fotoliul ministerial, după ce și-a făcut stagiul și a dat dovada unor reale aptitudini de bun gospodar, impunându-se ca cel mai de seamă specialist al partidului, în chestii economico-financiare. Peste tot s'a remarcat și impus prin cinstea lui exemplară, prin spiritul de dreptate și îndeosebi prin marea lui putere de

muncă. Puțini sunt miniștrii de resort cari au muncit în felul lui Vintilă Brătianu. La departamentul său, dânsul era cel mai harnic și mai conștiincios slujbaș. A fost unul dintre puținii oameni politici dela noi cari rezistau cu încăpățânare presiunii partizanilor, înțelegând să pună deasupra intereselor mărunte de partid, interesele binelui obștesc. In această privință, este foarte edificator cazul doctorului Botescu. Doctorul Botescu, ajutor de primar al capitalei, om dintr'o bucată și foarte bine intenționat, întreprinse un control sanitar foarte sever asupra birturilor, bodegilor, cârciumilor și a tuturor localurilor de consumație. Acțiunea lăudabilă a vrednicului ajutor de primar stârni, după cum era de așteptat, nemulțumirea cârciumarilor cari reprezentau în colegiul al II-lea al capitalei, o forță electorală impunătoare ce determina reușita alegerii. Botescu era ținta tuturor atacurilor. Il atacau comercianții cari erau în cauză, îl atacau electorii partidului cari erau îngroziți de perspectiva dezastrului electoral, prin pierderea sigură a unui contigent însemnat de voturi ce mergea în tabăra adversă, îl ataca presa care se găsea sub înrâurirea lui Filipescu și care căuta să speculeze în folosul său nemulțumirea comercianților. Vintilă Brătianu care era primarul capitalei, cu riscul periclitării intereselor de partid — căci într'adevăr situația partidului era serios periclitată la colegiul al doilea din capitală, prin înstrăinarea cârciumarilor — rezistă tuturor presiunilor și susține cu toată puterea pe colaboratorul său în opera întreprinsă.

Se vor găsi destule persoane cari vor rămâne surprinse, când vor afla că în sufletul lui Vintilă Brătianu care trecea numai ca un om de cifre, cu înfățișarea rece și morocănoasă, au găsit un ecou puternic mișcările cu caracter generos. Marile reforme democratice, exproprierea și votul universal, au avut într'însul un aprig susținător. Cronicile sale economice din „Viața Românească" sunt o

mărturie a interesului pe care îl purta chestiunii ţărăneşti. In deosebi, articolul publicat în „Tribuna" din Arad, la 11 Decembrie 1906, cu ocazia expoziţiei jubiliare, este un document foarte preţios în această privinţă. In articolul mai sus citat, Vintilă Brătianu pune şi analizează problema ţărănească în întregul ei. După ce arată situaţia tristă în care se găsea pe atunci ţărănimea română şi caută să lămurească fraţilor ardeleni cari au rămas neplăcut impresionaţi de inferioritatea culturală şi economică în care se găsea ţărănimea din regat, împrejurările cari-au determinat acea stare de lucruri, el continuă: „Din diferite motive, chestiunei ţărăneşti, în deosebi, nu i s'a dat atenţia ce merita şi ce i se putea da."

„Deaceea, încheie dânsul, în chestiunea ţărănească vedem nu numai o datorie a oamenilor de stat actuali, ca să răscumpere vina că n'au ajutat pe cât trebuiau pe fraţii noştri cei mai slabi şi cei mai numeroşi, dar şi o chestie de caracter naţional, pentru a aduce statul nostru român, acolo unde merită prin calităţile întregului său popor." Semnalând activitatea băncilor populare, a cercurilor culturale şi a altor manifestări de felul acesta, unde populaţia rurală participă în chip efectiv, el este de părere că în faţa unei asemenea situaţii, a sosit timpul ca ţărănimea să contribue într'un mod mai efectiv la treburile statului. Punea cu alte cuvinte, chestia reformei electorale, în sensul lărgirii drepturilor politice pentru ţăran. In sânul partidului, Vintilă era în fruntea tinerimii generoase care stăruia pe lângă Ionel Brătianu să păşească pe calea largă a unor reforme îndrăzneţe.

Proectul naţionalizării subsolului ne înfăţişează pe autor ca o persoană accesibilă celor mai avansate idei. Pentru Vintilă Brătianu, nu era măsură, nu exista reformă, oricât de radicale ar fi părut dânsului, pe care să nu le accepte, dacă se convingea că acestea sunt spre folosul neamului românesc. De dragul salvgardării intereselor naţionale a sacrificat fără şovăială, atunci când a fost nevoie, principiile liberalismului economic. Sentimentul naţional a fost la dânsul mobilul întregii sale activităţi. Nu riscăm de loc să greşim, când afirmăm că aceea ce l-a determinat pe Vintilă să devină partizanul hotărît al reformelor, au fost motivele de ordin naţional.

Generaţia de mâine, în cazul când va fi o generaţie naţionalistă, va avea un cult pentru Vintilă Brătianu. Va vedea în dânsul pe campionul promovării economiei naţionale.

Tineretul va simţi de a sa datorie să-i aducă prinosul lui de recunoştinţă, să-i ceară iertare de nedreptatea făcută, să-l absolve de greşelile săvârşite, să-l asigure că-i va continua opera începută cu atâta trudă.

ION G. DUCA[1])

In noaptea zilei de 29 Decembrie, s'a întâmplat în gara Sinaia un fapt fără precedent în analele politice ale ţării româneşti. A fost omorît cu focuri de revolver, preşedintele consiliului de miniştri. In afară de asasinarea lui Barbu Catargiu şi atentatele neisbutite împotriva lui Ion şi Ionel Brătianu, viaţa noastră politică n'a cunoscut aspectul sângeros al acţiunii teroriste. I-a fost rezervat lui Ion G. Duca privilegiul de a înregistra un asemenea sfârşit tragic. In ţara tuturor îngăduinţelor, care a tolerat cu răbdare îngerească, tot felul de ingerinţe, fraude şi samavolnicii, care a acceptat să fie guvernată de o seamă de persoane lipsite de merite şi încărcate cu păcate, moare asasinat Ion G. Duca, omul fin, cu inteligenţă suplă şi talent multilateral, cu cultură aleasă şi educaţie occidentală, cu suflet bun şi cinste exemplară şi cu un stat de serviciu bogat în slujba ţării şi a neamului.

Prin valoarea lui personală, prin însuşirile lui intelectuale şi sufleteşti, prin serviciile pe cari le-a adus ţării, Ion G. Duca era cel mai puţin indicat să atragă asupra sa urgia vendetei. Şi culmea ironiei! E omorit în numele naţionalismului integral, omul care a fost colaboratorul cel mai intim

---

1) Apărut în „Gândul Vremii", la moartea lui I. G. Duca—Ianuarie 1934.

al lui Ionel Brătianu în perioada neutralității și a războiului pentru întregirea neamului, care a fost dat în judecată pentru politica lui naționalistă, care a participat activ la promovarea marilor reforme.

A fost învinuit de vândut străinilor, omul politic care timp de două decenii, cu foarte mici întreruperi, a deținut cele mai înalte demnități în statul român și care totuș moare sărac. Cât timp este în viață, locuește cu chirie într'un modest apartament, e proprietarul a cinci hectare de pământ la țară, călătorește în străinătate în calitate de șef al puternicului partid liberal în clasa treia, iar ca prim ministru se găsește asupra sa fantastica sumă de 85 de lei. Și toate acestea într'o societate și într'o vreme ca a noastră, când numai niște umili demnitari sau simpli electori de provincie reușesc să-și facă situații materiale, cum regretatul Duca nu isbutise s'o înfiripeze după un sfert de veac de intensă activitate politică, deși era întotdeauna un factor influent de primul rang. Un asemenea om de cinste exemplară în materie bănească e învinuit ca unul care se vinde străinilor. Nici nu se poate ceva mai absurd. Și totuș, el a fost ales să ispășească greșelile și păcatele unor regimuri nefaste. De ce soarta i-a rezervat acest sfârșit tragic, ea care îl răsfățase în tot cursul vieții? De timpuriu, cunoaște succesele și ascensiunea fulgerătoare; nu întâmpină obstacole, nu cunoaște adversități. Deputat la vârsta de 28 de ani, ministru la 35, ajunge să ocupe în partidul liberal, cea mai înaltă treaptă ierarhică ce a constituit și continuă să constitue un monopol al familiei Brătianu. De bună seamă că la această ascensiune uluitoare, l-au ajutat însușirile și meritele sale. Inteligența suplă și sclipitoare, cultură frumoasă și educație aleasă, mânuitor meșter al vorbei și al slovei scrise, era omul politic în accepțiunea occidentală a cuvântului, așa cum prea puțini a avut țara românească. Ca orator, se impune dela prima lui manifestare în Parlament,

într'o vreme când tribuna Camerii era reprezentată printr'o falangă de oratori iluștri; e suficient să amintim pe Carp, Maiorescu, Take Ionescu, Delavrancea, Marghiloman, Iorga, Filipescu, etc. Cronicile lui de politică externă din „Viața Românească“ și din „Universul“ au făcut epocă înainte de război. Prin volumul „Portrete și Amintiri“ Ion G. Duca s'a afirmat ca un scriitor de talent. Minunatul esseu „Mâinile“, un giuvaer al genului, fără egal în literatura românească, e mărturia cea mai elocventă a artistului de rasă. In fața unor asemenea probe, nu riscăm deloc să facem afirmații gratuite, când opinăm că dacă Duca n'ar fi fost acaparat de politică, ci s'ar fi consacrat artei, literatura română ar fi câștigat un scriitor de mâna întâi; avea să devină un maestru al portretului și esseului. In această privință, cazul Stere e foarte edificator. Fără ingratitudinea țărăniștilor, literatura română ar fi suferit o mare pagubă. Și în cariera lui Duca, s'a ivit un prilej prielnic, când putea să pună capăt vieții politice, consacrând restul zilelor activității publicistice. A fost momentul restaurației, când făcuse cunoscutele și categoricele lui declarații. Respectarea angajamentelor solemne, luate cu ocazia restaurării, i-ar fi asigurat o retragere glorioasă și ar fi așezat pe ostracizatul Duca, în galeria oamenilor de caracter. Ar fi însemnat în pustiul vieții politice, o oază luminoasă, menită să învioreze energiile decepționate, să servească drept pildă de atitudine etică pentru generația care se ridică. In liniștea patriarhală a Măldăreștilor, departe de tumultul patimilor politice, reculeș și împăcat cu sine însuș, ar fi avut răgazul necesar și energia nerisipită în măruntele griji cotidiene, ca să aștearnă pe hârtie, cu cunoscuta lui îndemânare artistică, sumedenia de amintiri prețioase, de constatări, reflecții și emoții prilejuite de oamenii de seamă cu cari a venit în contact, de evenimentele istorice la cari a participat.

In acest caz, literatura română s'ar fi îmbogăţit cu o preţioasă contribuţie, iar Duca şi-ar fi cruţat restul zilelor. N'a avut însă curajul şi tăria îndestulătoare, ca să se menţină pe linia dreaptă a atitudinei semeţe, trâmbiţată cu emfază şi sfidare. Călcarea acelor solemne angajamente, a fost de natură să ştirbească simţitor prestigiul lui Duca, adumbrind valoroasa lui personalitate. Doar moartea tragică a venit să şteargă impresia defavorabilă pe care o lăsase în public, abdicarea şi concesiile pe cari a fost nevoit să le facă la sfârşitul vieţii. Să fi fost oare îndestulătoare satisfacţiile cari le-a avut ca şef de partid şi prim ministru, ca să răscumpere sbuciumul remuşcării de pe urma sinuoasei sale atitudini? Cine poate pătrunde tainele sufletului omenesc? Din câte cunoaştem însă, ştim că Duca nu era un cinic, lipsit de scrupule şi sensibilitate; ca atare nu era străin de frământarea lăuntrică care nu-şi găseşte astâmpăr. Doar moartea năprasnică i-a adus eterna pace. Aproape toţi au deplâns pierderea ireparabilă a bărbatului politic, răpus în împrejurări tragice, tocmai când era chemat să dea măsura capacităţii sale. Noi însă suntem mai de grabă dispuşi să deplângem pierderea ireparabilă a artistului Duca. Pe acesta din urmă îl socotim superior omului politic. Pe mulţi poate îi va surprinde această afirmaţie şi totuş aceasta e realitatea: Duca a fost un artist rătăcit în politică. In domeniul înfăptuirilor şi al acţiunii, Duca n'a impregnat pecetia personalităţii sale. Toată viaţa n'a fost decât un strălucit aghiotant al marelui bărbat de stat care a fost Ionel Brătianu. Atât şi nimic mai mult. S'a mulţumit să servească cu conştiinciozitate şi îndemânare, sub comanda marelui căpitan. Când acesta a dispărut, Duca s'a simţit dezorientat.

Temperament de artist, emotiv şi înclinat spre meditaţie, el nu era omul de voinţă impunătoare,

care domină oameni îşi evenimentele, obsedatul unui crez social sau politic, care înfruntând bărbăteşte vijelia luptei, flutură în bătaia gloanţelor, steagul credinţelor sale. Vlăstar al aristocraţiei române, el aducea cu sine însuşirile clasei căreia aparţinea: rafinament, cultură, manieră, avânturi generoase. Ii lipsea însă voinţa, vigoarea şi fanatismul credinţii. Ca şi mulţi alţi tineri din pătura aristocrată, Duca a simţit nevoia sufletească de a lupta pentru ridicarea poporului. Prima lui manifestare publică a fost pe tărâmul cooperaţiei, unde a muncit cu râvnă şi spor, convins fiind că pe cale economică se poate îmbunătăţi soarta ţăranului român. A fost unul din cei mai zeloşi colaboratori ai lui Haret, cutreerând ţara în lung şi lat ca să învioreze mişcarea cooperatistă. Aceasta poate că a fost perioada cea mai frumoasă a vieţii sale, perioada tinereţii cu avânturi şi activitate fertilă. Intrat în politică, s'a desvoltat şi format sub influenţa şi dominaţia lui Ionel Brătianu. In preajma potentatului dela Florica, nu era cu putinţă niciun fel de iniţiativă proprie. Orice veleitate de independenţă era strivită de pumnul molatic al voluntarului Brătianu. Totul era montat şi regisat de dânsul. El nu concepea colaboratori, decât în înţelesul de informatori şi executori. In asemenea condiţiuni, îşi poate da seama oricine că, chiar dacă Duca avea aptitudini de comandant, ele nu se puteau cultiva. Iată de ce, ne apare legitimă, foarte legitimă, îndoiala că Duca ar fi putut face cu succes faţă situaţiei tulbure de astăzi. In vremurile fericite de odinioară, de bună seamă că erau suficiente elocinţa parlamentară, culisa şi obişnuitele abilităţi politice. Dar astăzi, când apele sunt răscolite de înspăimântătoare uragane, când trebue să vâsleşti la fiecare pas între Scylla şi Charybda, fără voie te întrebi şi te îndoieşti de vrednicia şi destoinicia cârmaciului care conduce barca statului, chiar când

el este unul din cei încercați. Pasă-mi-te când ai de-a-face cu unul începător. Glonțele însă a venit să-l răpue tocmai când era chemat să dea cel mai greu examen din viața politică, pentru care însă, după cum am văzut, n'avea ucenicia necesară. Vina nu-i numai a lui, ci mai mult a partidului liberal care a înțeles să strivească personalitățile. Ori în vremurile de astăzi, tocmai personalitățile sunt acelea cari aduc la liman barca statului.

N. IORGA

O vie agitație domnea printre elevii liceului Sf. Sava.

Sufletul lor de adolescenți clocotea de indignare. Profesorul lor favorit, I. Georgian, care reușise să le cucerească inima prin cultura lui superioară și frumusețea expunerii, era respins la concursul pentru ocuparea unei catedre universitare. Erau încredințați că se săvârșise o mare nedreptate. Socoteau aceasta ca o specialitate a moravurilor noastre, unde meritul e prigonit, iar mediocritatea încurajată. Reflexiile cele mai pesimiste, referitor la țara înapoiată care nu știe să prețuiască talentul, curgeau din toate părțile.

Presupusa mediocritate, împotriva căreia erau porniți elevii liceului Sf. Sava nu era alta decât Nicolae Iorga.

Tinerii școlari n'aveau cum și de unde să cunoască valorea profesorului Iorga. Ei nu știau că Nicolae Iorga, ca elev și ca student, uimise pe colegi și pe profesori prin imensa bogăție a cunoștințelor, prin extraordinara lui memorie, prin nepotolita lui sete de știință, prin uriașa lui putere de muncă.

Mai târziu, ei au putut să afle că la vârta de 6 ani, nepotul postelnicului Manolache Drăghici cunoștea toate cronicile Moldovei și o seamă de autori francezi. La vârsta numai de 13 ani, redacta cu destulă pricepere cronica externă a unui ziar de provincie. Fostul prim-ministru, Gheorghe Mi-

ronescu, într'un discurs ocazional, evocând cu simplitate şi căldură, amintirea anilor petrecuţi la Liceul Naţional din Iaşi, vorbeşte de elevul Nicolae Iorga ca de o apariţie fenomenală.

Aceeaşi impresie o va produce ca student şi ca profesor, manifestându-se cu sgomot şi cu strălucire, pe toate tărâmurile, unde desfăşură o activitate, afară din cale de prodigioasă.

Uimeşte şi înspăimântă pe toată lumea, prin vasta şi multilaterala lui cultură, prin formidabila lui memorie, prin uriaşa lui putere de muncă, care nu osteneşte niciodată, ci necontenit produce. In faţa unui asemenea exemplar, juriul examinator rămâne buimăcit.

Alexandru Odobescu, preşedintele comisiei, e cât se poate de uluit.

— „Ce zici? îl întreabă el pe Caraiane, care făcea şi dânsul parte din juriu.

— „Ce să zic! îi răspunde simpaticul membru al junimei, cunoscut prin humorul lui, Iorga ăsta îmi face impresia că e un călăreţ care e călare pe un armăsar din cel mai pur sânge, dar care îl duce pe călăreţ unde-i place şi cum îi place, prin râpi şi peste câmp. Georgian e călare pe o mârţoagă, dar pe care o mână cum îi place."

In spusele lui Caraiane e o parte de adevăr.

Explicaţia însă este cât se poate de firească. In primul rând, e considerentul vârstei; Iorga avea pe atunci abia 24 de ani, etate puţin prielnică pentru coordonarea şi sistematizarea cunoştinţelor ca şi pentru formarea spiritului de discernământ.

Deasemenea, va trebui să avem în vedere temperamentul lui Nicolae Iorga, năvalnic şi tumultos. Victima acestui temperament, el nu este omul care să cunoască măsura. Prins de vârtejul impulsiunilor ca şi de avântul imaginaţiei, el scapă frânele disciplinei ştiinţifice, lăsându-se în voia pornirilor.

O clipă nu trebue să pierdem din vedere că alături de savantul Iorga, avem pe artistul Iorga.

Aci găsim caracteristica personalităţii sale ca şi explicaţia celor mai multe dintre însuşiri. Din această cauză, provin diferitele erori şi scăderi din opera lui ştiinţifică. Firea lui de artist îl împiedică de a fi imparţial, imaginaţia lui bogată îl face să treacă dincolo de canoanele disciplinei ştiinţifice. Datorită acestui temperament, el e pasionat până la abnegaţie, pătimaş până la ură şi nedreptate, nestatornic până la capriciu. Nu-i mai puţin adevărat însă că mulţumită elementului de natură artistică, savantul Iorga a câştigat în amploare, perspectivă şi forţă de atracţie, reuşind să devie un focar puternic în viaţa culturală şi publică a ţării.

Fără elementul liric, ştiinţa istoriei poate s'ar fi îmbogăţit cu câteva studii scrise cu multă migăleală, unde ar fi fost puse la punct un fragment de epocă sau domnia unui voevod, mai mult sau mai puţin însemnat.

In schimb ar fi fost enorm păgubită, prin pierderea iremediabilă, a celui mai harnic şi îndrăzneţ explorator. Fire plină de neastâmpăr, n'a rămas regiune din trecutul neamului ca şi acel al omenirii, care să nu fie cercetată de spiritul lui iscoditor.

Profesor de istorie universală, publică cele mai numeroase documente şi studii cu privire la istoria ţării decât toţi specialiştii laolaltă. Fie că este vorba de istoria politică sau cea culturală, de istoria literaturii sau cea bisericească, de istoria dreptului sau de simplu material documentar, numele lui Iorga se găseşte pretutindeni. Şi în toate aceste direcţii, nu ca ceva accidental, ci ca o piatră de hotar. La fel în Istoria Universală: Antichitatea ca şi Evul Mediu, Imperiul Bizantin ca şi cel Otoman găsesc în Nicolae Iorga pe comentatorul competent.

Este aproape singurul profesor dela noi care în decursul lungei sale cariere universitare n'a înţeles să-şi repete cursul: mereu altă materie.

Asistența rămâne consternată de varietatea subiectelor tratate, de bogăția detaliilor, coloritul frazei, de farmecul expunerei, plină de paranteze și aluzii presărată cu spirite și străbătută aci de humor, aci de emoții comunicative.

E profesorul care încântă și fascinează.

De multe ori ți se întâmplă ca să nu împărtășești părerile și aprecierile asupra evenimentelor și a oamenilor, dar nu te poți împiedica ca să nu admiri talentul cu care le înfățișează. Studentul dela filozofie rămâne încremenit și scandalizat, când vede cum e caricaturizat titanul cugetării, Immanuel Kant. La fel se întâmplă cu partizanii democrației, când văd cum sunt prezentați oamenii revoluției franceze în genere și în deosebi, doctrinarul lor, J. J. Rousseau. Desigur că în asemenea cazuri, nu prețuești istoricul care denaturează adevărul, ci pe artistul care șarjează cu talent.

Datorită intuiției artistice, a putut el să se transpună în trecut, să trăiască cu intensitate epoca care vrea s'o evoace, să convietuiască cu oamenii pe cari vrea să ni-i înfățișeze.

Pentru dânsul, descifrarea unui document este desgroparea unui fragement din viață, înmormântat în pulberea trecutului și pe care el se străduește să-l reconstitue cu ajutorul imaginației sale creatoare.

Se prea poate ca aceasta să fie vina cea mare a istoricului Iorga, întrucât l-a abătut din cadrul disciplinei științifice, făcându-l subiectiv și arbitrar.

Dar tocmai în această abatere stă o parte din meritul și aproape tot farmecul apostolului dela Văleni.

Lipsit de sensibilitatea artistică, Iorga n'ar fi putut să dăruiască literaturii române, acele câteva pagini demne de antologie ce le găsim presărate prin diferitele sale lucrări, discursuri și articole de ziar. Așa sunt de pildă paginile ce le întâlnim în Istoria Literaturii ca și în culegerea de portrete „Oameni cari au fost". Cât se poate de plastic și sugestiv ni-l prezintă pe cel mai cărturar dintre domnitorii țării, pe Dimitrie Cantemir.

La fel când ne vorbește de Grigorescu, Napoleon, Liciu, Erbiceanu, Ibsen, Tolstoi, Garibaldi sau simpli oameni cumsecade ca Gr. Triandafil. Pentru fiecare găsește cuvântul și imaginea potrivită. La rândul lor, descrierile de călătorie sunt o nouă mărturie a însușirilor artistice ale lui Nicolae Iorga. Prin unele din discursurile sale, cum e acela dela 13 Martie 1906, și îndeosebi cel rostit la Iași, în timpul refugiului, Iorga s'a așezat printre maeștrii cuvântului. Tribuna i-a oferit deseori prilejul ca să cunoască beția triumfurilor și să-și potolească instinctul lui dominator. Sub vraja cuvântului său, mulțimea ridică baricade și e gata să înfrunte moartea.

Deasemenea, unele dintre cele mai reușite articole din presa noastră, poartă semnătura lui Nicolae Iorga; sunt articole scrise cu miez, humor și vervă îndrăcită. Fără discuție, Iorga este unul din prinții pamfletului. Săgeata lui provoacă răni dureroase; sunt cazuri când ea stigmatizează (vezi fripturiștii).

In aceste condiții, nu-mi pot explica versiunea care circulă cu oarecare inzistență, după care meritul principal a lui Iorga l-ar constitui formidabila lui memorie.

Facultatea prin excelență de înmagazinare a cunoștințelor, memoria, oricât de excepțională ar fi fost ea, n'a avut alt rol decât să-i furnizeze din belșug materialul pe care Iorga l-a folosit în operele sale. Puterea sa de evocare, humorul și verva lui scânteietoare, coloritul și cadența frazei, sunt lucruri cari nu le poate oferi nici cea mai uriașă memorie de pe lume. Ele sunt produsul cu totul al altor funcțiuni sufletești cu care l-a înzestrat din belșug natura.

Deşi din cele înşirate mai sus, reese că versiunea cu memoria nu-i deloc potrivită ca să explice geneza operei lui Nicolae Iorga, totuş ea a circulat cu oarecare insistenţă şi au fost oameni cari i-au dat crezare.

In schimb, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaştem temeinicia criticilor aduse producţiei literare a lui Nicolae Iorga.

Intr'adevăr, în afară de rari excepţii, literatura apostolului dela Văleni e cu totul lipsită de valoarea estetică; în deosebi, piesele lui de teatru sunt mai prejos de orice critică. Desigur că ele nici n'ar fi văzut lumina rampei, dacă n'ar fi avut ca autor pe Nicolae Iorga.

Această producţie literară a oferit un bogat material de ironie pe socoteala autorului. Foile umoristice au găsit într'însul, un izvor de inspiraţie. Din pricina unei cronici teatrale defavorabile, apărută din nebăgare de seamă în oficiosul partidului, Iorga a zădărnicit fuziunea cu ţărăniştii.

Multe persoane sunt foarte nedumerite asupra ambiţiei ce o are Iorga de a scrie poezii şi piese de teatru. Ele găsesc cu totul nepotrivit pentru demnitatea unui savant de talia d-sale, ca să-şi piardă vremea cu asemenea îndeletniciri. Şi ceea ce-i miră pe mulţi, este interesul cel mare pe care Iorga îl acordă producţiei sale literare.

Această preferinţă, care apare ciudată în ochii multor persoane serioase, are în fond o explicaţie psihologică cât se poate de naturală.

Este slăbiciunea unui părinte pentru copiii săi infirmi.

Am fi nedrepţi, dacă am lua în nume de rău un astfel de sentiment. Cu atât mai mult, cu cât opera lui Nicolae Iorga oferă o grămadă de lucruri demne de admirat. Chiar amatorii de literatură, vor găsi în opera lui pagini minunate, vrednice să satisfacă cele mai exigente pretenţii. Datoriţă acestor pagini, presărate din belşug în opera

lui uriaşă, autorul lor va figura cu cinste, în antologia scriitorilor români.

De aceea, n'avem de ce împărtăşi regretul acelora cari impută lui Iorga, faptul că s'a aventurat pe tărâmuri străine ştiinţei istoriei.

Această evadare a dat lui Iorga putinţa să îmbrăţişeze un orizont mai larg şi să respire un alt aer, decât cel viţiat de colbul arhivelor.

*

Nu ştiu ce şi cât va rămâne din opera istorică a lui Nicolae Iorga. Lipsindu-mi pregătirea necesară, n'am nici o cădere să mă pronunţ în această direcţie. Aprecierea cea mai justă cade în seama timpului nepărtinitor.

Am impresia însă, că opera istorică a lui Iorga prezintă numeroase lacune şi greşeli. El n'are factura cercetătorului migălos care epuizează subiectul, cântărind cu multă scrupulozitate materialul, ca să poată rosti în perfectă cunoştinţă de cauză, ultimul cuvânt. Altul este caracterul lui Iorga. El desţeleneşte ogoare părăginite, defrişează regiuni neumblate, se avântă spre zări necunoscute.

In acest caz, opera lui nu se poate măsura cu compasul, nu se poate cântări cu miligramul.

Ea n'are deloc înfăţişarea unei sere cu straturi migălos îngrijite, unei alei perfect aliniate, unde nu găseşti pietricică sau firicel de iarbă, ci totul e aranjat cu rost şi socoteală. Amatorii de asemenea frumuseţi artificiale vor fi cât se poate de profund decepţionaţi; Iorga e tot ce poate fi mai opus. El e asemenea unei regiuni tropicale, cu vegetaţie luxuriantă ce creşte în voie şi la întâmplare. Intâlneşti tot ce vrei.

Copacii cei mai falnici stau alături de cioturi. La tot pasul te împiedici de bolovani şi uscături.

Şerpii veninoşi fac şi ei parte din populaţia ţinutului, alături de păsările măestre.

Spectacolul însă e grandios. Totuş, el nu există pentru cel care umblă cu lupa.

* * *

Nicolae Iorga a văzut lumina zilei la Botoşani, în anul 1871. In acel oraş din Nordul Moldovei, bogat în grădini şi curţi boereşti, împresurat de dealuri şi cu o viaţă de provincie patriarhală, şi-a petrecut copilăria şi o parte din adolescenţă, feciorul Zulniei Iorga, vlăstar de viţă levantină, transplantată de mult pe pământul ospitalier al Moldovei.

Dela aceşti strămoşi, coborîtori din ţara Bizanţului, a moştenit dânsul, după propria lui mărturisire între altele, darul limbilor şi simţul istoriei. Originea balcanică a tatălui său, la rândul ei, a fost de natură să influenţeze în chip simţitor structura fizică şi sufletească a lui Nicolae Iorga. La acest amestec de neamuri, datorită unor numeroase alianţe de familii, s'a adăugat într'o proporţie considerabilă, contribuţia materială şi spirituală a elementului moldovenesc.

Din această îmbinare de elemente multiple şi variate, s'a plămădit fiinţa unui exemplar de elită. Condiţii de viaţă specială vin ca să frământe individualitatea sa rară cu care îl înzestrase natura. Din cea mai fragedă copilărie, îi e dat să cunoască lipsuri şi nevoi.

Moartea timpurie a tatălui său, avocatul botoşănean Nicu Iorga, a lăsat familia fără sprijin şi la voia întâmplărei.

Copilul, cu toată frăgezimea vârstei, îşi dă seama că familia trăeşte mai mult din generozitatea rudelor şi a altor persoane binevoitoare.

Mândria lui sângerează din această pricină. Şi astăzi, după trecerea atâtor ani de zile, îşi simte

inima îndurerată, când îşi aduce aminte că „a fost ţinut din pomană".

Dela etatea de 10 ani, înfruntând viscolul şi spaima pe care o strecoară întunerecul serilor de iarnă şi pustiul străzilor lăturalnice, unde câinii răi pândesc la fiecare pas, el cunoaşte amărăciunea banului câştigat prin meditaţii, cu tot cortegiul umilinţelor de care-i legată această tristă îndeletnicire a elevilor meritoşi, dar săraci.

Invaţă carte, la flacăra chioară a unei lumânări de seu, ghemuit în fundul patului, ca astfel, sub ocrotirea păturei care înlocuia focul, să mai potolească asprimea frigului.

Elev în cursul superior de liceu, umblă pe străzile Iaşului cu ciobotele bortelite şi cât se poate de prost îmbrăcat.

Dela o distanţă de 100 de paşi, se putea observa destul de bine, roata de pârleală de pe paltonul lui sur. Vedea cum fetele îşi întorc cu dispreţ privirea dela copilul cu înfăţişare sărăcăcioasă. Auzea chiar pe câte una dintre ele, cum se ruga stăruitor de fratele lui, elev la şcoala militară, „să găsească mijlocul de a înlătura urîta şi trista fantomă buhoasă şi prematur bărboasă care apărea uneori în pervazul uşii".

Nici colegii lui nu erau prea binevoitori cu dânsul. In ochii lor, el trecea drept „un ofticos eşit din spital". Aceeaşi lipsă de înţelegere îl întâmpină şi din partea autorităţii şcolare.

Din cauza firei sale mândre şi independente, a fost în mai multe rânduri eliminat din şcoală, gata să-şi primejduiască viitorul. Toate aceste privaţiuni, umiliri şi adversităţi nu puteau să treacă fără să lase urme adânci în sufletul lui înzestrat dela natură cu o sensibilitate aproape femenină. Sub presiunea acestor elemente, sufletul lui Iorga a fost frământat şi răscolit până'n adâncuri, sensibilitatea lui a căpătat o ascuţime puţin obişnuită. In cauzele amintite mai sus, îşi găseşte explicaţia

psihologică, impresionabilitatea lui excesivă care-l face să izbucnească la cea mai mică atingere.

Era cât pe aci ca Iorga să cadă sub povara vieţii necăjite care a dus-o, să fie un învins în lupta aprigă a vieţii şi fără să fi dat niciun semn încă din ceea ce avea să prezinte în cultura românească.

Era să fie înfrângerea unui anonim.

Intr'adevăr, condiţiile materiale şi morale în cari era osândit să trăiască erau de natură să sece izvoarele formidabile de energie cari zăceau într'însul, să-i stârpească încrederea, să-i paralizeze voinţa, să toarne plumb în aripile avântului.

Cu toate succesele obţinute la şcoală, era o vreme, când n'avea niciun fel de încredere într'însul. I se „părea că este cel din urmă dintre proşti, incapabil de a face şi el ceva" în viaţă. Sconta cu melancolie apropierea morţii liberatoare de griji şi de nevoi. Deseori avea impresia că trăeşte ultimele lui clipe. Cu o regularitate aproape exasperantă, întreba de două ori pe lună, pe Dr. Riegler, dacă moare sau nu. Gândul morţii premature îl urmărea cu îndărătnicie. Nu-şi dădea deloc seama că este construit dintr'un material foarte rezistent şi că soarta îi hărăzise un viitor strălucit.

In asemenea condiţii de viaţă şi stare sufletească, era foarte firesc ca să găsească ecou în sufletul lui de adolescent, mişcarea socialistă a „Contemporanului". In ochii adolescentului care n'avea decât 16 ani, socialismul îi apărea ca singura rază luminoasă de idealism, umanitate şi preocupare morală mai înaltă. Cu buzele arse de pojarul idealului, se apropie dânsul de doctrina socialistă. Citeşte pe nerăsuflate literatura socialistă, studiază pe Karl Marx, ţine conferinţe, răspândeşte broşuri de propagandă, caută să facă adepţi.

Socialismul însă nu era în stare să-i potolească arşiţa inimei sale. El nu era la dânsul decât expresia unei nevoi momentane şi nicidecum produsul organic al sufletului său. Alta era credinţa care avea să corespundă trebuinţelor sale sufleteşti, şi momentului istoric din evoluţia vieţii noastre sociale.

Naţionalismul care mocnea într'însul, va izbucni cu putere, odată cu trecerea lui la Universitate. Acestui nou crez îi va rămâne statornic toată viaţa şi-l va sluji cu zel şi abnegaţie.

Intr'o bună zi, socialistul din adolescenţă devine chiar şeful necontestat al curentului naţionalist. Tineretul universitar îşi va face dintr'însul un idol. Sub vraja cuvântului său, mulţimea ridică baricade şi e gata ca, pentru restaurarea limbii române în drepturile sale, să înfrunte moartea. Sub impulsul puternicei sale personalităţi, pătura intelectuală a ţării înscrie ziua de 13 Martie, în istoria culturii româneşti. In orice ocazie, caută să cultive interesul naţional. In vederea acestui scop, publică fără întrerupere studii şi articole cu grămada, ţine conferinţe în toate colţurile ţării, organizează cursurile dela Văleni, dă viaţă „Ligii Culturale". Pe toate căile se străduieşte din răsputeri să trezească şi să menţie interesul pentru fraţii subjugaţi. Cu răbdare, stăruinţă şi elan, caută să pregătească sufleteşte tineretul şi opinia publică, în vederea zilei cele mari care avea să vie. Este între cei puţini cari, în vremurile de restriştе dela Iaşi, se îndărătnicesc să-şi păstreze încrederea, în ciuda tuturor aparenţelor defavorabile. Când sufletul mulţimii era pustiit de crivăţul desnădejdei, în ciuda zâmbetelor ironice cari fluturau pe buzele înţelepţilor zilei, el are tăria şi curajul să trâmbiţeze dela tribuna Camerei, izbânda cauzei româneşti.

„Vom fi iarăş cum am fost, ba chiar mai bine", se încumetă el să declare în acele momente de panică şi disperare. In mijlocul deprimării generale, prin foaia sa zilnică, caută să menţie moralul ridicat, trupei şi populaţiei.

De dragul coheziunei naţionale pe care o credea necesară în acele clipe de grea încercare, înţelege să nu rostească niciun cuvânt de mustrare la adresa celora cari au pregătit şi condus războiul, respingând totdeodată cu dojană părintească propunerea învăţătorului Mihalache de a pune bazele unui partid de clasă. Nu-i locul aci ca să discutăm dacă a făcut bine sau nu, respingând această propunere, ne mulţumim să relatăm numai faptul. El ne arată cum Iorga înţelege să subordoneze totul intereselor naţionale. Numai în cadrul limitat al acestor interese, înţelege dânsul să soluţioneze toate problemele de ordin social, politic sau economic.

Din socialismul lui din vârsta adolescenţei, nu i-a rămas decât o vagă aspiraţie către umanitate şi un sentiment de milă pentru cei umili şi nenorociţi.

Prea puţin, vor susţine unii.

In comparaţie însă cu alţii cari n'au păstrat nimic din socialismul lor din anii tinereţii, totuş e ceva.

* * *

Iorga a scris cândva, un articol plin de miez, humor şi vervă îndrăcită, intitulat „O ţară în care nu te poţi compromite". După toate indiciile, se pare că România deţine acest faimos record. La noi, n'a izbutit să se compromită politiceşte nici măcar Argetoianu care a făcut tot ceea ce i-a fost cu putinţă ca să ajungă la un asemenea rezultat. Cu toate isprăvile sale rămase de pomină, el continuă să se menţină la suprafaţa vieţii politice.

Dela această regulă generală, înregistrăm o singură excepţie. Printr'o ironie a soartei, întâmplarea a făcut ca această excepţie să fie tocmai autorul mai sus citat. Şi cei mai zeloşi partizani ai lui Nicolae Iorga sunt nevoiţi să recunoască acest lucru. Stau şi se întreabă numai, plini de nedumerire: cum a fost cu putinţă ca dintre toţi oamenii politici, singur Iorga să cunoască discreditul opiniei publice?

Să fi fost oare el, cel mai netrebnic şi cel mai ticălos dintre toţi politicianii cari s'au perindat la cârma ţării, ca să merite oprobriul mulţimii? De bună seamă, că nu.

Nici cei mai înverşunaţi adversari nu s'ar gândi să-i pue o clipă la îndoială patriotismul, cinstea, buna credinţă ca şi bunele intenţii. Şi totuş, el este cel discreditat politiceşte, în timp ce Argetoianu, de pildă, omul încărcat de păcate şi autorul principal al falimentului guvernului de technicieni, continuă să joace un rol de primul rang.

Capriciile de ale opiniei publice, vor declara sentenţios unii.

N'a fost oare o vreme, când Nicolae Iorga era copilul răsfăţat al publicului de pretutindeni?

Tinerimea, îndeosebi, îl idolatriza. Elevii de şcoală, cu preţul eliminării şi cu bani rupţi din micile lor economii, citeau pe nerăsuflate „Semănătorul" şi „Neamul Românesc". Datorită lui, istoria culturii româneşti a înregistrat memorabila victorie dela 13 Martie. N'a fost pe atunci om mai popular în ţară, ca profesorul Nicolae Iorga. Numele lui răzbise până în cele mai îndepărtate cătune risipite prin munţii Pindului. Ştiam de dânsul, până şi noi, copiii de şcoală. Vălenii-de-Munte devenise Meca românismului. O mulţime de persoane vedeau în Nicolae Iorga pe omul providenţial, menit să schimbe faţa ţării. Lumea era indignată împotriva politicianilor cari nu dădeau posibilitatea unui asemenea om să servească ţara şi neamul. Era încredinţată că numai în România se poate întâmpla aşa ceva. Reflexiile acestea pesimiste se făceau cu mai mult temei, mai cu seamă după întregire. Pentru perioada de înainte de război, explicaţia era cât se poate de uşoară; de vină este regimul oligarhic care menţine ţărănimea în stare de iobăgie şi asigură supremaţia boerimei.

Odată însă cu realizarea idealului național și emanciparea politică și economică a țărănimii, prin cele două reforme, era în drept să se aștepte la o schimbare radicală în viața publică și în moravurile noastre.

In aceste condiții, pentru mulți, Iorga apărea ca cel mai indicat om să joace rolul principal în România Intregită.

Nu fusese el crainicul unității naționale?

Pe toate căile se străduise din răsputeri să trezească și să întreție interesul pentru frații subjugați. In orice ocazie, caută să cultive interesul național. E unul dintre meșterii cari contribuesc la întregirea neamului. E dintre cei puțini cari în toiul dezastrului și a panicei generale și-au păstrat credința nestirbită în victoria finală. Cu glas de profet vestește biruința cauzei românești. Cauza țărănimii găsește într'însul, un aprig și talentat apărător.

N'avea decât 19 ani, când scria la ziarul „Timpul" rândurile ce urmează: „Lumea ceea (țărănimea) muncește, deși n'are ce să aștepte, lumea ceea crede, deși nădejdiile i-au fost de mult înșelate; acolo conștiința e încă dreaptă, brațul harnic și inima caldă. De acolo ne-a venit mântuirea, când steaua neamului părea că apune. Brazii aceștia au fost verzi dealungul veacurilor, pe când atâtea putregaie s'au spulberat de vântul vremurilor. Și ei vor sprijini viitorul țerii acesteia, când timpul spoleielei și al dibuirilor va trece, ei, țăranii."

Folosește orice prilej i se oferă ca să scoată în evidență calitățile țăranului român. Așa face de pildă în Istoria Literaturii. Vorbește despre țărani cu căldură și plin de admirație.

„Pe când boierul, scrie el, se înfunda în umbra răcoroasă a iatacelor, potrivită pentru somnul lung de ziuă, pe când, dus de subțiori de țigani sau de ciocoi, era închis pentru plimbare, în butca cu ferăstruici rotunde, mărunte, țăranul își duce

viața sub cerul liber al lui Dumnezeu, în fața munților înălțători de suflet sau a câmpiilor mănoase, de cari-i leagă amintiri de muncă și de luptă. Spectacolele boierului erau alaiurile de o pompă burlesca, obscenele jocuri de păpuși, caraghioslâcurile slugilor domnești; spectacolul țăranului era marele, eternul spectacol al trandafiriilor răsărituri, ale apusurilor roșii, al liniștitelor amiezi de vară, al serilor misterioase și al clarelor nopți de iarnă cu pământul de ghiață și cerurile de diamant. Boierul auzea muzica pestrefurilor turcești cântate de meșteri cu papuci și antereie; țăranul era mângâiat în aspra lui muncă fără răsplată, de glasul ciocârliei, salutând ivirea soarelui, de freamătul frunzelor agitate de vântul de seară, de țârâitul ritmat, de răsuflarea prea lungă și tristă a câmpiilor în nopțile limpezi ale verii, de o puternică orchestră a furtunii, dominată de glasul tunetului. Sub cerurile Dumnezeești se deșteptau în sufletul curat al celui fără păcate, al celui fără de răsplată, al celui fără de speranță, simțiri pe cari ghiftuitul locuitor al curților din orașe nu putea măcar să le înțeleagă. Simțiri triste, cum au fost acelea cari au stăpânit totdeauna sufletul poporului nostru nenorocit; simțiri de o tristeță duioasă, resemnată, rare ori simțiri de răzbunare, de ură răspicată. Și când vălul simțirii creștea, când nu-l mai putea cuprinde pieptul îndelung răbdător, ochii se pierdeau în zarea de argint a nopții, fluierul suna în tăcerea ei, și în sufletul naiv se săvârșea fără voință și fără scop, misterioasa prefacere a gândului trecător în cuvânt care rămâne. Se făcea astfel poezia precum se făcuse înainte și precum se va face câtă vreme aceiași oameni vor duce aceeași viață, câtă vreme va fi „sălbăticie" măreață și curată în această țară."*)

La rândul ei, mișcarea semănătoristă, al cărei

*) Ist. lit. rom. în sec. XVIII, vol. I, p. 7.

suflet a fost N. Iorga, va face din țărănime centrul preocupărilor sale.

Din cauza acestei atitudini hotărît favorabilă cauzei țărănești, a fost denunțat de unii ca instigator al răscoalelor din 1907.

Articolul „Dumnezeu să-i ierte", scris cu prilejul înăbușirii în sânge a celor răsvrătiți pentru cucerirea dreptății, e o pagină demnă de antologie. E singurul dintre deputați care se ridică în Parlament ca să ceară amnistie pentru cei năpăstuiți.

Istoricul nepărtinitor nu va putea să trateze problema reformei agrare, fără să amintească de prețioasa contribuție a lui Nicolae Iorga. Va arăta de pildă, cum în zilele de grea încercare din timpul refugiului, într'o scrisoare adresată regelui, Iorga stăruie din răsputeri pe lângă suveran ca să ia inițiativa reformei agrare, căutând să-i demonstreze „că, oricum, mica proprietate se va face, pentru coroană, dacă inițiativa este a ei, dacă este a altora, contra coroanei".

Deasemenea, referindu-se la o discuție avută cu Ionel Brătianu, în jurul chestiunei exproprierei, istoricul va găsi cu cale să reproducă răspunsul lui Iorga, la obiecția primului ministru că proprietarii s'ar putea opune și ar creia mari neajunsuri: „împușcă-i și pe dânșii, dacă fac revoluție, precum pentru că au făcut revoluție, ai împușcat pe țărani".

Publicul cititor va afla pe de altă parte că Iorga e autorul proclamației istorice dată de Regele Ferdinand, prin care se făgăduia pământ țăranilor ostași.

Cu un stat de serviciu așa de bogat în slujba neamului și a țărănimii, cu prestigiul personalității sale excepționale, era în drept să se aștepte să joace un rol de primul rang în politica țării. Acest drept apărea și mai evident, odată cu restaurația. Opinia publică știa că Nicolae Iorga a fost singurul glas care s'a ridicat în consiliul de coroană

cu hotărîre și căldură, în favoarea prințului Carol. Cititorii își aduceau aminte de articolul scris de dânsul cu această ocazie și intitulat „Un om mai puțin". Și pentru cine cunoaște cât de puțin pe Nicolae Iorga, e încredințat că acea atitudine nu izvora din anumite calcule, ci dintr'un patriotism luminat și pură afecțiune față de prinț. De aceea, publicul găsea întru câtva îndreptățită remarca făcută de dânsul, când a fost onorat cu o înaltă distincție, pentru merite culturale și din care transpira o ciudă vădită.

„Eu cu cultura și Maniu cu untura", caracterizează el cu plasticitate situația.

Iată însă, că într'o bună zi, țara se pomenește cu Iorga prim-ministru. Foarte probabil că și pentru dânsul a fost o surpriză. Se prea poate că sfârșise prin a se obișnui cu ideea că nu va ajunge să fie prim-ministru în țara românească.

Și ce bine ar fi fost pentru el, dacă nu survenea venirea lui la putere!

Gloria sa n'ar fi fost adumbrită de pata guvernării; și-ar fi păstrat prestigiul neștirbit. Cei neîncrezători în capacitatea lui Iorga n'ar fi avut la îndemână proba strivitoare a faptelor. Admiratorii și-ar fi păstrat iluziile, iar publicul cel mare ar fi fost scutit de o decepție dureroasă. Biografii ar fi putut invoca cu succes vitregia împrejurărilor care n'a îngăduit marelui savant să facă dovada aptitudinelor sale politice. După cele întâmplate însă, e nevoe de multă bunăvoință și dialectică ca să se încumete cineva să ia apărarea guvernării technicienilor. Publicul cu greu va putea să înțeleagă și să aprobe cărdășia Iorga-Argetoianu. Oricât de slabă memorie avea dânsul, totuș el n'a putut uita vestita scenă din Parlament, când Argetoianu, fără pic de sfială și menajamente, l-a amenințat pe Iorga că-i va pune pumnul în gură, dacă nu va înțelege să se astâmpere. Nimeni n'a fost

cu Iorga mai necruțător și ireventios ca Argetoianu.

Iar pe deasupra, această persoană avea la activul ei destule păcate ca să inspire numai suspiciune și neîncredere. Iorga nu poate invoca nici măcar scuza că nu le cunoștea îndeajuns. Și tocmai pe un asemenea om l-a ales dânsul ca principal colaborator, ca să înaugureze o nouă eră în politica țării. Cu omul care a făcut parte din toate grupările politice și la discreditarea cărora, el a contribuit într'o largă măsură, a înțeles dânsul ca să pornească lupta împotriva partidelor, pentru înlăturarea politicianismului. Și ca să fie consecvent cu atitudinea adoptată, găsește cu cale să închee cartel electoral, tocmai cu cel mai reprezentativ dintre partide. Sub pretextul foarte simpatic că nu înțelege să încurajeze clientela politică, neglijează cu desăvârșire cele câteva elemente răsletite în cuprinsul țării și care l-au urmat cu devotament o viață întreagă, ca să îmbrățișeze în schimb, toată pleava cluburilor politice.

Sub guvernul prezidat de Nicolae Iorga, se întâmplă faptul fără precedent în analele politice ale Țării Românești, ca slujbașii statului să rămână, luni de zile fără leafă. Și ceea ce este și mai grav e ușurința condamnabilă cu care premierul tolerează întrebuințarea banilor destinați pentru plata salariilor, la finanțarea unor instituții bancare destinate prăbușirii.

Publicul rămâne încremenit de uimire, când află răspunsul cinic și sinistru pe care Nicolae Iorga, în calitatea sa de președinte al consiliului, găsește cu cale să-l dea unei delegații de funcționari. La tânguirea bieților oameni, ajunși muritori de foame din cauza lefurilor neîncasate de luni de zile, d-l prim-ministru Iorga nu găsește o altă vorbă mai nimerită decât sfatul de a se asvârli în mare. Așa de năstrușnică mi s'a părut o asemenea

declarație din partea unui om cu răspundere, încât multă vreme am refuzat să-i dau crezare. Un coleg însă mi-a confirmat autenticitatea unei declarații identice, făcută într'o împrejurare similară.

Prezentându-se la primul-ministru în fruntea unei delegații de profesori ca să-i arate situația disperată în care se găsește corpul didactic din Oradea, ministrul Nicolae Iorga îl întreabă dacă-i adânc Crișul.

Opinia publică a fost pe drept cuvânt scandalizată. Dacă ea ar fi fost dispusă să tolereze o astfel de declarație, unui om de talia lui Argetoianu, a refuzat însă cu hotărire să acorde această lipsă de atenție lui Nicolae Iorga. In ochii mulțimii, apostolul dela Văleni reprezinta o iluzie, întruchipa o speranță; de aceea valul de nemulțumire se va ridica cu mai multă putere împotriva d-sale. In fruntea gloatei de nemulțumiți, stă corpul didactic. El e îndârjit din cale afară împotriva omului care era socotit ca cel mai bun prieten al școlii și al culturii și care venea să înșele toate așteptările. Ceeace n'a îndrăznit să plănuiască măcar, niciunul dintre miniștrii instrucției, s'a gândit s'o facă omul culturii, Nicolae Iorga: trecerea învățământului primar pe seama comunei, ceeace echivala cu o adevărată desființare.

Cu lovituri de târnăcop, Nicolae Iorga a dărâmat idolul pe care corpul didactic și l-a făcut dintr'însul. Slujitorii școlii, năuciți de furia speranțelor înșelate, au avut pentru o clipă curajul să înfrunte semeția guvernanților. In aplauzele furtunoase și îndelung repetate ale congresiștilor, s'au asvârlit împotriva lui Iorga, cuvintele cele mai grele pe cari corpul didactic le-a rostit cândva, la adresa unui ministru de instrucție. I-a fost dat lui Iorga, cărturarul idolatrizat cândva de către lumea dăscălească, să înregistreze acest record. In aceeași sală a Ateneului, aceeași asistență care

vota moţiunea de blam împotriva ministrului Iorga, nu cu mulţi ani în urmă, întâmpina cu aplauze furtunoase pe profesorul Iorga. Intre aceste două congrese ale corpului didactic din sala Ateneului, nu era la mijloc decât un interval de trei ani de zile.

In acest răstimp i-a fost dat lui Iorga să fie prim-ministru.

In această calitate, el găseşte cu cale să-şi urmeze neturburat firul preocupărilor sale de ordin ştiinţific. Astfel, într'o vreme, când ţara fierbe de nemulţumiri dela un capăt la altul, iar dânsul poartă răspunderea situaţiei, are calmul trebuitor ca să se ocupe cu lucrări străine de necesităţile clipei, să se înfunde în cercetarea trecutului, făcând diverse comunicări la Academie. Răuvoitorii n'au fost deloc dispuşi să admire seninătatea olimpiană a premierului, ci au găsit prilejul nimerit să spue: „Satul arde şi baba se piaptănă."

Conducător al unui partid care ani de zile a purtat titulatura de partid democrat şi a pretins c'a fost între cei dintâi care a făcut apel la masse, a găsit cu cale, ca tocmai în calitatea sa de prim-ministru să vorbească cu dispreţ de constituţie şi de suveranitatea naţională.

„Rămâi d-ta cu constituţia, iar eu cu puterea", replică dânsul, în plin Parlament, unui deputat opozant.

Această contrazicere în atitudinea lui Iorga, ar fi de natură ca să surprindă pe mulţi; ea nu este însă lipsită de o explicaţie.

Autocrat prin temperament, e foarte firesc ca să-i repugne practica regimului democrat care îngrădeşte exerciţiul puterii şi întronează domnia norodului. Iubitor al mulţimii, Iorga a avut iluzia că este în acelaş timp şi un stegar al democraţiei. Victima acestei iluzii, el a confundat democraţia cu demofilia, uitând că ele nu sunt noţiuni identice, ci numai concordante. Autocratul Iorga dore-

reşte binele poporului, dar vrea ca el să fie un dar pe care dânsul îl acordă cu generozitate mulţimei, pe câtă vreme democratul din născare şi convingere râvneşte ca poporul să fie stăpân pe destinele sale, cucerindu-şi singur drepturile, făurindu-şi singur fericirea. Iorga însă sub impulsul dragostei de ţară şi de norod, a uitat această deosebire, amăgindu-se pe sine ca să creadă că este cu adevărat un crainic al democraţiei.

Din această confuzie a provenit contradicţia mai sus semnalată. Adevărata contradiţie în atitudinea lui Nicolae Iorga, contradicţie care a impresionat în chip deosebit opinia publică, a fost atunci, când după ce pledează cu căldură în favoarea exercitării prerogativelor coroanei, în detrimentul suveranităţii naţionale şi în sensul unei regalităţi absolutiste, are curajul şi naivitatea ca să declare cu candoare: „eu nu sunt eu". In contradicţie cu doctrina democrată pe care e obligat s'o respecte în calitatea sa de şef al unei grupări, care poartă o asemenea titulatură, d-l Iorga atacă cu vehemenţă pe d-l Iuliu Maniu care înţelege să lupte pentru întronarea legalităţii şi respectul regimului constituţional.

Omul care a îmbogăţit vocabularul limbei române cu un cuvânt menit să veştejească o anumită categorie de politiciani, prin unele din atitudinile sale, a lăsat în public impresia că sub obsesia unui anumit miros de friptură, roboteşte şi dânsul la „Cazanul satanei". De bună seamă că poate n'a fost la mijloc decât o simplă impresie, lipsită de orice temeiu. Publicul cel mare însă se aştepta cu totul la altă atitudine din partea omului care a rostit cândva cuvinte caustice împotriva, „dictaturii de iatac".

Pretenţios şi capricios, cum este publicul din fire, a luat tăcerea lui Nicolae Iorga, drept complicitate.

De altfel, aceasta nu-i nici singura, nici cea mai mare inconsecvență din partea d-lui Iorga.

Viața lui e un șir întreg de contraste și contradicții. Consecvența în păreri și atitudini e ceva străin de firea d-sale.

Rând pe rând e germanofil și boșofob, francofil și francofob.

Ridicat de studențime, nu întârzie să le asvârle în față epitetul de „secături entuziaste". Leader al mișcării antisemite pe vremuri, sfârșește prin a blama studențimea care cere „numerus clausus".

Omul care atacă o viață întreagă pe Take Ionescu împroșcându-l cu insulte, merge în alegeri la cot cu dânsul. După ce spune despre generalul Averescu că „idolii se înalță prin prostia altora, și se sfărâmă prin propria lor prostie", găsește nimerit să închee pacte și carteluri electorale. Deasemenea găsește cu cale ca să facă tovărășie tocmai cu acela care l-a amenințat că-i va pune pumnul în gură.

Fire complexă și complicată, nu cunoaște monotonia liniilor drepte.

Capricios și exuberant, îi place să sburde pe cele mai accidentate terenuri. Neastâmpărat prin întreaga lui plămădire sufletească, îl obosesc popasurile prelungite, chiar în locurile cele mai îmbietoare.

E mereu în căutarea inéditului. Inzestrat cu o sensibilitate cu totul aparte, el nu se mulțumește cu perceperea senzațiilor comune. O nevoe organică îl împinge spre o activitate neîntreruptă. Nu interesează pentru ce și cum lucrează: esențialul este ca să se afle în treabă. Pentru dânsul, activitatea nu constitue un mijloc în vederea atingerei unui scop, ci o socotește pe ea însăși ca un scop în sine.

In munca fără preget, găsește fărâmitura de satisfacție pe care i-o oferă viața. E omul pentru

care existența fără muncă ar înceta să-și mai aibă rostul. El nu cunoaște oroarea efortului, ci numai deliciile trudei. Parcă-i grăbit ca în scurtul popas al vieții, să răscumpere tot timpul ce va fi nevoit să-l piardă odată cu sosirea morții. Socoate că va avea destulă vreme să se odihnească sub lespedea mormântului. De aceea caută să profite de fiecare clipă care o trăește, ca să desfășure o activitate cât mai amplă și cât mai intensă.

Maiorescu avea dreptate: „Iorga e ca păianjenul. El trebue să scrie cum acesta trebue să-și țeasă pânza. Nu poți opri pe niciunul dela împlinirea acestei nevoi."

Sub impulsul acestei trebuinți, el dărâmă ca să construiască, și construește ca să aibă ce dărâma. Foarte impresionabil și impulsiv, el este omul care nu cunoaște măsura; admiră fără rezervă, lovește fără cruțare, se agită fără calcul. Cu îndrăzneală și cu impetuozitate care uimește lumea, atacă fără menajamente oameni și instituții.

Pe un romancier de talia lui Vasile Pop îl proclamă scriitor de rasă, artistul care întrunește laolaltă bizarul lui Edgar Poe, humorul lui Caragiale și realismul lui Maupassant.

Amenință cu tragerea în țeapă pe oricine avea cusurul ca să nu se entuziasmeze după poemul lui St. O. Iosif asupra lui Ștefan cel Mare, care n'avea alt merit decât acela al glorificărei marelui voevod. In râvna lui pentru promovarea cărții românești, cere prohibirea comerțului de cărți străine.

Tună și fulgeră împotriva Academiei și Universității. Zeii culturii românești Hașdău, Xenopol, Ureche, Tocilescu erau fortificați de dânsul în chipul cel mai ireverențios posibil. In ochii tânărului iconoclast, nimenea nu se bucura de privilegiul imunității. Erau scărmănați cu toții, fără multă ceremonie.

Ne-am înşela însă, dacă am înclina să privim acţiunea lui Nicolae Iorga, ca ceva calculat şi dirijat cu socoteală, în vederea cuceririi prin mijloace meşteşugite, a unui loc de rangul întâi, în arena culturii române. Ea nu este decât manifestarea tumultoasă a unei energii în curs de desfăşurare.

In faţa revărsării acestui torent de energie puţin obişnuită, tineretul universitar e cel dintâiu care se entuziasma. Sub vraja cuvântului tânărului profesor, studenţimea începe să se emancipeze de sub influenţa lui Titu Maiorescu.

„Simţeam, spune d-l I. Petrovici, în amintirile d-sale universitare, totdeodată ceva care deranjează domnia maioresciană, ca acea lumină a zorilor de ziuă care turbură, în saloane, candelabrul cel mai strălucitor."

Era cât se poate de firesc ca Iorga să devie centrul de atracţie a tineretului. El corespundea atât înclinărilor vârstei cât şi nevoilor vremii. Societatea românească se găsea în pragul unor prefaceri radicale. Această trebuinţă de reînoire reclama avânt şi îndrăsneală. Maiorescu, care reprezenta măsura şi prudenţa, cu toate însuşirile sale şi marele lui prestigiu, nu era omul care să corespundă timpului.

Prin temperamentul lui tumultos care nu cunoştea zăgazuri, prin îndrăzneala ideilor şi verbul său înaripat, prin aspiraţiile sale cari depăşeau orizontul îngust al preocupărilor cotidiene, Iorga apărea în ochii mulţimii ca purtătorul de cuvânt al generaţiei sale.

La un moment dat, devine idolul tineretului.

Idolii sunt însă făcuţi ca să fie admiraţi dela distanţă. Cine se încumetă să înlăture această distanţă, căutând să pipăe obiectul veneraţiei sale, e osândit adesea să cadă pradă celei mai amarnice desamăgiri. E cazul aproape al tuturor acelora cari au încercat să se apropie de N. Iorga.

Locusteanu avea dreptate când compara pe marele savant cu o uriaşă rotativă, pe frontispiciul căreia stă scris: „Pericol mortal, nu vă apropiaţi!"

Aşa este Iorga: carbonizează.

Cine vrea însă să-şi păstreze iluziile, trebue să se mulţumească să-l contemple dela distanţă.

Iorga este asemenea picturilor moderne; ai nevoie de perspectivă ca să poţi deslusi conţinutul tabloului. Cine are imprudenţa să-l cerceteze deaproape sau cu lupa, nu vede decât o îngrămădire monstruoasă de culori.

Dela distanţă însă, spectatorul are prilejul să-şi desfăteze ochiul şi sufletul cu o privelişte rară.

IULIU MANIU

Din sihăstria lui dela Bădăcin, fostul preşedinte al partidului naţional-ţărănesc continuă să se menţină pe primul plan al vieţii noastre politice. Presa îi înregistrează şi îi comentează fiecare cuvânt şi fiecare gest. Persoana lui Maniu preocupă atât cercurile politice cât şi opinia publică. Partidul naţional-ţărănesc nu înţelege să facă un pas în mişcările sale, fără avizul prealabil al şefului mazilit. Şi toate aceste lucruri, numai după câteva luni de zile dela debarcarea sa dela conducerea partidului. S'a crezut atunci că Maniu e decapitat politiceşte. Cu surle şi tobe a fost trâmbiţată înfrângerea sa. Cei interesaţi îşi frecau palmele de bucurie; era doborît cel mai neînduplecat şi destoinic adversar. Partidul care a pretins cândva că reprezintă democraţia integrală a acceptat să sacrifice fără murmur pe şeful său care n'avea altă vină decât aceea că rămăsese credincios ideologiei şi practicei constituţionale. N'a dispus nici de răgazul unei singure clipe să-şi amintească măcar în parte de ceeace partidul datora lui Iuliu Maniu. A uitat că-i datora însăşi existenţa. Fără Iuliu Maniu, nu ştim dacă s'ar fi înfăptuit fuziunea naţional-ţărănistă. După toate probabilităţile, partidul naţional, cu tot trecutul lui glorios, ar fi sfârşit

1) Articol apărut în revista „Gândul Vremii", Martie 1932.

prin a trece cu arme şi bagaje în lagărul liberal. Când aproape unanimitatea fruntaşilor ardeleni stăruia din răsputeri pentru fuziunea cu liberalii, formă deghizată a unei înregimentări, singur Iuliu Maniu a fost acela care a zădărnicit-o, declarând categoric intimilor săi că nu înţelege decât o singură fuziune, aceea cu ţărăniştii. In opoziţie cu majoritatea fruntaşilor partidului cari gravitau spre liberali şi cu preţul rupturii de Iorga şi Argetoianu, înfăptueşte fuziunea partidului naţional cu cel ţărănist. Iată însă că pentru interese lăturalnice şi motive străine de ideologia partidului, Iuliu Maniu a fost mazilit dela conducere, fără pic de şovăială şi remuşcare. A fost unul din cele mai lamentabile spectacole pe cari le-a oferit democraţia română. In loc să se facă front în jurul lui, în lupta pe care o angajase pentru respectarea regimului constituţional care înţelege să lase cabinetului ce poartă întreaga răspundere, iniţiativa tuturor actelor de guvernământ, el e lăsat la voia întâmplării. De nicăieri vre-o acţiune de solidarizare cu campionul legalităţii.

Prieteni şi admiratori se mulţumesc să fie simpli „sufletişti". O campanie dintre cele mai violente se deslănţuie împotriva solitarului dela Bădăcin. Lucru ciudat e că tocmai partidele politice sunt acelea cari dau tonul. Era de datoria acestor partide să secondeze pe Maniu care a înţeles să apere cu toată energia exercitarea puterii în litera şi spiritul constituţiei. Infrângerea lui Maniu pe această temă trebuia să fie pentru partide, prilej de temeinică îngrijorare. Prin demiterea lui Maniu din fruntea guvernului şi a partidului, şefii celorlalte grupări nu-şi dădeau seama că se sdruncină propria lor situaţie? Şi nu-i deloc vorba aci de periclitarea unei situaţii de ordin personal, ci de aceea a autorităţii conducerii. Iată de ce nu înţelegem furia cu care partidele cu răspundere şi diferite alte persoane îl atacau pe fostul premier şi

preşedinte al partidului naţional-ţărănesc. Este una din ciudăţeniile politicii româneşti.

Furia cu care unele persoane îl atacă pe Iuliu Maniu nu cunoaşte margini. Aşa sunt de pildă atacurile d-lor N. Iorga şi O. Goga. Potrivit firii sale, d-l Iorga pune în aceste atacuri toată patima de care e capabil. Intr'o cuvântare ţinută la Ploeşti, d-l O. Goga găseşte cu cale să tăgăduiască capacitatea politică a d-lui Iuliu Maniu. Ştiţi care este argumentul hotărîtor cu care bardul Ardealului vrea să nimicească pe fostul preşedinte al consiliului dirigent? Pur şi simplu pe motivul că Iuliu Maniu nu reprezintă o valoare ştiinţifică sau artistică. Uită d-l Goga că oamenii politici consacraţi ca Bismarck, Cavour, Ion şi Ionel Brătianu, Lascar Catargiu, ca şi atâţia alţii n'au la activul lor opere literare sau de ştiinţă. Actualul dictator al Rusiei ca şi Mustafa Kemal nu reprezintă absolut niciun fel de însemnătate ştiinţifică sau artistică. Şi nimănuia nu-i trece prin gând să le tăgăduiască capacitatea politică. Este un criteriu cu totul fals să se judece capacitatea politică a cuiva, după activitatea sa de ordin ştiinţific sau artistic. Volumele de poezii sau romane ca şi tomurile de ştiinţă nu constituesc pentru autorii lor cartea de vizită în materie de aptitudini politice. Se prea poate ca unii oameni de ştiinţă sau de litere să fie în acelaş timp şi oameni politici capabili; exemple avem destule. Nu urmează de aci însă că aceste noţiuni sunt identice, sunt numai concordante. Cum a putut d-l Goga să uite lucruri aşa de elementare? Aşa se întâmplă când vorbeşte patima. Or, între d-nii Goga şi Maniu sunt răfuieli vechi. Temperamente cu totul opuse, simt unul faţă de altul o repulsie organică. Noi însă, în calitate de spectatori cari avem o altă perspectivă, vedem şi judecăm altfel evenimentele şi oamenii. Cu această perspectivă de spectatori, persoana lui Maniu ne apare într'un cadru luminos.

In țara românească în care alții n'au niciun scrupul în alegerea mijloacelor ca s'ajungă la șefie și să obțină puterea, Iuliu Maniu e omul politic care de dragul unor principii, demisionează din fruntea guvernului și părăsește conducerea partidului. Maniu a arătat astfel că nu e omul care să facă tranzacții. Decât calea concesiilor și abdicărilor continui, d-sa a preferat să ia drumul Bădăcinilor. In izolarea pe care și-a creiat-o prin atitudinea sa, ostracizatul dela Bădăcin s'a găsit în ipostaza eroilor ibsenieni. Asemenea doctorului Stokman din „Un dușman al poporului", Iuliu Maniu ar fi putut să spună: „acum sunt tare, fiindcă sunt singur".

Tare, fiindcă a înțeles să-și apere cu îndârjire drepturile ce i le conferă constituția și n'a acceptat să fie omul de paravan; tare, fiindcă s'a îndărătnicit să rămână credincios unor principii și de dragul lor, să părăsească puterea și șefia. In pustiul vieții politice a țării românești, cu atmosferă viciată de miasmele bizantinismului și turpitudinilor fără număr, Iuliu Maniu apare ca o oază luminoasă, menită să învioreze sufletele dezolate, să galvanizeze energiile decepționate. Inconjurat de aureola de martir, pe care i-a creat-o situația de ostracizat, Maniu e pe cale de a polariza simpatiile mulțimii, devenind pentru dânsa o speranță și un simbol. Imaginația populară favorizată de atmosfera tăinuitoare a vieții noastre politice, unde tot ceeace e mai de seamă se plămădește în umbră și unghere, a început să brodeze în jurul solitarului dela Bădăcin fel de fel de legende. I s'au atribuit vorbe, intenții și gesturi, cari fără să poarte pecetia autenticității, găsesc totuș crezare, provoacă comentarii și recoltează aprobări. Adversarii lipsiți de tact și pătrundere psihologică, alimentează și ei la rândul lor legenda. Ea se încheagă pe îndelete și face din Maniu un erou.

S'au înșelat amarnic toți cei cari au avut naivitatea să l considere pe Maniu decapitat politicește. Au comis greșeala că au luat drept luptă decisivă, ceea ce nu era decât numai o fază a marei bătălii care se angajase pe frontul politicei românești. Demisia lui Maniu din îndoita lui demnitate de șef de guvern și de partid a fost de fapt o manevră tactică, o retragere strategică. Primul efect al acestei demisii, dat fiind condițiile în care s'a produs, a fost de natură să-i sporească în chip considerabil prestigiul. Intr'adevăr, care prim-ministru conștient de rolul pe care îl deține și răspunderea pe care o poartă ar continua să guverneze când i se limitează atribuțiile și i se refuză până și îndepărtarea unui subaltern care se face vinovat de acte de indisciplină? Ar fi însemnat o totală abdicare a rolului de premier, într'un regim constituțional. Era o datorie elementară pentru un șef de guvern și un șef de partid, să apere cu toată energia, exercitarea puterii în litera sa și spiritul constituției.

Deasemenea era de datoria lui să demisioneze din fruntea unui partid care refuza să-i urmeze directivele. In aceste împrejurări, Maniu a arătat că el este adevăratul depozitar al ideologiei partidului și că știe să acționeze ca un adevărat om de stat și nicidecum ca politicianul de răspântie. Nu va trece mult și partidul va trebui să recunoască greșeala cea mare pe care a făcut-o, când n'a urmat indicațiile lui Maniu. D-l Vaida va mărturisi fără înconjur că a dat greș metoda persuasiunei, metodă puțin recomandabilă pentru un partid pretins democrat. Rămânând la guvern, în condiții umilitoare pentru dânsul și incompatibile cu regimul constituțional, a comis rând pe rând, greșeli peste greșeli. Reducerea salariilor, împărțirea funcționarilor pe categorii, cadrul disponibil, legea conversiunii, acordul dela Geneva, afacerea Skoda masacrul dela Grivița, starea de asediu, ca să nu înșirăm decât pe cele mai însemnate, sunt fapte cari s'au petrecut numai în intervalul câtorva

luni de zile dela plecarea lui Maniu. Nu mai vorbim de convulsiunile partidului şi ale guvernului.

In special, felul cum a fost expediat acesta din urmă, a fost de natură să dezarmeze până şi pe cei mai îndărătnici adversari ai lui Maniu. Timpul s'a însărcinat să lucreze în favoarea fostului preşedinte al consiliului dirigent. E una din însuşirile sale; socoteşte timpul ca pe cel mai preţios aliat al său; deaceea se mulţumeşte să prevadă şi să pândească. Ştie să aştepte momentul prielnic, când poate interveni cu maximum de succes. Până atunci se mărgineşte să-şi fixeze atitudinea şi se fereşte să comită greşeli. Prin demisia sa, Maniu şi-a precizat atitudinea sa faţă de partid şi de factorul constituţional. Pe de altă parte, a ştiut să evite greşeala în care au căzut mulţi dintre oamenii politici cei mai capabili, aceea a desidenţei. Dacă partidul a putut suporta cu succes defecţiunile Lupu, Iunian, Stere, ruptura Maniu ar fi expus partidul la mari frământări, dacă nu chiar la desmembrarea lui. In cazul cel mai bun, Maniu ar fi înregistrat un număr însemnat de adeziuni; am fi avut astfel o nouă grupare politică, prin scindarea partidului naţional-ţărănesc, la a cărui înfăptuire Maniu contribuise în cea mai mare parte. In aceste condiţii, dânsul trebuia să-şi piardă timpul şi energia în lupte fratricide. A avut însă tactul să evite asemenea greşeli cu urmări din cele mai funeste. In loc de ruptură şi disidenţă, Maniu a preferat să aştepte momentul, când întreg partidul are să-i fie la dispoziţie. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor vine să-i adeverească temeinicia calculelor sale. Iată de ce d-l Iorga avea perfectă dreptate când spunea că „nici dracul nu-i vine de hac egumenului dela Bădăcin". Intr'adevăr, egumenului dela Bădăcin nu i-a venit de hac nici Viena cu iscusita ei diplomaţie, nici Budapesta cu pumnul de fer al lui Tizsa.

După unire, Maniu şi-a măsurat forţele cu cel

mai abil, mai puternic şi mai norocos om politic al ţării: Ionel Brătianu. Omul politic care a dat peste cap o mulţime de bărbaţi de seamă ca: Maiorescu, Carp, Lascar, Take Ionescu, Marghiloman, Toma Stelian, Nicolae Iorga, generalul Averescu, Stere, Argetoianu, Dr. Lupu, precum şi pe însuş prinţul de coroană, n'a reuşit să răpună pe Iuliu Maniu. Pentru doborîrea sau aservirea lui, Ionel Brătianu a utilizat toate mijloacele de cari dispunea puternica sa personalitate. Totul însă a fost zadarnic; Maniu a rezistat cu succes. Numai moartea timpurie a lui Brătianu a pus capăt acestei rivalităţi şi a uriaşei lupte care se angajase între aceşti doi adversari de rasă. Cât de naivi au fost, prin urmare, toţi cei cari s'au grăbit să anunţe cu surle şi tobe decapitarea lui Maniu. Nu s'a dat încă lupta decisivă ca să se poată vorbi de învinşi şi învingători. E numai o fază a bătăliei. Cu toate că pentru doborîrea lui Maniu au mers până acolo, încât să-l implice în faimoasa afacere Skoda, totuş el se menţine dârz pe poziţie. Situaţia lui care la un moment dat era grav periclitată, astăzi e pe cale de a fi serios consolidată. Oricare ar fi însă rezultatul luptei în care s'a angajat Iuliu Maniu, el nu va putea să-i ştirbească cu nimic meritele şi valoarea lui. Chiar învins, el va continua să reprezinte la noi cea mai proeminentă figură politică actuală.

* * *

Contrariu concepţiilor şi uzanţelor democratice, după cari orice chestiune de ordin politic se desbate cât mai amplu în faţa marelui public, exponentul cel mai autorizat al partidului care a reprezentat cândva democraţia integrală utilizează cu predilecţie şi aproape în chip exclusiv, procedeele diplomaţiei secrete. Se mărgineşte să înainteze demisia sa irevocabilă din fruntea partidului, fără să simtă nevoia să facă cunoscut partidului şi ţării, motivele cari au determinat un asemenea gest. Lasă la latitudinea cetăţenilor, grija să-i ghi-

BIBLIOTECA

ceasca motivele şi să-i interpreteze gestul. Dacă în jurul demisiei circulă tot felul de svonuri, d-sa declară cu emfază că „nici nu le desminte, nici nu le confirmă". Zicătoarea bătrânească care spune că vorba e de argint, iar tăcerea e de aur, pare-se că a devenit maxima favorită a lui Maniu. Ne face chiar impresia că fostul preşedinte al partidului naţional-ţărănesc preţueşte tăcerea mai mult decât o face poporul în vestita lui maximă; o asemueşte nu cu aurul, ci cu piatra nestemată. Cultul tăcerii, care după toate probabilităţile arată că e cultul favorit al lui Maniu, e de natură să aşeze persoana sa, în lumina eroilor lui Carlyle. Dacă pentru alţi fruntaşi politici şi în deosebi pentru leaderii partidelor democratice, graiul şi slova sunt mijloace prin cari ei se străduiesc să-şi comunice gândurile, pentru Maniu aceste mijloace au menirea contrarie, să le tăinuiască. Maniu nu vorbeşte ceea ce gândeşte, de aceea cultivă echivocul cu o îndemânare artistică; de aci şi banalitatea exasperantă de multe ori a discursurilor sale. In desbaterile parlamentare, nu intervine cu plăcere decât în chestiuni de regulament. Vorbele sale sunt asemenea hieroglifelor; cu greu adversarul poate să-i descifreze gândul, dacă nu cumva îi este imposibil. Aceasta este una din cauzele cari fac din d-sa un adversar foarte primejdios. Mulţi, foarte mulţi, sunt revoltaţi împotriva acestor procedee iezuite ale lui Maniu.

D-l C. Stere în faimosul articol „Domnul Prezident" face un portret foarte sugestiv al canonicului dela Blaj. Cu verva lui sclipitoare, autorul lui Vania Răutu ne înfăţişează pe Iuliu Maniu ca un vrednic adept a lui Machiavelli, un Machiavelli modern care lucrează cu mănuşi şi surâde graţios. Sunt persoane cari văd în Maniu „un om de chilie, un uneltitor, un om din culoarele de umbră ale unei mânăstiri, unde cucernicii fraţi se ucid pentru a fi în fruntea unei procesiuni". Am săvârşi însă

o mare greşeală, dacă ne-am încumeta să judecăm pe Iuliu Maniu, neţinând seamă de împrejurările în cari a fost silit să lupte. Nu trebue să pierdem o clipă din vedere că Maniu a trăit şi a luptat în monarhia Habsburgilor. Din cea mai fragedă tinereţe se asvârle în vâltoarea luptelor naţionale, participă din ce în ce mai activ la memorabilele lupte din Ardeal, asumându-şi roluri din ce în ce mai importante în conducerea lor, până când sfârşeşte a lua comanda supremă a partidului naţional. Având în faţa lui un adversar puternic, cu reale calităţi sufleteşti cum este poporul ungur, fără scrupule în lupta pentru desnaţionalizare şi înarmat cu toate mijloacele pe cari i le punea la îndemână aparatul de stat ca şi necesitatea de a lupta pe două fronturi, Viena şi Budapesta, fiecare cu tactică şi metodă de luptă deosebite, Iuliu Maniu, care avea răspunderea istorică a marei bătălii, trebuia să-şi măsoare fiecare cuvânt, să cumpănească fiecare gest. Cea mai mică imprudenţă putea să atragă după sine urmări din cele mai neplăcute Şi erau în joc interesele vitale ale unui neam. Se cerea, prin urmare, cârmaciului care avea să vâslească prin asprele vârtejuri ale apelor învolburate, prudenţă şi îndemânare. O vorbă necugetată sau un gest pripit erau de natură să primejduiască situaţia. Alţii puteau să agite fără mari riscuri flamura iredentistă, el însă trebuia să-şi înăbuşe orice fel de expansiune, punând lacăt gurii şi frâu avânturilor năvalnice.

Cu mentalitatea noastră de adolescenţi, deprinşi să preţuească gestul, în timpul războiului mondial, noi liceenii găseam nepatriotică atitudinea lui Maniu şi aveam pentru dânsul numai cuvinte de blam. Il voiam autor de manifeste incendiare şi agent de răzvrătire Spre marea noastră desamăgire, Iuliu Maniu nu ne oferea nimic din toate acestea. In loc să-l vedem cap al rebeliunei, târît prin temniţe sau în faţa plutonului de execuţie, noi îl vedeam

caporal în oastea drăguțului de împărat. Ni se părea o adevărată trădare de neam. Astăzi însă, adolescenții de pe vremuri cari cârteau împotriva lui Maniu, în fața evenimentelor cari i-au dat dreptate, va trebui să recunoaștem c'am greșit. Astăzi, ne dăm seama cât de înțeleaptă a fost tactica întrebuințată de dânsul. A știut să evite jertfe inutile. A știut să pândească momentul cel mai prielnic, când avea să dea lovitura decisivă, cu maximum de șansă. Și momentul a venit. N'a fost atunci în partidul național din Ardeal, om mai hotărît ca șovăielnicul Maniu. Propunerile guvernului revoluționar dela Budapesta ca și tratativele dela Arad, erau de natură să provoace diversiuni în rândurile fruntașilor ardeleni. In acele clipe hotărîtoare, în rândurile acestor fruntași, au fost momente de șovăială, au fost intenții de târguială. Din capul locului, Maniu e acela care își dă foarte bine seama că sosise clipa decisivă, când șovăiala e nefastă, iar tocmeala echivala cu trădarea. Șeful își spune atunci cuvântul lui autorizat, hotărît și răspicat. O probă destul de elocventă care ar trebui să pună pe gânduri pe acei cari socot pe Iuliu Maniu drept un om nehotărît, șovăielnic, care nu știe ce vrea și veșnic dibuește.

Pe seama nehotărîrii lui Maniu, au circulat și continuă să circule o seamă de anecdote amuzante. D-sa a avut grija ca prin faimoasele pertractări, specialitate în care a devenit maestru, să contribue într'o largă măsură la crearea acestei legende. Pentru cine cercetează mai de aproape și cu mai multă atenție activitatea lui Maniu, își va da seama că șovăirile și dibuirile sale nu sunt decât manevre tactice. Sub această aparență, se ascunde o hotărîre neclintită, o voință dârză. Ca unul căruia i-a fost dat să lupte în împrejurări excepționale și să-și asume răspunderi istorice, a fost deprins să nu se hotărască decât după ce și-a luat toate măsurile de prevedere. In această privință,

Maniu are ceva din însușirile catârului, animalul de povară cel mai destoinic care străbate drumurile munților prăpăstioși. Conștient parcă de riscurile mari ale celei mai mici neatenții, înaintează încet și cu mare băgare de seamă, fiind foarte îndărătnic în pasul pe care îl face. La fel procedează Maniu. In acest caz nici vorbă nu mai poate fi de nehotărîre. Am amintit mai sus cât de hotărît a fost Maniu la Arad. Tot Maniu e acela care într'o ședință a comitetului național, la Budapesta, în anul 1912—1913, s'a declarat categoric împotriva oricărei înțelegeri cu Ungurii. „Nu poate fi pace între noi și Unguri, a spus în acea ședință Iuliu Maniu; sau ei ne doboară pe noi, sau noi îi doborîm pe dânșii.“ Acesta e limbajul pe care îl ține șovăielnicul Maniu în momentele hotărîtoare. Când era vorba de fuziunea ardelenilor cu liberalii, în opoziție aproape cu întreg partidul care era câștigat mai cu seamă de argumentele foarte convingătoare ale seducătorului Alecu Constantinescu, Maniu a fost cel mai înverșunat adversar al acestei fuziuni, zădărnicind-o. Deasemenea, în opoziție cu majoritatea fruntașilor partidului, cari gravitau spre liberali și cu prețul rupturii de Iorga și Argetoianu, înfăptuește fuziunea partidului național cu cel țărănesc.

In timpul din urmă, îl vedem că nu se dă înapoi să demisioneze atât din fruntea guvernului cât și din aceea a partidului, când socoate el că aceasta trebue să fie linia lui de conduită. Contrar, prin urmare, aparențelor, Iuliu Maniu este unul din oamenii politici cei mai hotărîți, care știe ce vrea, își urmărește cu perseverență ținta și știe mai ales să aștepte, pândind momentul prielnic. Ca student jură că va lupta din răsputeri pentru înfăptuirea României Mari. Ca să se poată devota cu trup și suflet cauzei naționale, renunță până și la bucuriile căminului. După întregirea neamului, urmărește cu îndărătnicie crearea unui organism po-

litic de stânga, capabil să contrabalanseze cu eficacitate istoricul partid liberal şi să contribue astfel la normalizarea vieţii politice şi la consolidarea României Mari.

Râvnea pentru partidul naţional, gloria de a juca în viaţa politică a Ţării Româneşti, un rol de însemnătate istorică. Dar acestea sunt fapte de cari numai cronicarii sunt siliţi să ţină seama; partizanii au preocupări de altă natură. Iar cronicarul nepărtinitor nu se va mai mărgini numai la simpla înregistrare a unei demisii, ci o va comenta în defavoarea partidului şi spre cinstea lui Maniu care contrastează în chip isbitor cu oamenii şi moravurile noastre politice. Ea ne înfăţişează un Maniu integru şi demn, gelos de drepturile ce i le conferă situaţia sa de şef de guvern şi şef de partid, pe omul politic cu preocupări ideologice pe care nu-l ameţesc măririle şi nu-l intimidează dizgraţia, care preferă izolarea dela Bădăcin decât abdicarea, cu tot cortegiul beneficiilor şi al demnităţilor decorative.

Sentimentul conştiinţei împăcate face pe Maniu să aibă atitudinea de o seninătate aproape olimpiană. Pare c'am avea de-a face cu un filosof de factură antică; priveşte oamenii şi evenimentele sub *speciae aeternitatis*. Asemenea unui filosof, Maniu când rătăceşte prin aleele unui cimitir, priveliştea mormintelor îi strecoară în suflet fiorul nimicniciei şi îi oferă prilej de meditaţie, îndeletniciri puţin obişnuite pentru un om politic. Se uită însă că aceste răgazuri de reculegere, de cele mai multe ori, pe lângă că sunt o necesitate sufletească, ele constituesc perioade de fecunditate. In aceste răgazuri, sufletul nostru se reface de loviturile primite în lupta vieţii, caută să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor şi lucrurilor, îşi scrutează conştiinţa, îşi revizuieşte tactica şi se pregăteşte pentru noui asalturi. Sub cerul Rivierei, Maniu nu se mulţumeşte să-şi desfăteze ochiul cu peisagiul

mediteranean, ci foloseşte prilejul ce i se oferă, ca departe de tumultul vieţii politice din ţară, cu tot felul de intrigi şi culise, să poată reflecta în voie şi să se hotărască neinfluenţat decât numai de raţiunile conştiinţei sale. Când n'are ocazia să se refugieze în străinătate, se retrage bucuros la Bădăcin. Acolo, în liniştea patriarhală a locului natal, departe de lume şi de tumultul vieţii, în tovărăşia naturii, în mijlocul căreia s'a născut şi a copilărit, Maniu are răgazul trebuitor să treacă în revistă viaţa sa bogată în evenimente mari, prilejuindu-i reflexii din cele mai interesante asupra acestor evenimente şi a oamenilor cu cari a venit în contact. Cu un sentiment de smerită emoţie, îşi aminteşte de anii adolescenţei, cu planuri îndrăzneţe, de memorabilele lupte naţionale duse în Ardeal, de clipele de restrişte când totul părea pierdut şi în fine de ceea ce părea himeric, apoteoza isbândei. Cu toată bucuria idealului împlinit, totuş fără voie poate s'a strecurat în sufletul lui o undă de melancolie. Ceea ce n'au îndrăznit să facă duşmanii lui de moarte, Ungurii, i-a fost dat s'o vadă petrecându-se în România Mare, idealul cel mai scump al vieţii sale. In această România mare, cea atât de mult visată de dânsul, s'a încercat să i se terfelească cinstea în noroiul afacerilor scandaloase. Tot în această România Mare, la al cărui edificiu el are o parte de contribuţie însemnată, dânsul se vede sacrificat cu uşurinţă, în favoarea primului venit.

Oricât de tare şi încercat ar fi cineva, totuş nu poate să n'aibă un sentiment de amărăciune. Maniu are însă grijă să-şi stăpânească revolta, să înăbuşe durerea ca nu cumva, sub imperiul mâniei de o clipă, să cârtească cu gândul sau cu vorba împotriva a ceea ce s'a înfăptuit după veacuri întregi de trudă, jertfe şi necontenită aşteptare. Ce contează, îşi va fi zicând el, micile mizerii ale zilei de astăzi, faţă de splendoarea idealului împlinit şi

de interesele permanente ale României întregite? De bună seamă că în orele lui de meditaţie, fără voie poate, se gândeşte la soarta lui Bismark sau a lui Venizelos. Îşi aminteşte cu această ocazie reflexiile cancelarului de fer ca şi cuvintele marelui cretan. „Tot creerul nostru, îi spunea Venizelos lui Take Ionescu, într'o zi, toată inima noastră, ca şi întreaga vieaţă trebue s'o întrebuinţăm la mărirea şi întărirea suveranilor noştri, cu toate că noi ştim destul de bine, că ei la rândul lor, nu fac altceva decât să ne reducă, dacă n'au putinţa să ne distrugă. Şi totuş, trebue să ne împlinim datoria fiindcă aceasta e datoria noastră." Iuliu Maniu şi-a făcut pe deplin datoria. Intră în caracterul lui să nu se hotărască decât de raţiunile conştiinţei sale. In această privinţă, e unul dintre puţinii oameni politici pentru cari conştiinţa e pe primul plan al preocupărilor sale. Cum deasemenea, puţini sunt oamenii politici cari să vadă ca Iuliu Maniu în morala creştină, factorul hotărîtor al progresului nostru naţional. Pentru d-sa, religia creştină nu înseamnă o simplă nomenclatură istorică sau o reminiscenţă pitorească din anii copilăriei, ci o forţă activă, inepuizabilă şi veşnic proaspătă. De aci şi tăria acestui om politic ca ţinută dârză şi neinfluenţat de contigenţele mărunte ale vieţii.

CONSTANTIN STERE [1])

Nu-i deloc exagerat, când spunem că n'a fost în ţara românească, om politic mai calomniat, ocărit şi prigonit ca profesorul C. Stere. Oameni de vază şi cu autoritate i-au asvârlit în faţă cele mai grele cuvinte, l-au copleşit cu cele mai grave învinuiri. A fost omul care a cunoscut oprobriul opiniei publice. Nu era desemnat decât cu epitetul de „trădător". Puţin i-a lipsit ca să apară în faţa plutonului de execuţie. Sunt oameni cari au regretat că n'a avut loc o asemenea ispravă. Absolvirea lui Stere de osânda penală, au socotit-o ca o slăbire a disciplinei naţionale. Abia azi, ne putem da seama de pierderea ireparabilă, pe care ar fi suferit-o literatura română prin moartea „trădătorului" Stere. Fără ingratitudinea ţăraniştilor, literatura noastră ar fi fost enorm păgubită, prin lipsa romanelor sale. Pe vremea aceea însă, nimeni nu putea bănui în profesorul de drept constituţional şi doctrinarul poporanismului, care depăşise vârsta de cincizeci de ani, pe scriitorul de rasă, care avea să îmbogăţească literatura română cu admirabilele sale romane. Cel mult, ar fi fost deplânsă pierderea publicistului, cu toate că un ochiu ager ar fi putut descoperi cu uşurinţă în autorul minunatului eseu „Un Petroniu al Secolului al XIX-lea",

1) Articol apărut în revista „Gândul Vremii", în Februarie 1934.

în însemnările fugare „Patru zile în Ardeal“ şi în paginile intitulate „In voia valurilor“, pe scriitorul de talent, capabil să producă opere de valoare. In acele pagini găsim însuşirile cari caracterizează pe scriitor: spirit de observaţie, emotivitate artistică, putere de evocare şi capacitate de exprimare a celor văzute şi trăite.

Era o vreme însă când toate aceste lucruri erau ignorate. A trebuit să vie ingratitudinea ţărăniştilor, cu amărăciunea iluziilor spulberate, cu revolta mândriei ultragiate, ca desgustat de oameni şi decepţionat de evenimente, să se retragă din viaţa politică, unde risipise din belşug vreme, sănătate, avere, energie şi muncă fără preget, ca să se refugieze în lumea ficţiunilor artistice. In acest domeniu şi la o vârstă înaintată, a căutat el să realizeze ceeace n'a putut înfăptui pe tărâmul activităţii practice, căreia i s'a dedat o vieaţă întreagă, cu trup şi suflet. Şi muzele, capricioasele muze, faţă de cari el a fost prea puţin curtenitor în viaţă, s'au arătat cu dânsul pline de bunăvoinţă. L-au copleşit cu favoarea graţiilor lor. Şi, dragă doamne, la ce vârstă înaintată! In asemenea condiţii, era foarte explicabilă neîncrederea cu care publicul a întâmpinat vestea apariţiei romanului lui Stere. La ce se putea aştepta cititorul dela un bătrân profesor de drept constituţional, care se manifestase numai pe tărâmul politic şi al publicisticei? Cel mult, se acorda romanului o valoare documentară, deşi excelentul portret al lui Iuliu Maniu „Domnul Prezident“ era de natură să îndreptăţească multe speranţe. Atât publicul cel mare cât şi elita n'aveau în vedere decât considerente apriorice, în bună parte bine întemeiate. Debutul literar la o vârstă aşa de înaintată, ca şi toate celelalte antecedente din viaţa sa, veneau să justifice neîncrederea cu care cititorul întâmpina romanele solitarului dela Bucov. In ciuda acestor judecăţi apriorice şi spre uimirea tuturor, dela primul său volum, profesorul

şi doctrinarul Stere se relevă ca un scriitor de mâna întâia. Unul după altul, volumele cari urmează vin să întărească şi să sporească reputaţia sa literară, consacrându-l definitiv între fruntaşii literaturii române.

Cu toate lipsurile ce prezintă, defecte de compoziţie şi tehnică, accente declamatorii şi lucruri de umplutură cari stânjenesc acţiunea şi păgubesc interesul artistic, precum şi intervenţia autorului care se întrevede la fiecare pas, totuş romanul lui Stere, prin proporţiile cari le are, prin temă, cadru, varietate de mediu şi tipuri, e fără pereche în literatura noastră; e romanul de proporţie şi factură occidentală. Alături de Rebreanu, el devine maestrul romanului românesc, într'o vreme când acest gen cunoaşte o perioadă de înflorire. Socot că nu-i lipsită de tâlc coincidenţa că cei doi mai buni romancieri ai noştri, ni i-au dat provinciile alipite. Tot ce-a putut da regatul înainte de războiu a fost Duiliu Zamfirescu sau Rădulescu-Niger, iar astăzi pe Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu. Câtă deosebire între aceştia şi cei doi reprezentanţi ai provinciilor alipite! Gen de maturitate literară, în care se oglindeşte viaţa obştească, cu multiplele şi variatele ei aspecte, romanul presupune un anumit grad de evoluţie socială, cu anumită ambianţă şi tensiune. Sub dominaţia unor mari şi puternice împărăţii, cari jucau un rol de frunte în concertul politicei mondiale, provinciile alipite au fost puse în situaţia să cunoască o viaţă politico-socială mai amplă, frământată de fel de fel de curente şi mişcări. Lupta naţională, în deosebi, mobilizase întrînsele toată energia de care erau capabile aceste frânturi ale neamului românesc. Datorită acestei lupte încordate, au fost puse în valoare virtuţile latente ale poporului. Odată cu trezirea conştiinţei naţionale, s'a trezit în sufletul norodului şi conştiinţa propriei lui valori şi aceea a chemării ce are de îndeplinit. Din sânul unui asemenea mediu se

putea ridica romancierul de rasă. Ii revine Basarabiei meritul de a ne fi dat pe unul din cei doi mari romancieri ai noştri. Dealtfel, aceasta nu e singura contribuţie preţioasă pe care Basarabia o aduce culturii româneşti. Şi B. P. Haşdeu, dacă nu cea mai puternică, desigur cea mai complexă personalitate culturală din veacul trecut, a fost tot un fiu al provinciei de peste Prut. Cu aceste două preţioase contribuţii, Basarabia şi-a achitat în mod onorabil tributul cultural faţă de ţara mumă.

* * *

Vlăstar de viţă boerească, sub un regim al privilegiilor de clasă, tânărul C. Stere era destinat prin naştere şi avere să fie un privilegiat al soartei. Fără nicio trudă şi vreun alt merit decât acela al blazonului, era chemat să ocupe un loc de cinste la banchetul vieţii. Megieşii moşiei lui părinteşti ocupau în Rusia ţaristă demnităţi din cele mai înalte; unul din ei, ministru, altul, fost mare şambelan al curţii imperiale şi leader al partidului conservator. La privilegiile de cari era în drept să se bucure ca odraslă a aristocraţiei, se adăugau însuşirile personale cu cari îl înzestrase din belşug natura. In asemenea condiţii, oricine îşi poate da seama că-i erau deschise toate drumurile, fiindu-i accesibile cele mai înalte demnităţi în ierarhia socială. Şi toate acestea cu prea puţină trudă şi opinteală. Nu era însă plămădit din aluatul oamenilor comuni cari se mulţumesc cu traiul tihnit, succese fără riscuri şi cu searbăde satisfacţii de beneficiar al vieţii. Fire generoasă, uită întocmirile omeneşti cari sapă prăpastie între el, feciorul de boer şi clăcaşii de pe moşia părintească. Nu caută să ia seama la ceeace îndepărtează pe om de om, ci la ceea ce-i apropie. In sufletul lui găsesc ecou suferinţele şi năzuinţele claselor desmoştenite. Nu putea să treacă prin viaţă nepăsător, când mulţimea

fără număr se sbate în ghiarele mizeriei şi ale desnădejdei. Liniştea şi confortul, plătite cu ignorarea suferinţelor umane, îi apăreau ca o monstruozitate morală. Deaceea simte nevoia să se devoteze clasei desmoştenite, cu tot avântul şi energia caracteristice tineretei. Prin zelul şi devotamentul său, par'că a vrut să răscumpere vina clasei privilegiate din care făcea parte. In ochii adolescentului, înflăcărat de văpaia idealului, perspectiva unei vieţi senine şi tihnite, fără accidente şi furtună, nu exercita niciun fel de atracţie. Dimpotrivă, îl atrăgea cu putere irezistibilă, vijelia luptei pentru desrobirea norodului. In ea, credea că găseşte explicaţia rostului existenţei sale. Niciun sacrificiu nu i se părea prea mare ca să răsplătească satisfacţia conştiinţei împăcate. Nici astăzi, cu toate dezamăgirile încercate, cu toată ingratitudinea cu care a fost tratat, Stere nu s'ar da înapoi să-şi reia viaţa dela capăt. Aşa e structura sa sufletească: să năzuiască, să lupte, să pătimească.

Oricât ar încerca unii ca din examenul mâinilor sale să ne înfăţişeze un Stere apatic şi apolitic, el rămâne un luptător în toată puterea cuvântului. Intreaga lui activitate vine să desmintă afirmaţia amatorului de paradoxe. In mâna lui, condeiul şi cuvântul devin arme de luptă. Inteligenţa şi cultura au valoare pentru dânsul în măsura în care îl ajută la izbânda cauzei sale. Chiar şi arta n'o concepe decât ca o funcţie socială. Concepţia „artei pentru artă" după dânsul, e o concepţie lipsită de sens. Rolul artistului e să servească umanitatea în idealurile ei înalte. E edificator în această privinţă, admirabilul eseu asupra lui Oscar Wilde. Credincios acestui ideal, el renunţă bucuros la toate privilegiile clasei, la carieră sigură şi cu trai tihnit, ca să accepte bărbăteşte apriga luptă a vieţii. La o vârstă, când pe alţi tineri de seama lui nu-i preocupă decât distracţiile, el cunoaşte temniţa şi exilul. In carceră şi în pustietatea Siberiei îşi face

ucenicia vieţii. La această şcoală a experienţii dureroase, a învăţat să descifreze problemele grave pe cari le pune viaţa, să se cunoască pe sine şi pe alţii, să-şi ciopleasca personalitatea prin suferinţă, trudă şi meditaţie. Din această costisitoare experienţă, vor ieşi cele trei volume ale sale: „Vania Răutu", „Lutul" şi Hotarul". Prin varietatea tipurilor şi mediului pe cari ni le prezintă, prin conflictele sufleteşti şi problemele sociale ce pune, romanul lui Stere e fără pereche în literatura românească. Chiar în literatura mondială, rare sunt operile de talia „Hotarului" în cari Siberia să fie înfăţişată în toată grozăvia şi măreţia ei. Sunt pagini scrise cu sânge. Nici astăzi, după scurgerea atâtor ani de zile, nu poate să-şi amintească fără emoţii acea perioadă a exilului: e mândria vieţii sale.

De câte ori la vre-o întrunire publică, vorbeşte de Siberia, faţa i se transfigurează, ochii îi scapără, iar vocea lui capătă intonaţii metalice. Şi nu fără melancolie îşi aminteşte că a fost tovarăşul de exil al lui Lenin şi Pilsudski. Unul din ei îşi înscrie numele în istoria omenirii prin îndrăzneaţa şi uriaşa lui operă de reformă politico-socială, iar celălalt devine întemeietorul statului polon. Numai el, în Ţara Românească n'a ocupat decât demnitatea de prefect; i s'a disputat până şi mandatul de deputat. Oricine era socotit vrednic să reprezinte în Parlament, ţărănimea basarabeană, afară de basarabeanul Stere care era în acelaş timp şi doctrinarul poporanismului. Şi fostul tovarăş de exil al lui Lenin şi Pilsudski, nu era omul de duzină, ci tânărul înzestrat cu multe şi reale însuşiri, care de timpuriu se impusese între fruntaşii vieţii intelectuale din Rusia. Numai împrejurările sunt de vină că Stere n'a putut să dea întreaga măsură a capacităţii sale politice, jucând astfel rolul la care îl îndicau calităţile şi meritele sale. Desigur, în alte vremuri sau în altă ţară, cu alte moravuri, cu totul

altul ar fi fost rolul lui Stere. Prin instinct însă, oligarhia şi plutocraţia română au simţit în el un adversar ireductibil. Era singurul agrarian din ţară care ştia ce vrea, avea fanatismul credinţei, devotamentul cauzei obşteşti şi voinţa neînduplecată de înfăptuire. Un asemenea adversar temut, trebuia sau răpus, sau făcut inofensiv. Pentru doborîrea lui s'au exploatat cu maximul de îndemânare, unele greşeli pe cari Stere le-a săvârşit în timpul războiului. Astăzi, când avem elementele necesare ca să ne putem pronunţa în cunoştinţă de cauză, ne dăm seama c'a fost greşită politica preconizată de Stere, în timpul neutralităţii. Evenimentele au dovedit cu prisosinţă că politica cea bună a fost politica „instinctului naţional" reprezentată de Brătianu, Take Ionescu şi Filipescu, şi care spre fericirea ţării a triumfat. Insuş Stere îşi recunoaşte greşala. Nu prevăzuse intrarea Americii în războiu, cum nu credea că desmembrarea Austro-Ungariei va urma aşa de repede prăbuşirii Rusiei. Nu vedea decât o singură primejdie: Rusia ţaristă.

Nu-l obseda decât o singură ţintă: eliberarea Basarabiei, provincia românească cea mai periclitată în existenţa naţională. Cu această provincie credea el că trebue să înceapă dezrobirea fraţilor subjugaţi. Socotea că drumul către Ardeal trece prin Basarabia. Era convins pe de altă parte — şi lucrul acesta îl susţinea încă din 1913 — că Rusia merge spre înfrângere şi revoluţie. Nici vorbă nu poate fi prin urmare, de o nesocotire a intereselor naţionale. N'a fost la mijloc decât o greşală de calcul şi perspectivă. Şi toate acestea provenite din marea lui dragoste pentru Basarabia. A avut defectul optic de a vedea întreaga politică a Ţării Româneşti, prin prizma Basarabiei.

Aci stă şi vina şi meritul lui.

Stere avea perfectă dreptate, când spunea că: „chiar dacă nu există un basarabean, trebue inventat unul ca să fie un glas de protestare împo-

triva fatalității istorice". Prin origine, cultură și întreaga lui activitate, el era cel mai indicat să-și asume această sarcină anevoioasă. Cu toate multiplele lui ocupații și preocupări de ordin profesional, politic și publicistic, nu pierdea din vedere Basarabia. Cu concursul lui Stere s'a înființat în Basarabia cel dintâi ziar românesc și s'a creat o tipografie. La 1905, nu pregetă să treacă Prutul, ca să ia parte la revoluție. Era problematic dacă avea să scape teafăr. A fost un moment impresionant, când cu prilejul acestei călătorii, Stere s'a îmbrățișat cu Filipescu care venise să-l însoțească până la gară. Dragostea de neam îi unea într'o simțire pe acești doi buni români cari altminteri, pe tărâmul concepției politico-sociale, erau adversari ireductibili. Oricât de pornit ar fi cineva împotriva „trădătorului Stere", nimeni însă nu va putea să-i tăgăduiască rolul jucat la unirea Basarabiei. In sfatul țării a desfășurat o intensă și fertilă activitate în favoarea unirii: rostește aproape treizeci de discursuri. Utilizează cu îndemânare toate mijloacele ca să triumfe ideia unirii. „Trebue să fac, spune el lui Marghiloman, pe nebunul cu nebunii și pentru unii revoluționari să mă arăt mai aprins ca ei. E un impas de trecut; îi vom pune în șase luni la acelaș nivel cu restul țării." (Marghiloman: Memorii).

A reușit să smulgă din blocul țărănesc al lui Țiganco pe țăranii moldoveni și să împrăștie neîncrederea pe care o aveau unii intelectuali și țărani moldoveni față de regat. N'a fost o operă tocmai așa de lesnicioasă. Trecutul lui revoluționar, ca și cunoscuta sa activitate în promovarea ideilor democrate erau motive hotărîtoare cari îi înlesneau sarcina prin încrederea pe care o inspira și prestigiul de care se bucura. Când în ziua de 27 Martie, după multe conciliabule, ezitări, tratative și discuții animate, sfatul votează cu majoritate impresionantă unirea, Stere nu-și poate reține lacrimile de bucurie. E clipa cea mai impresionantă din sbuciumata lui viață. Soarta îl învrednicește să vadă cu ochii împlinirea celui mai scump vis pe care l-ar fi putut întrezări cândva înflăcărata lui imaginație, în momentele ei de îndrăzneață avântare. I-a fost dat să aibă satisfacția să vadă încoronate de succes, sforțările lui de o viață întreagă. Acest moment de satisfacție, prin raritatea și intensitatea lui, a răscumpărat toate amărăciunile și suferințele de cari a avut parte în viață. Nu trebue, pe de altă parte să pierdem din vedere că jurisconsultul Stere a dat pactului unirii baza juridică care consacră din punct de vedere internațional, drepturile noastre asupra Basarabiei. Prin votul liber al sfatului țării, adunarea obștească a norodului basarabean, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, care potrivit concepției wilsoniene de mai târziu, va deveni lege în materie de jurisdicție internațională, Basarabia hotărăște unirea ei cu patria mumă. Alipirea sa, în asemenea condițiuni, nu mai are caracterul unei ocupații sau anexări ca să fie justificate motivele de invalidare pe care partea adversă ar fi dispusă să le invoace. Dacă Stere n'ar fi adus țării decât numai aceste servicii și ele ar fi îndestulătoare ca dânsul să fi binemeritat dela patrie. Contribuția lui însă e apreciabilă și în altă direcție. El întemeiază și conduce cu multă pricepere revista „Viața Românească" care a făcut epocă în viața noastră culturală. In coloanele acestei reviste, propovăduește poporanismul, doctrina care are ca scop tocmai punerea în valoare a specificului românesc. Cauza națională găsește în el un slujitor devotat. Revoluționarul romantic din tinerețe își dă repede seama că nu e îngăduit cuiva să-și risipească energia în urmărirea himerei socialiste, atâta timp cât neamul din care face parte nu și-a realizat unitatea națională. Pe drept cuvânt, găsea că nu venise pentru România vremea luptelor sociale. Mișcarea socia-

listă, într'o țară eminamente agricolă, cu mari latifundiari și vot cenzitar, lipsită de industrie și fără proletariat, și în deosebi cu legitime aspirații naționale, apărea cu totul anacronică și lipsită de sens. Condamnată să nu folosească cu nimic societății românești, era totuș de natură s'o păgubească prin diversiunea pe care o creia, prin difuzarea unor idealuri nepotrivite cu momentul istoric al evoluției neamului nostru, ca și prin slăbirea cohesiunei naționale, într'un moment când acest neam avea mai mult ca oricând nevoie de aceasta. A căutat și a reușit să convingă de aceste adevăruri și pe conducătorii socialiști din acea vreme. Burghezimea română ar trebui să-i fie recunoscătoare lui Stere pentru acest serviciu. In deosebi, partidul liberal îi datorește multă recunoștință. La înscrierea „generoșilor", acea pleiadă de intelectuali capabili care a întinerit partidul, dându-i vigoare, vioiciune și strălucire, Stere a jucat un rol de seamă. El este în partid șeful necontestat al aripei stângi și campionul marilor reforme democratice, menite să schimbe radical fața societății românești. Până la 1914, Stere a fost consilierul intim al lui Brătianu. Cu dânsul se sfătuia totdeauna și stabilea planul de bătae. Zi cu zi și clipă cu clipă, în cadrele partidului ca și în afară de ele, a luptat Stere pentru promovarea marilor reforme democratice: exproprierea și votul universal. N'a fost în țara românească un partizan mai aprig al reformelor ca dânsul. Simțul lui de echitate socială nu putea concepe ca un milion de țărani să stăpânească numai trei milioane de hectare, iar peste patru milioane de hectare să fie deținute de o mie de latifundiari, cu alte cuvinte, numai o treime din pământul țării stăpânit de un milion de săteni, iar restul de două treimi, de o mie de boieri, revenind astfel în mijlociu pentru fiecare mare proprietar peste patru mii de hectare. Nu se putea închipui o nedreptate mai strigătoare la cer. Stere nu lasă

să treacă niciun prilej fără să scoată în evidență primejdia națională și socială a unei asemenea stări de lucruri, cerând măsuri de îndreptare. Pe drept cuvânt, socotea că este în paguba interesului național, ca regatul, chemat să joace rolul Piemontului în viața neamului românesc, să se prezinte în stare de inferioritate, față de provinciile subjugate.

Pentru țăranul ardelean, care stăpânea 82% din totalul proprietății private, iar proprietatea mare era reprezentată numai în proporția de 10%, statul român în care țărănimea abia deținea 42,50% din cuprinsul proprietății, pe câtă vreme o mie de mari latifundiari ocupau 46%, nu putea constitui pentru el un pământ al făgăduinții. Chiar și țăranul basarabean de sub regimul țarist se găsea într'o situație mai avantajoasă decât cel din România liberă. Ca să pună capăt unei asemenea stări de lucruri, foarte vătămătoare intereselor naționale, Stere susține cu îndârjire urgența reformei agrare. Cum vedem prin urmare, peste tot, preocupările de ordin național vin pe primul plan. Ca un omagiu pentru serviciul adus de Stere cauzei naționale, ardelenii i-au dăruit înainte de războiu o ramură de laur în argint. Un asemenea bun român, cu un stat de serviciu bogat în slujba țării, e înfățișat opiniei publice ca un trădător de neam, e întemnițat la Văcărești ca atare și dat în judecata consiliului de război. Numai datorită intervenției lui Ionel Brătianu și a însuș regelui Ferdinand, nu s'a dat curs acțiunii judiciare. I-a rămas însă până astăzi în suspensie ca să atârne asupra lui ca sabia lui Damocle. „Non bis in idem" îi va striga Ionel Brătianu dela tribuna Camerii, cu semeție dojenitoare. Cari să fie acele păcate grele de cari s'a făcut vinovat Stere, ca să fie îndreptățită prigoana deslănțuită cu atâta furie împotriva sa? De bună seamă nu poate fi vorba de politica pe care a preconizat-o în timpul neutralității, chiar dacă ea s'a dovedit a fi greșită. Dacă n'ar fi fost decât

originea lui basarabeană şi era îndeajuns de justificată atitudinea sa. Ceeace i se impută cu asprime, e atitudinea lui din timpul ocupaţiei.

Privită superficial, ea are aparenţa de vinovăţie: a rămas în teritoriul ocupat, a editat sub oblăduirea duşmană ziarul „Lumina" unde ataca guvernul ţării ce se găsea în plin război, a întreprins acţiuni politice în cari intra între altele şi răsturnarea dinastiei, deşi deţinea în armata română gradul de colonel. Desigur, din punct de vedere formal, unele din aceste fapte constituesc grave infracţiuni la codul justiţiei militare, care înţelege să pedepsească asemenea abateri, în timp de război mai cu seamă, cu severitate exemplară. Câţi bieţi soldaţi, în timpul răsboiului, n'au fost executaţi, fiindcă doborîţi de oboseala fizică şi sufletească a atâtor zile de luptă, de nopţi nedormite şi lipsuri îndurate, au aţipit o clipă, cu toată vijelia iernei şi a spectrului morţii în faţă. E nevoie însă să restabilim unele fapte. Din câte se afirmă, rezultă că Stere, n'a rămas în teritoriul ocupat din proprie iniţiativă, ci ca şi Procopiu, după dorinţa expresă a lui Ionel Brătianu, iar în ceeace priveşte situaţia militară, trebue să se ştie că n'a fost mobilizat, ci a primit benevol o însărcinare de jurisconsult pe lângă cartierul general. Restul acuzaţiilor comportă discuţii cari depăşesc cadrul articolului de faţă. In ce mă priveşte, sunt de părere că politica lui Stere a fost complect greşită. Dar oricari ar fi greşelile de cari s'a făcut vinovat Stere, în niciun caz nu i se poate tăgădui buna lui credinţă că-şi serveşte ţara şi neamul. Situaţia disperată a frontului era de natură să îndreptăţească perspectiva cea mai întunecată pentru soarta ţării. Nu erau decât câteva luni de zile dela declararea războiului, şi două treimi din pământul ţării era în mâna vrăjmaşului. Ajutorul aliaţilor apărea iluzoriu, iar în coaste ne pândea primejdia rusească. In acele clipe de desnădejde, Stere n'a avut luciditatea şi calmul lui Ionel Brătianu, nici

intuiţia profetică a lui Take Ionescu sau Iorga cari, în ciuda vitregiei momentului, s'au îndărătnicit să creadă în isbânda finală. Copleşit de emoţia momentului, căuta cu disperare pentru ţară o ieşire din acest impas; credea că o găseşte într'o nouă orientare politică. Nu se dădea în lături ca pentru uşurarea sarcinei să preconizeze răsturnarea suveranului care prin fapte se dovedise a fi unul din cei mai mari domnitori ce i-a avut Ţara Românească. Desigur, aceasta constitue una din greşelile de cari s'a făcut vinovat Stere. In judecarea acţiunilor sale însă, nu trebue să pierdem din vedere structura lui sufletească aparte.

A trăit şi s'a desvoltat în atmosfera revoluţionară a cercurilor intelectuale ruseşti din a doua jumătate a secolului trecut. In aceste condiţii şi-a însuşit mentalitatea revoluţionarului, care nu-i deloc dispus să-şi reglementeze conduita după prescripţiile codului elaborat de autorităţi şi opinia publică. In ochii revoluţionarului, infracţiunea unor asemenea dispoziţii nu apare ca ceva ilicit. El nu înţelege să se supună decât comandamentelor conştiinţei sale. Privită sub această lumină, se explică foarte lesne întreaga acţiune a lui Stere. Incredinţat că nu lucrează decât în interesul ţării sale, el a pierdut din vedere o seamă de alte considerente. Oligarhia şi plutocraţia română care simţeau în el un adversar redutabil, n'au lăsat să le scape din mână momentul. Işi dădeau seama că prin ideologie, educaţie, prestigiu, inteligenţă, cultură şi temperament, era omul cel mai indicat să organizeze temeinic forţele tinere ale democraţiei româneşti.

Deaceea au exploatat cu multă îndemânare greşelile comise de Stere, reuşind să mobilizeze împotriva lui toate resentimentele opiniei publice. Intr'o clipă, au fost uitate toate meritele pe cari le avea Stere. Burghezimea română a înţeles să plătească cu ingratitudine serviciile pe cari el le-a adus cauzei naţionale. Ţărănimea, pentru emanciparea

căreia a luptat din răsputeri cu condeiul, cuvântul şi fapta, n'a ştiut să facă zid în jurul celui mai aprig şi destoinic susţinător al ei. Doar basarabenii au meritul de a fi încercat o rezistenţă. Cele 36.000 de voturi cu cari ei au trimes pe Stere în Parlament, sunt dovada unei conştiinţe cetăţeneşti care face cinste Basarabiei. Impresionantă manifestaţie, dar incapabilă să apere de prigoană pe doctrinarul ţărănismului integral. Culmea ironiei o constitue faptul că tocmai partidul naţional-ţărănesc, la a cărei întemeiere, organizare şi expansiune, Stere a avut un rol covârşitor, găseşte cu cale să-i dea lovitura de graţie. O sumedenie de oameni cari n'au avut nimic comun cu ţărănimea şi cu democraţia, s'au pomenit peste noapte beneficiari ai regimului ţărănist, în timp ce campionul cel mai vrednic al democraţiei ţărăneşti e pur şi simplu dat afară din partid. E unul din cele mai penibile spectacole pe cari le-a oferit democraţia română. Această ispravă a politicianilor a avut însă urmări din cele mai fericite. Ea a dat literaturii pe romancierul Stere. Pentru acest dar aşa de preţios, literatura română e recunoscătoare ingratitudinii ţărăniştilor. Cu toată bucuria de care e animată, totuş nu poate să n'aibă un regret. Fără voe se întreabă cu melancolie: ce-ar fi însemnat Stere în literatură, dacă de timpuriu s'ar fi îndeletnicit cu ea? Şi răspunsul nu e greu de dat, dacă ne gândim la ceeace a produs la o vârstă aşa de înaintată. Deaceea, sunt multe persoane cari socot că rău a făcut Stere de s'a amestecat în viaţa politică, în loc să se consacre exclusiv activităţii literare. Desigur, dacă ne gândim numai la câştigul ce l-ar fi realizat literatura, suntem şi noi înclinaţi să împărtăşim regretul. Când avem însă în vedere rolul lui Stere în eliberarea Basarabiei şi promovarea democraţiei ţărăneşti, nu ne mai este îngăduit să regretăm participarea lui la viaţa publică.

Lipsa lui ar fi însemnat o pagubă ireparabilă.

Când istoria nepărtinitoare, ce judecă pe fiecare după merite şi contribuţii, îşi va rosti verdictul, Stere va figura în galeria marilor bărbaţi pe cari i-a avut acest neam. In deosebi, ţărănimea, la a cărei emancipare a luptat din răsputeri, va fi cea dintâi care îi va aduce prinosul de recunoştinţă.

Ţărănimea de mâine, liberă şi stăpână pe destinele ei, îl va absolvi de toate greşelile pe cari le-a comis în viaţă, îl va răzbuna de toate nedreptăţile îndurate şi-i va proslăvi memoria.

ION MIHALACHE [1])

Prin moartea lui Spiru Haret, neamul românesc pierdea pe unul din cei mai de seamă fii ai lui, iar şcoala pe cel mai vrednic şi devotat slujitor. Nici până astăzi, nu s'a ivit încă omul care să-i ia locul. Cu dânsul, nu dispărea numai cel mai destoinic ministru de instrucţie, ci adevăratul misionar al culturii care reuşise să desmorţească învăţământul, înviorând şcoala cu un nou suflu de viaţă. Cu dânsul, dispărea deasemenea, unul din cei mai sinceri, mai luminaţi, mai devotaţi prieteni ai cauzei ţărăneşti. Iată de ce întreaga ţară era cu adevărat îndoliată.

Indeosebi, învăţătorimea şi sătenii încercau o sinceră şi profundă durere. La catafalcul marelui dispărut, reprezentanţii diferitelor instituţii şi asociaţii se străduiesc să tălmăcească în cuvinte durerea, să-i proslăvească cum se cuvine memoria. Dintre toţi vorbitorii cari se perindă, mulţi dintre ei meşteri consacraţi ai cuvântului, unul singur reuşeşte să impresioneze în chip profund numeroasa şi selecta asistenţă, prin sinceritatea accentelor, sclipirea imaginilor şi puterea de evocare a celui care a fost Spiru Haret. E învăţătorul Ion Mihalache, care vorbea în numele corpului didactic primar. Se achitase în modul cel mai onorabil de sarcina anevoioasă pe care şi-o luase, aceea de a fi interpretul sentimentelor învăţătorimei. Vorbise

1) Articol publicat în „Gândul Vremii", Mai 1934.

în numele ei cum nu se putea mai bine. Cu drept cuvânt, asistența avea de ce să fie viu impresionată; se găsea în fața unui talent autentic. Dar oricât de mare ar fi fost entuziasmul pentru sprintenul și oacheșul învățător dela Topoloveni, nimeni nu putea bănui strălucita carieră politică ce-l aștepta pe acest fiu al Muscelului. Cei mai binevoitori ar fi fost dispuși să-i prevadă o frumoasă ascensiune în cariera didactică sau în cazul cel mai fericit, o situație politică de primul rang într'o organizație județeană. Această perspectivă din urmă era maximul de aspirații la care putea să năzuiască un luminător al satelor. N'au lipsit ofertele în această direcție. Ele s'au repetat cu insistență și sub forma cea mai seducătoare. Partidul liberal, în goana după recrutarea de elemente tinere din tagma învățătorească, prin mijlocirea lui I. G. Duca, s'a străduit din răsputeri să-l câștige pe Ion Mihalache. Își dădeau foarte bine seama ce achiziție prețioasă însemna pentru partid, captarea unui element de talia învățătorului dela Topoloveni care se manifestase în chip strălucit atât pe ogorul activității școlare cât și pe cel extra-școlar.

Congresele asociației îi dădură posibilitate lui Mihalache să se impună ca o forță a corpului didactic. Prin meritele sale ca dascăl și cooperatist, și-a atras atenția și laudele lui Spiru Haret. Marele ministru de instrucție a fost cel dintâi care a înțeles și prețuit pe Mihalache; l-a ocrotit și încurajat. Prin însușirile intelectuale și sufletești, prin pilda vieții sale, prin devotamentul față de școală și cauza obștească, Spiru Haret a exercitat asupra lui Mihalache o influență covârșitoare. Și astăzi îl urmărește amintirea marelui dispărut. O altă influență pe care a suferit-o dânsul, este aceea a lui Nicolae Iorga din epoca „Semănătorului" și a cursurilor dela Vălenii-de-Munte. Interesul ce-l arăta țărănimei, clasa cea mai numeroasă, cea mai productivă și totuș cea mai oropsită, era de natură

să impresioneze în chipul cel mai viu pe feciorul de țăran. Accentele patetice ale impetuosului profesor universitar găseau un puternic ecou în sufletul care purta povara unor dureri îngrămădite de veacuri și transmisă lui de înaintași ca o sacră moștenire. Poporanismul „Vieții Românești" vine să organizeze în doctrină, dispoziția sentimentală creiată de „Semănătorul" ca și de alte împrejurări. Ceea ce l-a impresionat însă în chip cu totul deosebit și cât se poate de profund a fost de bună seamă acțiunea lui Dobrescu-Argeș. Incercarea îndrăsneață de a organiza politicește țărănimea, căutând să trezească în ea conștiința civică, a avut un puternic răsunet în sufletul învățătorului Mihalache. Alăturea de Argeș, Muscelul, județul lui, a fost regiunea în care se răspândise mișcarea lui Dobrescu. Grație activității prodigioase desfășurată de acest învățător isteț, cu darul inovației și temperament de agitator, atmosfera acestor județe era îmbibată de ideia țărănistă. Cu voie sau fără voie, Mihalache a respirat-o și s'a contaminat de dânsa. Are însă marele merit de a fi rezistat tuturor tentațiilor cari îi dădeau târcoale. Așa de pildă, nu s'a lăsat târît în vâltoarea politicei iorghiste care înainte de război, prin romantismul ei și o oarecare nuanță țărănistă, exercita o putere de atracție asupra multor elemente tinere și valoroase. După războiu s'ar fi putut și el contamina de psihoza tranșeelor care făcuse din generalul Averescu un idol. Ceea ce ne surprinde îndeosebi, este îndărătnicia cu care dânsul respinge orice oferte. Inainte de război, liberalii treceau drept partidul cel mai înaintat din țară, în al cărui program figurau reformele democratice (exproprierea și votul universal). Spre dânsul, gravitau simpatiile tuturor elementelor de stânga. În rândurile acestui partid se înrolase tinerimea generoasă care constituise cadrele grupării socialiste. Tot din acest partid făceau parte atât marele Haret cât și doctrinarul poporanis-

mului, profesorul C. Stere. Duca, copilul răsfăţat al partidului şi factor important în cooperaţie, şi-a dat toată osteneala să-l câştige, fluturându-i înaintea ochilor, cele mai seducătoare perspective. Nu s'a dat înapoi să-i vorbească chiar de portofoliul ministerial. Cu multă uimire e nevoit să constate că toate sforţările sale rămân zadarnice. Nimic nu-l poate determina pe îndărătnicul învăţător dela Topoloveni: nici prestigiul statului major al partidului care avea în frunte pe Ionel Brătianu, nici caracterul democratic al partidului şi nici perspectivele de ordin personal.

De unde venea această îndărătnică împotrivire? Isvora din conştiinţa clară a unei misiuni pe care o avea de împlinit sau dintr'o nelămurită pornire instinctivă? Oricum ar fi, ceea ce contează e faptul că el a rămas neîntinat, păstrându-şi intactă energia, entuziasmul şi credinţa. Războiul pentru întregirea neamului va fi pentru dânsul evenimentul năprasnic care-i va răscoli sufletul şi conştiinţa, determinând conturarea şi cristalizarea năzuinţelor nebuloase şi a ideilor confuze. Văzuse şi trăise în toată intensitatea ei, grandioasa epopee a neamului românesc, într'unul din momentele hotărîtoare ale existenţei sale. Pregătirea proastă a războiului, ca şi detestabila lui conducere, înfrângerile catastrofale, ca şi martirajul retragerii au fost de natură să pună în evidenţă toate defectele organizaţiei noastre politico-sociale. Mulţimea fără număr a satelor, goală şi flămândă, se bătea cu îndârjire şi murea cu resemnare pentru apărarea unui pământ, care nu era al ei şi pentru susţinerea unei organizaţii de stat, care se purtase vitreg cu dânsa. In noroiul tranşeelor şi şuerul gloanţelor, cu acea intuiţie clarvăzătoare ce ţi-o dă spectrul morţii, el îşi dădea seamă din ce în ce mai bine că o asemenea stare de lucruri nu poate dăinui, că o nouă viaţă va trebui să înceapă pe pământul Ţării Româneşti. Acolo, în faţa morţii care îi dădea târcoale, el lua angajamentul solemn să lupte din răsputeri pentru inaugurarea unui regim care să aducă pentru clasa oropsită mai multă rânduială, dreptate şi omenie. Vântul de reînoire care bătea dinspre părţile răsăritului, venea să înteţească flacăra dorinţelor sale. Intr'un suflet aleargă la Iaşi să împărtăşească gândurile sale aceluia pe care îl socotea cel mai apropiat sufleteşte şi cel mai indicat pentru o asemenea operă. In loc de aprobare, d-l Nicolae Iorga găseşte cu cale să-l sfătuiască părinteşte să renunţe la acţiunea proectată, menită după dânsul, să rupă solidaritatea naţională. Mihalache însă nu se lasă influenţat de argumentele maestrului şi continuă să-şi urmeze drumul. Abţinerea generalului Averescu dela alegeri vine la timp să-i favorizeze proectul. Alegerile de sub guvernul Văitoianu dau ţărăniştilor un număr impunător de mandate, dându-le astfel posibilitatea să se afirme ca o forţă politică de mâna întâia. Succesul acesta neaşteptat care însemna botezul electoral al plăpândului partid ţărănesc, constitue marea surpriză a alegerilor din anul 1919. Surpriza devine şi mai mare, când publicul vede figurând pe banca ministerială pe învăţătorul Mihalache. E pentru prima oară în istoria politică a ţării, când ia loc pe banca ministerială un reprezentant autentic al clasei ţărăneşti. Lumea, deprinsă cu numele sonore, era uimită şi contrariată. Nu putea concepe ca fotoliile ocupate exclusiv de protipendadă să fie ocupate de o cămaşe ţărănească simbolică. Cămaşa lui Mihalache indispunea pe unii, amuza pe alţii. Se făceau fel de fel de ironii eftine pe socoteala ministrului dela domenii. Am auzit povestindu-se că Marghiloman ar fi răspuns la întrebarea ce i s'a pus cu privire la felul cum se comportă Mihalache ca ministru, că „ştie să şi mănânce". Nu ştiu în ce măsură este sau nu autentică întâmplarea; ea este însă semnificativă, întrucât trădează o mentalitate din vremea aceea.

Am întâlnit-o până şi la colegii mei de universitate, persoane cari prin obârşia lor umilă, frăgezimea vârstei şi natura studiului, erau în măsură să aibă o altă perspectivă asupra oamenilor şi a evenimentelor. Imi amintesc şi astăzi discuţiile aprinse cari le aveam pe vremea aceea cu mulţi dintre colegi pe tema lui Mihalache. Ascensiunea lui nu mă suprinsese. Eram elev de liceu, când l-am auzit vorbind pentru prima oară. Era în ultimele luni ale neutralităţii, cu ocazia congresului studenţesc. Cu lăcomia caracteristică adolescentului, am frecventat pe acea vreme o bună parte din grandioasele întruniri naţionaliste ce au precedat intrarea noastră în război. Am auzit cu acest prilej pe mulţi dintre maeştrii cuvântului cari au făcut epocă în oratoria română, ca Take Ionescu, Filipescu, Delavrancea, Titulescu, ca să nu vorbesc decât de aceştia. Eram prin urmare deprins cu oratorie de cea mai bună calitate. In asemenea condiţii, eram întrucâtva ferit de a cădea în greşala de a mă entuziasma după un discurs mediocru. N'a fost din parte-mi niciun fel de osteneală, ca din noianul discursurilor rostite cu ocazia congresului studenţesc, să remarc şi să reţin pe acela al lui Mihalache care vorbea în numele învăţătorimei. A fost singurul discurs care a impresionat profund asistenţa, prin sinceritatea emoţiei, strălucirea imaginilor, frumuseţea formei şi energia accentelor. Învăţătorul, dela Topoloveni îi eclipsase pe toţi ceilalţi vorbitori între cari unii recunoscuţi maeştri ai cuvântului. Mi-am dat seama atunci că mă găsesc în faţa unui orator de rasă. Ceva mai târziu, am aflat cine era Mihalache.

Transformările radicale provocate de războiul mondial, impuneau şi la noi o nouă orientare în viaţa politică. Prin dispariţia conservatorilor, rămânea liber locul pentru cel de al doilea partid de guvernământ. Datorită reformelor, întregirii neamului şi altor schimbări aduse de război, ţărănimea

era chemată să joace un rol din ce în ce mai activ în viaţa politică a Ţării Româneşti. Mihalache avea destule însuşiri ca să devină, aşa cum cerea vremea, exponentul acestei clase. A avut inspiraţia fericită să priceapă spiritul timpului cu nevoile şi aspiraţiile sale, ceea ce n'au reuşit s'o facă atâţia alţii, deşi superiori ca inteligenţă, cultură şi talent. Pe calea intuiţiei, el a isbutit să nimerească drumul cel bun pe care alţii au căutat zădarnic să-l găsească pe cărările întortochiate ale erudiţiei şi ale combinaţiilor savante. Mihalache are marele merit de a fi pus bazele unui partid viabil. Ceea ce n'au putut să facă atâţia oameni de seamă, a reuşit să înfăptuiască un modest dascăl de ţară. Rând pe rând, persoane de mare prestigiu, ca Maiorescu, Carp, Panu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, general Averescu şi alţii, au încercat să închebeze câte un partid politic. Am avut astfel partidul junimist, cel radical, conservator-democrat, naţional-democrat, al muncii, al poporului, etc. Toate aceste formaţiuni însă, cu toată superioritatea conducătorilor, n'au fost decât nişte apariţii meteorice pe firmamentul politicii româneşti. Singurul viabil s'a dovedit a fi numai partidul ţărănesc, între întemeietorii căruia Mihalache ocupă locul de frunte. Pentru asemenea operă, nu era deajuns numai pitorescul său costum naţional, cum ar fi înclinaţi s'o creadă unii. Era nevoe de ceva mai mult. Dacă e adevărat că împrejurările au fost acelea cari i-au asigurat ascensiunea, în aceeaşi măsură va trebui să-i recunoaştem meritul de a fi ştiut să corespundă situaţiei la care s'a ridicat. Unii ar fi dispuşi să vadă în talentul oratoric, taina succeselor sale. Fără îndoială, darul vorbirii l-a ajutat mult în cariera sa politică. Datorită lui, s'a remarcat şi s'a impus. Am avut ocazia să-l aud în mai multe împrejurări. Am amintit mai sus, împrejurarea în care l-am auzit pentru prima dată şi impresia pe care mi-a produs-o. Entuziasmul meu ar putea fi atribuit

vârstei: eram pe vremea aceea, în clasa V-a de liceu. Dar de atunci, am avut prilejul să-l aud în mai multe rânduri. A doua oară, a fost în vara anului 1924 la Iași. cu ocazia congresului regional al partidului țărănesc. In calitate de reprezentant al organizației de Roman, am combătut cu vehemență politica centrului care denunțase fuziunea, întrucât eram un aprig partizan al ei. Socoteam fuziunea cu partidul național ca o necesitate de mare urgență. In ea vedeam posibilitatea creerii cu șanse de viabilitate a celui de al doilea partid de guvernământ, capabil să contrabalanseze cu eficacitate atotputernicul partid liberal, contribuind astfel la normalizarea vieții politice. Prin contopirea celor două partide, se făcea un pas înainte spre desăvârșirea unificării, punându-se astfel capăt grupărilor cu caracter regional, foarte vătămătoare interesului național. Rând pe rând, mai multe județe din Moldova se raliază la punctul meu de vedere. Situația centrului era cât se poate de delicată. In această atmosferă, ia cuvântul Mihalache. Deși pus în situația să improvizeze, rostește totuș un discurs de toată frumusețea, atât în ceea ce privește fondul cât și forma. Dezaprobam tot ce spunea, dar nu mă puteam opri de a-i admira talentul. Furat de vraja cuvântului său, uitam că mă combate și că suntem adversari.

Peste doi ani de zile, când datorită lui Mihalache și Maniu se înfăptuește fuziunea, tot Mihalache e acela care rostește cel mai frumos toast. Și vorbiseră cu această ocazie oratori consacrați ca dr. Lupu, Vaida, Maniu, Iunian, Madgearu și alții. Mihalache însă îi întrecuse pe toți. Fără să aibă impetuozitatea doctorului Lupu, erudiția lui Stere sau dialectica lui Iunian, Mihalache e prin excelență oratorul maselor. Sinceritatea convingerilor și simplitatea ideilor, afirmate cu căldură și expuse într'o formă clară, îngrijită și presărată cu imagini și comparații, sunt lucruri cari îi asigură

succesul în fața mulțimii. De aceea, el se simte mai în largul lui, când vorbește la întrunirile publice decât atunci când se găsește la tribuna Camerii. Ca debater parlamentar, n'are de pildă dialectica unui Iunian sau riposta promptă a unui A. C. Cuza. Mihalache ca să-și dea întreaga măsură a talentului său oratoric, are nevoe să fie susținut de aplauzele unei săli simpatice. In atmosfera unei săli ostile sau indiferente, dânsul se simte stingher. Am greși însă, dacă am vrea să atribuim tot succesul lui Mihalache, numai talentului său oratoric sau originii rurale. Sunt destule persoane cari, deși posedă un remarcabil talent oratoric, n'au reușit totuș să joace un rol de primul rang în viața politică a țării. Ceea ce le-a lipsit, a fost credința și devotamentul față de o cauză obștească. Mihalache are acest merit că a știut să-și pună talentul în serviciul unei cauze pe care o apără cu convingere și o servește cu credință. Cu trup și suflet s'a devotat el cauzei țărănești. Pentru ridicarea țărănimei, a lucrat ani de zile, cu entuziasm și pricepere, ca învățător și cooperatist. A fost în această privință, unul din cei mai fanatici ucenici ai lui Spiru Haret. In spiritul marelui ministru, a conceput el cariera învățământului, nu ca o profesiune, ci ca un apostolat. Opera pozitivă dela Topoloveni e mărturia cea mai elocventă a acestei activități. Și până la război, nu s'a îndurat să părăsească această activitate, rezistând tuturor ispitelor cari-i dădeau târcoale. Din clipa când își dă seamă că interesele țărănimei și ale statului reclamă în mod imperios organizarea forțelor țărănești într'un partid politic, socoate ca o datorie să se asvârle în vâltoarea luptei ce se anunța afară din cale de crâncenă. Avea de luptat cu indiferența maselor, cu popularitatea generalului Averescu, cu atotputernicia lui Ionel Brătianu, cu adversitatea cercurilor suspuse, cu toate forțele reacțiunii, cu ostilitatea oligarhiei organizată. Era o luptă gigantică, cum rar se mai văzuse pe frontul politicei, po-

mânești. Alături de Maniu, Mihalache este al doilea om politic din țară care înfruntă bărbățește pe Ionel Brătianu. Când dictatorul politicii românești amenință cu Mărășeștii interni, Mihalache e singurul om politic care are curajul să-i răspundă cu faimoasele declarații de la Craiova, prin care se deschidea „chestia închisă".

In urmărirea scopurilor propuse, nu l-au putut abate nici greutatea luptelor, nici campaniile violente cu valul calomniilor, nici chiar ingratitudinea omenească. A fost în adevăr un spectacol lamentabil pe care l-a oferit partidul național-țărănesc, lăsându-l descoperit pe Mihalache, ca astfel să fie cravașată mândria și demnitatea celui mai autorizat reprezentant al țărănimei. De dragul unității partidului, a acceptat să se despartă de cei mai buni tovarăși ai lui, ca Lupu, Stere, Iunian. Desigur, a fost una din marile lui greșeli că n'a știut să împiedice aceste rupturi de pe urma cărora partidul a suferit mari pierderi. Alta ar fi fost astăzi situația fără plecarea acestor trei fruntași. Multe greșeli ar fi fost evitate, iar guvernele național-țărăniste s'ar fi prezentat în alte condiții. Dar pentru salvarea unității partidului, Mihalache a mers chiar până la sacrificarea propriei sale persoane. Oricât de puternice i-au fost amărăciunea și revolta, oricât de temeinice au fost motivele de neînțelegere, totuș s'a ferit să întreprindă vre-o acțiune care să ducă la slăbirea sau desmembrarea partidului. A știut astfel să evite greșala în care au căzut o seamă din oamenii politici, cei mai capabili. A avut calmul să aștepte momentul. Și momentul a venit. Partidul e silit de împrejurări să apeleze la dânsul. Situația e de așa natură, că el apare ca singura persoană capabilă să facă față momentului critic. Și într'o bună măsură, el a corespuns acestei așteptări. Sub conducerea sa, partidul nu numai că e pe punctul de a-și restabili echilibrul zdruncinat de luptele interne cari îi amenințau existența, dar prin fuziunea cu lupiștii, el e pe cale de a se

reface. Tot în împrejurări asemănătoare, a luat pe vremuri șefia partidului țărănesc. Denunțarea fuziunei cu naționalii, prigoana sistematică dezlănțuită împotriva partidului, cu tot felul de calomnii— în cari, prima, aceea de vândut străinilor, — demisiile răsunătoare ale unor membri marcanți, ca Mehedinți și Matei Cantacuzino, urmate de dizidența lui Spânișteanu, Murărescu și alții, creaseră partidului o situație cât se poate de critică. Foarte multe erau persoanele cari priveau viitorul cu cea mai mare neîncredere. In acest moment, e proclamat Mihalache șef al partidului. Nu trece un an de zile și Mihalache înfăptuește fuziunea, iar partidul înregistrează succese după succese. Destul de trist că la un moment dat, partidul a uitat serviciile aduse de dânsul. După cum am amintit mai sus, vina o poartă într'o bună măsură însuș Mihalache. N'a știut să împiedece plecarea din partid a o seamă de elemente capabile cari constituiau falanga forțelor democratice și cu care dânsul putea să paralizeze loviturile cu succes și să întreprindă acțiuni salutare. In schimb, partidul a fost invadat de oameni nechemați și puși pe procopseală. Spiritului iacobin care domnea pe vremuri în rândurile țărăniștilor, i-a luat locul oportunismul. In asemenea condițiuni, nu e nicio mirare dacă într'o zi, Mihalache s'a pomenit izolat în propriul lui partid.

Guvernarea național-țărănistă, în loc să însemne o eră nouă în viața politică a țării, a înșelat toate așteptările. Ea s'a remarcat printr'o flagrantă contrazicere cu ideologia partidului, prin risipa scandaloasă a banului public și prin practica asiduă a vechilor metode politice. De această situație, mulți îl fac răspunzător pe Mihalache. Era cel mai indicat, susțin dânșii, să impună partidului o altă linie de conduită. In loc să supravegheze în deaproape și cu atenție opera guvernului și a partidului, s'a mulțumit s'aibă numai o limitată activitate de resort. Pentru motive de oportunitate po-

litică, a fost nevoit să accepte până şi departamentul internelor, unde n'a încercat să inaugureze cel puţin un alt sistem. N'a înţeles să fie un al doilea Lascar. Ca titular al ministerului de agricultură, unde avea posibilitatea să aplice pe teren programul lui agrarian, i se reproşează că nu s'a distins decât prin literatură epistolară. De teamă ca nu cumva să se compromită, săvârşind greşeli şi gesturi pripite, el s'a ferit să întreprindă acţiuni îndrăzneţe. Această prudenţă exagerată îşi găseşte explicaţia într'o legitimă îngrijorare. Era încredinţat că învăţătorului dela Topoloveni nu i se va ierta nicio scădere, ci, din contră, se va exploata pe toate căile, cea mai mică greşeală. Ca să scape de un asemenea inconvenient, Mihalache e cât se poate de prudent şi precaut. Astfel, în timpul guvernului federaţiei când trebuia să se rezolve de urgenţă chestia agrară, Mihalache, în calitate de ministru de domenii, încredinţează elaborarea proectului de reformă unei comisiuni de specialişti care în adevăr lucrează conştiincios, dar şi cu multă încetineală, ca şi cum timpul nu avea nicio importanţă în rezolvarea problemei. Până să capete forma definitivă, proectul a trebuit să treacă prin filtrul mai multor instanţe. Metoda, printre alte avantagii, mai are meritul că te pune la adăpostul răspunderii colective. Dacă Mihalache n'a isbutit să lase dâră pe la departamentele pe la cari a trecut, nu urmează de aci că el a fost un ministru slab. Oricât de maliţioşi ar fi unii pe socoteala misiunilor lui Mihalache în străinătate, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaştem că „domnul Topoloveanu" n'a făcut figură proastă, chiar în aceste conferinţe internaţionale. Toată discuţia provine din faptul că lumea se aştepta la ceva mai mult. In acest caz, s'ar putea obiecta pe bună dreptate că Mihalache n'are nicio vină, că ea revine întreagă publicului care şi-a făcut iluzii. Nu-i mai puţin adevărat însă că prin unele atitudini

şi însuşiri ale sale, Mihalache a îndreptăţit multe speranţe. E omul care s'a ridicat la cea mai înaltă ierarhie socială prin muncă şi merit, e omul care s'a devotat cu trup şi suflet cauzei ţărăneşti. N'a cunoscut alte bucurii şi alte dureri decât acelea ale partidului, întemeiat din iniţiativa şi cu truda sa. A dovedit în acţiunea întreprinsă, perseverenţă, dârzenie, devotament, pricepere, prudenţă, curaj şi îndemânare. E unul dintre rarii oameni politici care n'are ambiţia situaţiilor personale. N'acceptă şefia decât în momentele critice pentru partid, când apare ca singurul om indicat să salveze situaţia. Aşa a procedat şi rândul trecut şi de data aceasta. Nu se dă însă înapoi să-şi asume răspunderea, în momentele cele mai critice pentru partid. Bucuros însă cedează şefia, când îşi dă seama că aşa dictează interesele superioare de stat. Incredinţat că fuziunea cu naţionalii se impunea ca o necesitate politică de stat, nu pregetă o clipă să renunţe de bună voie la şefia care o deţinea. Prin tactul şi spiritul lui de abnegaţie, a reuşit să scoată partidul din multe şi grele încurcături. Dacă n'ar fi făcut decât atâta şi e îndestulător să-şi asigure un loc de cinste în viaţa politică a ţării şi să merite recunoştinţa partidului naţional-ţărănesc. A contribuit mai mult ca oricare altul la creiarea celui de al doilea partid de guvernământ, lucru pe care nu l-au putut face cele mai proeminente personalităţi politice dela noi.

A fost o clipă însă, când partidul a uitat toate aceste fapte; a uitat tot ceeace îi datora lui Mihalache. Şi ceeace e spre cinstea lui şi blamul partidului, e că dânsul se găsea pe linia dreaptă a demnităţii şi practicei constituţionale, iar partidul pe drumul întortochiat şi tenebros al abdicărilor degradante. Pentru Mihalache a fost, de bună seamă, unul din cele mai dramatice momente din viaţa sa. Nici pe front poate n'a cunoscut o emoţie asemănătoare. Partidul creiat în mare parte prin truda

sa, şi căruia s'a devotat cu trup şi suflet, a înţeles ca pentru interese lăturalnice şi calcule mărunte, să-şi trădeze şefii şi programul, ca să se complacă într'un oportunism de calitate inferioară. Şi fără voie poate îl stăredelea întrebarea chinuitoare: oare pentru un asemenea partid se străduise dânsul şi atâtea alte suflete de elită, cheltuind din belşug energie şi entuziasm neprecupeţit? Era oare nevoe ca pentru un astfel de rezultat, o mulţime de oameni să înfrunte furia prigoanei şi urgia alegerilor, iar alţii să-l plătească cu preţul vieţii? Un val de nespusă tristeţe trebuie să fi cotropit sufletul lui Mihalache, iniţiatorul partidului ţărănesc, în faţa unor asemenea întrebări. Pe de altă parte, ministrul de interne, care e nevoit să-şi dea dimisia pe motivul că i se refuză îndepărtarea unor subalterni insubordonaţi, nu putea să nu-şi amintească că era autorul declaraţiilor dela Craiova. Intr'o vreme, când chestia actului dela 4 Ianuarie părea definitiv închisă, iar aducerea lui în discuţie era interzisă sub ameninţarea celor mai aspre represalii, Mihalache e singurul om politic cu răspundere care are curajul să facă cunoscutele declaraţii din capitala Olteniei, cu tot avertismentul lui Brătianu care ameninţa cu Mărăşeştii interni şi pe deasupra cu preţul rupturii de dr. Lupu. Aceste declaraţii ale lui Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din ţară, prin care se punea în mod public problema posibilităţii revizuirii actului dela 4 Ianuarie, a fost prefaţa restauraţiei. Fiind încredinţat că restaurăţia se impune ca o necesitate de stat, prin aceea că ea limpezea situaţia politică, înlătura spectrul nesiguranţei şi restabilea autoritatea monarhiei sdruncinată de provizoratul regenţei, Mihalache a fost unul din partizanii cei mai zeloşi şi autorii principali ai actului dela 8 Iunie. In aceste condiţii, de bună seamă că Mihalache merita alt tratament. De altfel, nu era pentru prima dată când Mihalache era jignit pe nedrept.

Pe timpul guvernului federaţiei, a avut parte de un tratament şi mai crud: regele a refuzat să-l primească în audienţă.

Ce s'o fi petrecând în sufletul învăţătorului dela Topoloveni, în faţa repetatelor şi nemeritatelor jigniri suferite? Dacă ne luăm osteneala să avem în vedere psihologia specială a reprezentantului unei clase desconsiderată până eri şi care azi trezită la viaţă, aspiră să i-se acorde atenţia cuvenită de care a fost despuiată veacuri întregi, ne putem da mai bine seama de ecoul profund pe care îl poate avea într'un asemenea suflet, diferitele gesturi şi atitudini. In diferite rânduri, Mihalache a fost pus în neplăcuta situaţie să vadă cum felurite cercuri sunt surprinse şi contrariate de faptul că învăţătorul dela Topoloveni îşi ia în serios rolul de factor politic de primul rang. E destul de inteligent ca să nu-şi dea seama că mulţi, foarte mulţi, îl acceptă şi îl tolerează în măsura în care îl socot ca un element decorativ. Prin atitudinea sa care în chip obişnuit e cât se poate de prudentă şi rezervată, el a cultivat această iluzie. Din această pricină, Mihalache a fost persoana cea mai cruţată dintre fruntaşii ţărănişti. Pentru partid a fost o adevărată binefacere că a avut la îndemână, la momentul oportun, o forţă capabilă să facă faţă împrejurărilor. Privindu-l mai mult ca un element de figuraţie, toată furia adversarilor democraţiei ţărăneşti a fost îndreptată împotriva lui Stere şi a lui Lupu. Oligarhia însă, în ceeace priveşte persoana învăţătorului dela Topoloveni, s'a înşelat în calculele sale. A fost la mijloc mai mult o aparenţă. In realitate, Mihalache nu-i de loc omul dispus să servească ca element decorativ. Are destulă mândrie şi ambiţie ca să nu se mulţumească cu asemenea roluri. Şi nici nu-i omul lipsit de calităţi. Unii au săvârşit greşeala de a-l subevalua, iar alţii au fost cât se poate de nedrepţi cu dânsul. Printre aceştia din urmă, se numără Const. Stere. In cartea lui

„Preludii", autorul lui „Vania Răutu", ni-l înfăţişează pe Mihalache într'o lumină cât se poate de nefavorabilă. Scrisă sub imperiul mâniei şi al revoltei, ea poartă pecetia resentimentelor. In acest caz, nu poate fi vorba de o judecată dreaptă. Oricari ar fi greşelile ce le-ar fi făcut Mihalache, oricari ar fi lipsurile ce le-ar avea dânsul, spiritul de obiectivitate ne obligă să recunoaştem valoarea şi rolul de însemnătate istorică în politica Ţării Româneşti. . Oameni de mare talent şi de cultură impunătoare vor însemna politiceşte foarte puţin, faţă de învăţătorul dela Topoloveni. El are meritul de a fi creiat partidul ţărănesc, partidul de guvernământ cel mai necesar şi cel mai viabil din România. De n'ar fi făcut decât acest lucru şi e deajuns să-şi asigure un loc de cinste în galeria oamenilor noştri politici. Mihalache însă, n'a dat încă întreaga măsură a capacităţii sale. Rămâne de văzut chipul cum va şti de acum înainte să folosească instrumentul de guvernare, la a cărui construcţie a dat dovadă de multă pricepere. Va fi pentru dânsul, proba cea mai grea din viaţa politică. In vederea acestui examen, experienţa celor două guvernări ca şi ultimele evenimente pot să-i servească ca un material foarte instructiv. După unele indicii, se pare că dânsul e pe cale să tragă unele învăţăminte de pe urmă celor experimentate. In acest caz, Mihalache e chemat să scrie o nouă pagină în cariera lui politică. De felul cum va şti el să-şi îndeplinească misiunea, depinde în bună parte viitorul politicei româneşti. Consolidarea regimului constituţional ca şi aceea a democraţiei agrare, stăvilirea primejdiei extremiste ca şi înlăturarea dictaturii, sunt în funcţiune de chipul cum partidul naţional-ţărănesc va înţelege să-şi facă datoria. Ori Mihalache e astăzi omul care, alături de Iuliu Maniu, deţine destinele acestui partid.

A. C. CUZA

In amurgurile sglobii de primăvară sau în cele melancolice de toamnă, pe străzile lăturalnice ale Iaşului pitoresc, se strecoară silueta elegantă a unui moşneag care cu toată povara vârstei, se învredniceşte să-şi păstreze sprinteneala trupului şi vioiciunea minţii.

E vorba de profesorul A. C. Cuza. Roata vremii nemiloase care macină fără cruţare pe alţii, pe dânsul parcă l-a ocolit cu dinadinsul; unii ar fi dispuşi să creadă că ea s'a temut să înfrunte tăişul unei riposte spirituale.

Ori cum ar fi, bătrâneţea lui A. C. Cuza ne oferă un spectacol reconfortant. Fostul profesor de economie politică nu prezintă nici una din metehnele oamenilor înaintaţi în vârstă.

Cu toată povara celor 76 de ani, el îşi păstrează prezenţa de spirit, verva lui îndrăcită, luciditatea minţii şi unele din elanurile tinereţii.

Chiar ideia lui fixă în materie de ideologie politică, nu este un reflex al vârstei, ci expresia unei convingeri.

Privindu-l pe A. C. Cuza, bătrâneţea încetează de a fi un coşmar; are chiar însuşirea că se înfăţişează sub o formă atrăgătoare.

D-l A. C. Cuza este destul de inteligent, ca să nu-şi dea seama de această situaţie privilegiată şi destul de înţelept, ca să nu se bucure de dânsa.

Epicurian, în accepţia filosofică a cuvântului, el

nu cunoaşte tumultul pasiunilor cari consumă, ci numai neastâmpărul unei inteligenţe sclipitoare şi jocul săltăreţ al unui spirit veşnic treaz. Şi totuş, acest om spiritual şi ironic, pentru care orice obiect sau întâmplare e prilej de zeflemea şi de butadă, reprezintă tocmai în domeniul expus tuturor fluctuaţiilor, întruchiparea consecvenţei.

E unul dintre rarii noştri oameni politici cari concep politica nu ca un sport sau ca un mijloc de căpătuială, ci ca un apostolat.

In mijlocul tuturor transformărilor de ordin politic şi social, cari au schimbat cu desăvârşire faţa lumii, el a înţeles să rămâie statornic crezului său de o viaţă întreagă.

Nu l-au impresionat prefacerile, nu l-au clintit curenţii.

A rămas refractar oricărei adaptări sau influenţe.

Fascinat de ţinta propusă, nu l-au abătut din drum nici osteneala, nici ispita, nici piedicile, nici chiar desamăgirea şi perspectiva unei rătăciri. Pelerin neostenit, el păşeşte cu nepăsare pe calea iluziilor. Infruntă cu spirit obstacolele şi adversarii. Clipeşte şiret din ochi, când ceaţa îi întunecă zarea; simte imbolduri noui, când drumul pare că se pierde în hăţişuri; surâde ironic, când discipolii se poticnesc sau îl reneagă.

Cine putea bănui în tânărul epigramist dela Junimea, pe fanaticul antisemit de astăzi?

Nici firea lui pornită spre zeflemea, nici societatea ieşană care favoriza fronda şi spiritul critic, nu îndreptăţeau asemenea prevedere.

Cu atât mai mult, cu cât pe vremea aceea, tânărul A. C. Cuza era liber-cugetător şi totdeodată adept al socialismului.

Ca orice liber-cugetător, care se respectă, socotea religia ca un obstacol în calea progresului. Considera de a sa datorie să lupte împotriva acestei prejudecăţi sociale care menţine mulţimea în întuneric.

Alături de alţi tovarăşi de idei, desfăşură o intensă activitate în favoarea cultului raţiunii.

Şi astăzi, deşi se găseşte în fruntea unei mişcări cu caracter confesional, el a rămas în fond un adversar al bisericii, un eretic.

Prin felul cum concepe şi propovăduieşte creştinismul, d-l A. C. Cuza se aşează alături de cei mai mari eretici pe cari îi numără biserica creştină. In contradicţie cu întreaga tradiţie a bisericii, stabilită de către sfinţii părinţi şi sinoadele ecumenice, d-l A. C. Cuza tăgăduieşte valoarea vechiului testament ca şi originea iudaică a lui Isus Hristos.

Punându-şi în gând să revizuiască creştinismul, cu scopul de a-l curăţa de toate impurităţile iudaice, el izbuteşte să-l altereze până la completa lui denaturare.

Şi lucru curios! Cu cât Cuza e preocupat să înlăture din creştinism orice urmă de influenţă iudaică, cu atât mai mult reuşeşte să se îndepărteze de scopul urmărit. Iar ca culme a ironiei, sfârşeşte prin a ajunge la rezultate contrarii, căci creştinismul antisemitului Cuza nu este altceva decât un iudaism deghizat.

Şovinismul ca şi intoleranţa pe cari înţelege să le propovăduiască d-l A. C. Cuza sunt note fundamentale ale spiritului iudaic.

Creştinismul se caracterizează dimpotrivă, printr'o toleranţă cât mai mare, prin dărâmarea barierelor dintre popoare, rase, confesiuni şi clase sociale, ca şi printr'un umanitarism larg şi generos.

In această opoziţie stă originalitatea, meritul şi măreţia religiei creştine. Judecata lui Cuza însă, întunecată de ceaţa pasiunei, a refuzat să vadă această deosebire. Obsedat de ideia antisemită, a terminat prin a-şi însuşi mentalitatea iudaică.

Adânc impresionat de aspectul dezolant al societăţii româneşti, el n'a reţinut decât o singură preocupare: problema evreiască.

Intre o boierime care își trăia apusul existenței sale și o țărănime necăjită și ignorantă, ruinată de subalimentare, alcool, pelagră și alte boli sociale, vedea locul burghezimei ocupat de elemente străine. Nu era vorba de o simplă infiltrare, ci de completa acaparare a vieții economico-sociale. Vedea de pildă, cum în Iași, un oraș de o importanță așa de mare, întreg comerțul este în mâna evreilor și cum zi de zi, clădirile cele mai impozante cari împodobeau cartierele boierești, treceau în stăpânirea „Jidanilor", rămânând ca Românii să populeze periferia. Il îngrijora pe drept cuvânt faptul că în a doua capitală a țării, între 1887 și 1910, au murit mai mult decât s'au născut: 14.598 creștini și s'au născut mai mult decât au murit 18.114 evrei.

Conștient de rolul care îl joacă într'o societate, clasa burgheză, element de echilibru și factor hotărîtor în propășirea unei națiuni, prevestea vremuri grele pentru însuș existența statului român, dacă nu-și schimbă bazele putrede cu altele, capabile de a-i susține viitorul.

Iar baza aceasta sănătoasă, o vedea economistul Cuza, în creiarea unei burghezii naționale.

In lumina crudă a realității din Moldova, s'a volatilizat socialismul pe care Cuza îl contractase în tinerețe, la Bruxelles. N'a rămas nici măcar o vagă reminiscență. Nimic în atitudinea lui Cuza de astăzi care să trădeze pe fostul colaborator dela „Contemporanul".

Autorul poeziilor cari propovăduiau răsturnarea ordinei burgheze a devenit adversarul neînduplecat al socialismului. Renegatul credinței socialiste nu vede în această doctrină socială, decât o creațiune a „Jidanilor" prin care poporul lui Israel vrea să-și asigure supremația.

Originea evreească a lui Karl Marx ca și a altor fruntași social-democrați, îi servește ca o dovadă hotărîtoare în susținerea acestei afirmări. La fel

judecă și bolșevismul. Nu sunt evrei: Trotzki, Zinoviev ca și alți conducători sovietici?

Că noua ordine socială caută să înlăture clasa exploatatoare și în acest caz, elementul evreesc este cel dintâi lovit, ca unul care constituie într'o largă măsură o bună parte din lumea capitalistă, aceasta nu vrea s'o ia în seamă profesorul de economie politică, A. C. Cuza. Dânsul nu știe decât un singur lucru, că toate relele vin dela „Jidani". Dacă există criză și falimentele se țin lanț, dacă grâul n'are preț și oamenii n'au de lucru, chit că de pe urma acestor neajunsuri suferă și evreii, d-l Cuza nu se dă înapoi ca să susție că „Jidanii" sunt de vină.

D-sa este în stare ca să susție că „Jidanii" sunt cauza secetei și a tuturor epidemiilor.

Obsedat de problema evreiască, nu se sfiește să cârtească împotriva tratatelor, trecând cu vederea faptul că aceste tratate consfințesc hotarele României Intregite.

Incredințat că Liga Națiunilor este o creațiune iudaică, nu scapă prilejul ca să nu lovească într'însa, deși această instituție ocrotește cu autoritatea ei morală integritatea teritorială a statului nostru. De dragul ideii antisemite, aplaudă cu frenezie pe Gömbes și Hitler, uitând că aceștia luptă pe toate căile, pentru revizuirea tratatelor.

Pe vremuri, nu se da înapoi să simpatizeze cu Purischievici, deși acesta urmărea cu energie sălbatică rusificarea Basarabiei. Ii era deajuns să știe că Purischievici e antisemit.

Nu poate să sufere democrația, fiindcă i se pare că acest regim ar fi într'o măsură oarecare opera masoneriei și instrument de dominație în mâna elementului evreesc.

Și totuș... a fost un timp când, alături de Nicolae Iorga, a pus bazele unui partid care se intitula național-democrat.

Pesemne, pe vremea aceea, democrația avea altă

semnificaţie în mintea lui A. C. Cuza. Numai aşa ne putem explica de ce după război, are o altă atitudine şi susţine guvernarea cu decrete legi.

Are cel puţin meritul sincerităţii. Nu se sfieşte să atace democraţia, într'un moment, când toţi oamenii politici se îmbulzeau să afişeze convingeri şi programe democratice. De altfel, întotdeauna i-a plăcut să facă opinie separată. Nu simte nicio atracţie să împărtăşească păreri comune şi idei curente. Are predilecţia atitudinelor izolate şi ambiţia iniţiativelor proprii. Nu consimte decât rar să se asocieze la acţiuni a căror iniţiativă nu porneşte dela dânsul.

Îi repugnă rolurile în cari nu dă tonul.

Conştient şi mândru de propria lui valoare, are tăria să nu sacrifice de dragul unor beneficii trecătoare, ambiţia legitimă a omului care vrea să revendice meritul iniţiativei.

Torturat de spectrul primejdiei evreeşti, pentru toate situaţiile, dânsul n'are decât o singură explicaţie, pentru toate problemele, n'are decât o singură soluţie. O concepţie aşa de simplistă, surprinde din partea unui om cu o inteligenţă ascuţită şi spirit sarcastic.

De obiceiu, asemenea atitudini unilaterale şi rigide, sunt caracteristica unor oameni cu mentalitatea primitivă şi cu inteligenţă lipsită de suplete.

Deasemenea, e de natură să ne surprindă fanatismul, la o minte logică şi o fire ironică.

Spiritul critic şi sarcastic macină dogmele, dizolvă credinţa, paralizează elanurile.

La Cuza însă s'a întâmplat contrariul. Nu numai c'a reuşit să se sustragă urmărilor unor asemenea influenţe, dar şi-a îngăduit luxul să folosească contribuţia lor, la promovarea ideilor sale.

A fost un tur de forţă pe care Cuza l-a executat cu atâta îndemânare şi eleganţă, încât a trecut aproape neobservat în ochii mulţimii.

Nu numai publicul cel mare, dar nici chiar intelectualii nu şi-au dat osteneala să se întrebe, cum a fost cu putinţă ca un epicurian şi spirit sarcastic să treacă dela ateism, la fanatismul confesional? Care a fost criza sufletească ce a determinat această convertire? S'a produs ea brusc, pe drumul Damascului, sau lent şi pe nesimţite?

Lipsa datelor şi amănuntelor cari sunt hotărîtoare în asemenea cazuri ne opreşte să ne pronunţăm în cunoştinţă de cauză. Ne mulţumim numai să semnalăm contradicţiile, să exprimăm unele nedumeriri.

Din felul cum se manifestă d-l A. C. Cuza prin graiu, scris şi fapte, ne face să credem că d-sa n'a descoperit pe Isus. Christ a rămas străin de sufletul său, ca şi atunci când profesa ateismul; ba poate acum mai mult decât atunci.

Pe vremea aceea, adia în sufletul său o undă de umanitarism. Cine ştie, dacă astăzi mai găseşte un slab ecou într'însul, durerea omenirii suferinde! După cum arată, se pare că d-l Cuza se îngrijeşte să ascundă asemenea infirmităţi.

* * *

La plămădirea crezului său antisemit, de bună seamă c'a contribuit în largă măsură contactul cu Vasile Conta şi Mihail Eminescu. In preajma acestor doi oameni excepţionali, pâlpâia un spirit deosebit de cel pe care îl cultiva Junimea. Pentru dânşii, patria şi neamul aveau o semnificaţie mistică, iar naţionalismul însemna o credinţă. Problema evreească forma obiectul central al preocupărilor lor politice. Antisemitismul a avut întrînşii pe doi interpreţi de rasă.

Cuza n'a făcut decât să fie un demn continuator al acestor iluştri înaintaşi. Şi-a luat sarcina să ducă mai departe, făclia purtată de dânşii. Acţiunea antisemită susţinută de d-l Cuza cu talent şi

cu dârzenie s'a izbit de ostilitatea cercurilor politice şi de indiferenţa opiniei publice.

Deşi corespundea unei stări afective a mulţimei, ea n'a avut darul să cucerească adeziunea şi concursul maselor. Numai o parte din tineret s'a grăbit să răspundă chemării prof. Cuza.

In deosebi şi-a exercitat nestingherit influenţa, în rândurile studenţimei ieşene.

Catedra de Economie Politică se transformase într'o tribună de pe care profesorul Cuza propovăduia doctrina antisemită. Folosea orice prilej ca să vorbească de primejdia evreească şi de nevoia naţională a unei politici antisemite. Tema antisemită era leit-motivul cursului său de Economie Politică. I se va reproşa, nu fără temei, că în loc să ţie un curs conştiincios de Economie Politică, a preferat să facă operă de propagandă. Cuza fără să se sinchisească de asemenea obiecţii, şi-a văzut liniştit de treabă. A găsit mai potrivit pentru chemarea sa de profesor şi mai util pentru formarea tineretului, să prefere o astfel de operă de propagandă, în locul predării unui curs sistematic şi documentat cu o bogată bibliografie.

Acest fel de a se comporta al profesorului Cuza, în contradicţie cu mentalitatea şi maniera nemţească, e de natură să ne surprindă din partea unui om care şi-a făcut o bună parte din studiile sale, în Germania. Nimic din aerul doctoral, grav şi pedant al profesorului neamţ, nimic care să trădeze într'însul pe fostul elev al liceului din Dresda.

E meritul lui c'a ştiut să reziste influenţelor, izbutind să-şi păstreze individualitatea nealterată.

Deşi tema antisemitismului forma leit-motivul prelegerilor sale, totuş monotonia subiectului nu obosea şi nici nu plictisea pe studenţi. Cuza avea darul să înviorеze cursul cu spirite. Ştie să şarjeze cu succes, să caricatureze cu talent.

Datorită acestor calităţi, profesorul A. C. Cuza ajunge unul dintre parlamentarii cei mai gustaţi şi periculoşi totodată. Riposta lui promptă şi usturătoare îi asigură aproape întotdeauna succesul. Un duel oratoric cu dânsul e cât se poate de primejdios. De cele mai multe ori, adversarul iese ciopârţit.

Este o adevărată delectare intelectuală, să vezi în desbaterile parlamentare pe moşneagul care numără 76 de ani, cum mânueşte cu tinerească sprinteneală, floreta cuvântului. Susţine cu bărbăţie atacul, pareză loviturile cu îndemânare, nimiceşte cu o ripostă adversarul.

Deşi, de zeci de ani de zile, rosteşte la mesaj cam acelaş discurs, asistenţa îl ascultă cu interes. Verva lui scânteietoare îi dă mereu un aer de prospeţime. O bună parte din ripostele lui spirituale fac ocolul ţărei. Deşi, cele mai multe dintr'însele, nu sunt decât numai jocuri de cuvinte, au totuş darul să placă. Se vădeşte în ele talentul de epigramist al autorului. Păcat c'a neglijat cultivarea epigramei, genul unde avea toate şansele să devie maestru. Incercările reuşite din tinereţe îndreptăţeau această perspectivă. S'a mulţumit să risipească comoara de spirit în întâmplări mărunte din viaţa cotidiană. Literatura a suferit astfel, o pierdere destul de simţitoare. Un talent de talia lui Cuza nu se găseşte pe toate cărările. In schimb, i-a plăcut să se îndeletnicească cu poezia lirică. Spirit prin excelenţă sarcastic, era natural să nu isbutească în acest domeniu. Poeziile sale de calitate mediocră au oferit lui Chendi un bun prilej să scrie articole de critică corosivă.

Succesele uşoare în lumea fetelor de pension, cu romanţa la modă „deschide, deschide fereastra" n'au fost în stare să mulţumească ambiţia literară a d-lui A. C. Cuza. Ea avea o altă aureolă. N'a

renunţat la dânsa nici astăzi, când se găseşte la adânci bătrâneţe.

Recentele poezii din „Convorbiri literare", sunt mărturii ale acestor veleităţi.

* * *

Sunt persoane cari impută lui Cuza, caracterul negativ al mişcării sale. In loc să întreprindă, susţin dânşii, o acţiune de organizare a economiei naţionale şi educarea publicului în această direcţie, el s'a mulţumit să-şi risipească timpul şi energia în agitaţii sterile. Cele câteva geamuri sparte sau alte incidente de felul acesta n'au făcut decât să aducă apă la moara adversarului. De aceea, unele spirite maliţioase susţin că dacă Cuza n'ar exista, evreii ar avea tot interesul să inventeze unul.

Pentru acest motiv, cei mai mulţi preferă acţiunea naţionalistă cu caracter constructiv a unui Vintilă Brătianu, întreprinsă sistematic, urmărită cu îndărătnicie şi grije migăloasă, fără gălăgie şi agresivitate.

Dacă suntem nevoiţi să recunoaştem într'o largă măsură, temeinicia criticilor aduse, nu urmează de aci negarea sau diminuarea valorii şi meritelor lui A. C. Cuza. Nu poţi învinui trandafirul că nu produce struguri.

Prin întreaga lui structură sufletească, Cuza este un doctrinar şi un animator. Bogat în alte însuşiri sufleteşti, el e lipsit de spiritul practic şi darul organizării. Nici soarta nu l-a favorizat ca să aibă ca tovarăş un asemenea element. Asociaţia cu Iorga era departe ca să-i aducă această contribuţie preţioasă. Prin firea lui de artist, marele istoric, nu putea să îndeplinească un asemenea rol.

Pe de altă parte, capricios şi autoritar, Cuza nu

era omul care să tolereze în preajma lui, elementele de elită.

Din pricina acestui fel de a fi al maestrului, mulţi din cei puţini, cari formează cadrele partidului, au fost nevoiţi să-l părăsească.

Aceste cusururi nu-l împiedică pe Cuza să apară într'un cadru destul de luminos. Cu atât mai mult, cu cât chipul lui se proiectează într'o lume, unde consecvenţa şi intransigenţa sunt o raritate, iar compromisul şi renegarea constituiesc norme diriguitoare în viaţă.

Cu timpul care trece, vor dispare notele discordante, iar Cuza va rămâne fără rival, doctrinarul şi animatorul antisemitismului dela noi.

Dacă fostul profesor de economie politică nu lasă în urma lui opere capitale în această specialitate, lasă în schimb o directivă politică, ce preţuieşte mai mult decât o serie de volume colecţionate în bibliotecă şi peste cari se aşează colbul vremii.

* * *

Se găsesc unele persoane cari regretă în modul cel mai sincer, faptul că nu i s'a dat lui Cuza posibilitatea să-şi puie în aplicare programul.

E de văzut însă, dacă pentru faima şi pentru gloria lui A. C. Cuza, nu-i mai avantajoasă situaţia de azi. Lipsit de proba guvernării, el păstrează neştirbit prestigiul capacităţii neverificate.

Rămâne însă un mare semn de întrebare, dacă fiind la cârma ţării, Cuza ar fi izbutit să soluţioneze în sensul vederilor sale şi în chip satisfăcător, problema evreiască.

Dat fiind dificultăţile, obstacolele şi complexitatea acestei probleme, e greu de presupus reuşita unei asemenea întreprinderi.

Cei mai mulţi nu văd decât perspectiva falimentului.

In această eventualitate, mulţimea desamăgită nu

se va osteni să găsească explicaţia eşecului, în ingratitudinea problemei şi vitregia împrejurărilor şi nici nu se va grăbi să acorde circumstanţe atenuante.

Tolerantă fără restricţii faţă de oamenii pe cari îi cunoaşte ca profesionişti ai guvernării, devine necruţătoare cu acei cari îi înşeală aşteptările.

O atare primejdie îl pândeşte pe d-l Cuza, odată cu perspectiva guvernării. In situaţia de astăzi însă, are toate avantajiile opoziţiei care te pune la adăpostul unor asemenea riscuri şi-ţi menţine aureola unei faime care nu este pusă la încercare.

Dar este d-l Cuza omul care să se mulţumească cu această satisfacţie de ordin platonic sau dimpotrivă, râvnind gloria înfăptuirilor îndrăsneţe, poartă cu dânsul regretul dorinţelor neîmplinite?

Dacă am cunoaşte pe d-l Cuza ca un om pe care îl consumă pasiunea luptei, de bună seamă că răspunsul ar fi cât se poate de simplu.

In ochii lui de veveriţă însă, iscoditori şi gata oricând să clipească ironic, nu surprinzi pâlpâirea unei văpăi mistuitoare.

Sunt momente chiar, când îţi lasă impresia că-l preocupă mai mult grija unui traiu comod ca şi bucuriile ce le oferă viaţa, decât urmărirea unui ideal.

Dar e foarte posibil ca să nu fie la mijloc decât o aparenţă înşelătoare.

C. ARGETOIANU [1])

Vlăstar autentic de viţă boierească, d-l Argetoianu era firesc să nu îmbrăţişeze cariera de medic pentru care se pregătise. Dispunând de o frumoasă avere personală, nu era silit de exigenţele existenţii să practice meseria de doctor. Era deajuns să se mărginească cu simpla administrare a patrimoniului. Şi în această privinţă, conul Costică a dat dovadă că s'a priceput minunat de bine. In timp ce alţi moştenitori de seama lui considerau ca un fel de datorie de onoare să-şi prăpădească averea, d-l Argetoianu are meritul de a fi unul dintre puţinii cari au ştiut nu numai să o păstreze, dar să o sporească în chip considerabil. D-sa a ştiut astfel să evite situaţia umilitoare a boierului scăpătat, care e obiect de ironie pentru unii, de compătimire pentru alţii. Orgoliul lui de senior autentic a fost scutit de asemenea cravaşare. Mahalaua nu şi a putut îngădui acest spectacol, să vadă cum sângerează boierul sub loviturile sarcasmului ei plebeian.

Pe de altă parte, sala de operaţie cu mirosul de acid fenic nu erau deloc potrivite pentru odrasla boierească care aducea cu sine, pornirile şi gusturile ereditare ale clasei din care făcea parte. Ce putea să fie comun între atmosfera de spital şi aceea de viaţă seniorială în care trăiseră un şir

1) Articol publicat în „Gândul Vremii", în Aprilie 1934.

întreg de înaintaşi şi în care el îşi petrecuse copilăria şi adolescenţa?

Instinctiv, d-l Argetoianu îşi dă seama de această nepotrivire şi renunţă să practice medicina, îmbrăţişând cariera diplomatică. Ce-i drept, nu-i lipseau calităţile ca să ajungă un bun chirurg: inteligenţă, sânge rece, voluntar şi îndrăzneţ. Trecerea sa însă pe la facultatea de medicină, şi în special practica din sala de disecţie n'au rămas fără urmări pentru d-l Argetoianu. In omul politic, se va resimţi în chip vădit, influenţa disciplinei medicale. Această disciplină l-a învăţat şi deprins să privească realitatea în faţă, să cerceteze organismul pacientului, să-i pipăie pulsul, stabilind diagnosticul, după simptomele pe cari le prezintă, ca astfel în cunoştinţă de cauză să prescrie reţeta potrivită. Dar în genere pentru chirurg nu există decât un singur leac: operaţia. Oricare ar fi boala, oricare ar fi starea pacientului, chirurgul din născare şi deprindere nu vede alt mijloc de vindecare, decât bisturiul. Dânsul pierde din vedere că intervenţia chirurgicală nu-i întotdeauna procedarea cea mai fericită. Dacă se întâmplă adesea ca pacientul să sucombeze sau să se aleagă cu mâna sau piciorul amputate, acestea chirurgul le uită repede. El trece foarte uşor peste asemenea mărunţişuri fără importanţă. Masa de operaţie şi bisturiul exercită în ochii chirurgului de rasă, o fascinaţie căreia cu greu el poate să reziste. Se pare că d-l Argetoianu a căzut pradă acestei influenţe, însuşindu-şi optica chirurgului şi terapeutica operaţiei pe care le-a transplantat mai târziu în domeniul politic, înţelegând să facă pe chirurgul pe acest tărâm. In acest caz, d-l Argetoianu, poate să fie după împrejurări, folositor şi primejdios. Fostul ministru de interne, fără să se întrebe dacă este sau nu absolută nevoie, dacă starea organismului social poate sau nu să suporte operaţia, încrezător în terapeutica bisturiului, procedează fără ezitare la intervenţia chi-

rurgicală. Maniera forte, metoda favorită a d-lui Argetoianu, nu-i totdeauna procedeul cel mai fericit în materie de guvernare. E un defect al opticei politice a d-lui Argetoianu. Increzător în agerimea ochilor săi, nu se sinchiseşte de fel să recurgă la un mijloc de corijare a acestei vederi defectuoase. Se prea poate ca acest defect de optică să fie vina tragică a carierei sale politice. Dar fără acest defect, d-l Argetoianu n'ar fi fost ceea ce este şi n'ar fi jucat în viaţa politică, rolul pe care îl joacă. In acest defect stă faima, prestigiul, forţa d-lui Argetoianu. Nu se sfieşte să agite ameninţător pumnul de pe banca ministerială. Dacă acest gest deslănţuie pentru moment furia, provocând grave şi acute animozităţi, nu e mai puţin adevărat că el îi creiază faima, stabileşte reputaţia de om curajos şi energic şi-l impune în ochii adversarilor ca şi ai galeriei care rămâne năucită de o asemenea sfidătoare impertinenţă. Şi tocmai acest lucru îl urmăreşte şi-l interesează pe Argetoianu. Că agitarea pumnului ameninţător nu contribue întru nimic la rezolvarea situaţiei politice, ci dimpotrivă o agravează şi complică prin greutăţile pe cari le creiază lui şi guvernului din care face parte, acestea sunt lucruri cari pentru d-l Argetoianu trec pe al doilea plan. Pe câtă vreme, în genere, omul politic, şi mai ales când e la guvern, se străduieşte să evite conflictele pe cât e cu putinţă şi nu le acceptă decât atunci când ele izvorăsc în chip firesc din exercitarea funcţiunei pe care o deţine, Argetoianu are aerul că adesea caută cearta cu lumânarea.

Numai aşa se explică felul cum a înţeles d-sa să trateze în plin Parlament pe leaderul ţărănist Virgil Madgearu, când cu vestita „pupătură". La întrebarea unui deputat majoritar, cu privire la neplata lefei corpului eclesiastic, de pe banca ministerială, Argetoianu răspunde în numele guvernului că de câte ori va aduce cineva în discuţia

Parlamentului neplata lefei preoților, de atâtea ori va amâna cu o lună achitarea acestor salarii. „Spânzurați-vă", spune el delegației funcționarilor care, aducându-i la cunoștință situația disperată a sutelor de mii de slujbași ai statului cu salariile neplătite de luni de zile, și-a îngăduit extraordinara îndrăzneală să-l întrebe ce să facă bieții oameni, de atâta timp fără leafă. Acesta era răspunsul pe care îl dădea ministrul de finanțe al țării și exponentul autorizat al guvernului. Desigur că în alte țări, asemenea gesturi ar fi provocat indignarea opiniei publice, care n'ar fi înțeles să dezarmeze decât odată cu înlăturarea și pedepsirea vinovatului.

La noi însă au fost cu putință lucruri și mai grave. A fost cu putință să nu fie plătiți funcționarii cu lunile, în timp ce banii statului se întrebuințau pentru acoperirea portofoliilor putrede ale unor instituții de credit, cari între alte metehne, aveau păcatul de a se fi făcut vinovate de o proastă și necinstită conducere. De dragul salvării unor întreprinderi destinate pieirii, funcționarii puteau să moară de inaniție, dacă nu se hotărau să urmeze sfatul dat cu atâta generozitate de către vistiernicul țării, d-l C. Argetoianu. Cu toate aceste isprăvi, a fost totuș menajat atât de partidele politice cât și de presă.

Ba ceva mai mult, continuă să se mențină pe primul plan al vieții politice, deși are destule păcate și publicul a putut constata în diferite ocazii care-i capacitatea castelanului dela Breasta. E cât se poate de delicios argumentul cu care plenipotențiarul Argetoianu, în cursul tratativelor dela Buftea și București, credea să-i câștige în favoarea noastră pe delegații puterilor centrale: „Dacă aș iscăli tratatul, spunea cu toată seriozitatea Argetoianu, n'aș mai putea fi ministru", ca și cum Nemții n'aveau alt interes pe lume decât grija ministeriatului lui Argetoianu. Ca ministru de interne

își va creia o faimă prin sălbăticia inutilă cu care a înțeles să potolească firavele mișcări muncitorești, ca și prin presupusa dibăcie cu care s'a priceput să facă alegerile. Dela tribuna parlamentului, cu autoritatea sa de fost ministru de interne și actual șef de grupare politică cu pretenții de guvernare, a avut cinismul să proclame utilitatea unor „îndrumări inteligente date alegătorilor" ca și nevoia „unui control discret al urnelor". Asistența, uluită de atâta îndrăzneală, s'a mulțumit să holbeze ochii.

Presa, a patra putere în stat, înregistrează senzaționalele declarații ale d-lui Argetoianu, ca un simplu fapt divers. Publicul, deprins cu cinismul fruntașului politic și mai cu seamă cu practica alegerilor, nu și-a dat deloc osteneala să se alarmeze de asemenea nimicuri. S'au găsit chiar persoane cari să facă mare haz de năzdrăvăniile lui Argetoianu, atribuindu-i pentru aceasta merite excepționale. Ca un merit excepțional, socot unii plăcerea sadică pe care o simte Argetoianu în călcarea legilor. Rămân cu gura căscată, toți cei cari aud cum conu Costică declară cu cea mai firească dezinvoltură: „lasă legea și fă așa cum îți spun eu" sau „el, funcționar subaltern, nu poate s'o facă, pentru că este contra legei; numai eu am dreptul să calc legea". Un astfel de om, prea puțin reverențios față de lege, e de natură să impună și să treacă drept o personalitate.

Cu asemenea artificii, a reușit să-și creieze faima. Sub influența acestei faime se găsesc destule persoane cari sunt dispuse să uite scăderile și gravele greșeli de cari s'a făcut vinovat Argetoianu. Sunt chiar pe punctul de a uita până și ministeriatul lui de finanțe care va rămâne de pomină, Argetoianu fiind autorul celei mai ingenioase soluții pe care a putut-o concepe cineva pentru remedierea crizei bugetare și anume: neplata salariilor. Cu această soluție, de o simplitate puerilă, a crezut

d-l Argetoianu că face dovada capacităţii sale financiare. Planul de asanare financiară prezentat suveranului de guvernul Iorga, în care Argetoianu avea rolul de frunte, este un document preţios asupra concepţiei visternicului ţării de pe acea vreme. Punctele principale ale acestui memorabil plan îl constituiau reducerea lefurilor până la jumătate şi concedierea în masă a funcţionarilor. La atâta se reducea toată priceperea marelui financiar Argetoianu. Se prea poate însă ca d-sa să aibe merite reale în alte direcţii; de pildă, linia constantă în viaţa politică. In această privinţă, d-l Argetoianu prezintă un caz foarte interesant şi cât se poate de caracteristic pentru viaţa noastră politică. Rând pe rând a făcut parte aproape din toate partidele de guvernământ, începând cu dreapta conservatoare şi sfârşind cu stânga ţărănistă. Au fost ocolite numai grupările antisemite şi cele socialiste, foarte probabil din pricină că cel puţin pentru moment, aceste partide nu prezentau şansa de a veni la putere. Nu-i de loc, însă, exclusă posibilitatea, ca într'o bună zi să-l vedem pe d-l Argetoianu, îmbrăcând, după împrejurări, cămaşa roşie sau albastră.

N'ar fi la mijloc nicio surpriză. Considerentele de ordin ideologic sau alte nimicuri de felul acesta sunt elemente cari nu intră în calculele domniei sale. Ele nu constituesc pentru dânsul nici obstacole, nici mobile de acţiune. Nu degeaba trece în ochii unora drept un om excepţional. Chiar actualul suveran a avut cândva această iluzie. Numele lui Argetoianu „era pe buzele Regelui, ori de câte ori era vorba de un îndrăzneţ plan pentru viitor" (Nicolae Iorga). Ca orice om excepţional, castelanul dela Breasta îşi are morala lui proprie care diferă de aceea a muritorilor de rând. Potrivit acestui cod moral, nu-l interesează pe d-l Argetoianu regimul căruia slujeşte, ci faptul unic dacă face sau nu parte din casta care domină. Cu

orice preţ şi orice sacrificiu vrea să-şi păstreze privilegiul comandei. Reprezentant al unei clase care deţinea cândva întreaga putere, el aduce cu sine mentalitatea feudalului care-i încredinţat că se naşte cu menirea de a stăpâni.

Mintea lui renunţă să conceapă alte roluri. Ca să puie mâna pe putere, merge până la comploturi. In vederea răsmeriţei pe care o plănuia, nu se da în lături să solicite concursul socialiştilor. Se pare că muncitorii, pe cari conu Costică ca ministru de interne îi va extermina, pentru acţiune subversivă, s'au arătat în acea împrejurare elemente ponderate şi mai buni patrioţi decât excelenţa sa d-l Argetoianu. După cum vedem, castelanul dela Breasta recurge, după împrejurări, la toate mijloacele: complot, tentativă de revoluţie, alianţa cu muncitorii. In faţa unor astfel de fapte, e cât se poate de naturală întrebarea: cari sunt motivele cari îndreptăţesc pe d-l Argetoianu să întreprindă asemenea acţiuni grave? Deoarece în viaţa publică, numai scopurile cari ţintesc promovarea binelui obştesc legitimează acţiunile îndrăzneţe şi gesturile tari. D-l Argetoianu însă nu-şi dă osteneala să ne facă cunoscut crezul în numele căruia îşi permite să-şi facă toate mendrele. Pe semne că d-sa a rămas cu mentalitatea feudală, după care boierul nu-i ţinut să dea socoteală şerbului de actele şi intenţiile sale. Răuvoitorii însă, nu fără temei, pot susţine că d-l Argetoianu e străin de orice crez şi că n'are în vedere decât augusta sa persoană. Nici crezul masonic, în lojile căruia el deţine un grad înalt, nu-l ia în serios d-l Argetoianu. Dar acestea pot să fie simple clevetiri. Sunt însă unele fapte cari rămân crestate pe răbojul analelor politice. Aşa-i, de pildă, acţiunea de sabotare a reformei agrare, în Parlamentul dela Iaşi. S'a făcut luntre şi punte ca să împiedice votarea exproprierii. Când toate încercările sale au dat greş, s'a resemnat să voteze contra. Dacă nu mă înşel, votul d-lui

Argetoianu este unul din cele două voturi cari s'au exprimat împotriva reformei agrare. Aceasta nu-l împiedică deloc, ca sub regimul votului universal, să fie pe primul plan al vieţei politice. El, cel mai reacţionar dintre conservatori, e aproape singurul care supravieţuieşte naufragiului politic al acestui partid.

In România întregită, în timp ce un Take Ionescu cu multe greutăţi şi numai graţie generalului Averescu, poate să obţie portofoliul externelor, Argetoianu este arbitrul situaţiilor. El îşi permite luxul să-şi masacreze pe foştii lui tovarăşi de luptă. „Nu înţelegem să luăm în barca noastră pe toţi naufragiaţii politici", declară el sus şi tare, la Arenele Romane, făcând aluzie la Take Ionescu şi la prietenii acestuia. N'are nicio importanţă, pentru dânsul, dacă puţini ani de zile în urmă, la o întrunire dela Dacia, spunea în gura mare „iubitul nostru şef, d-l Take Ionescu"; era pe vremea neutralităţii, când servea sub ordinele lui Nicu Filipescu şi Take Ionescu. Nu-i lipsită de interes atitudinea sa din timpul războiului mondial. La izbucnirea conflictului se declară categoric pentru neutralitatea „usque ad finem". Mai târziu însă, sfârşeşte prin a fi partizanul intrării în acţiune, după ce, bine înţeles, avusese grija să-l asigure în diferite rânduri pe Marghiloman că-i aprobă politica. La Iaşi, în timpul refugiului, n'a dat deloc dovada că înţelege să fie la înălţimea momentului istoric. Din potrivă, se comportă în aşa fel, încât parcă vrea să arate că n'a avut altă preocupare mai mare, decât grija de a-şi salva proprietăţile. Intrebuinţează toate mijloacele şi priceperea de care era capabil ca să zădărnicească reforma agrară. Când îşi dă seama că toate încercările rămân infructuoase, se trudeşte din răsputeri să obţie măcar despăgubirea în aur, plătită dintr'un împrumut contractat special pentru aceasta. Cine îşi putea închipui pe atunci, că tocmai Argetoianu are să fie

omul care într'o zi se va încumeta să întemeieze un partid agrarian care să apeleze la ţăranii împroprietăriţi? De bună seamă că nimeni. Şi totuş, s'a întâmplat această minune. Cum s'a întâmplat deasemenea să vedem pe d-l Argetoianu, beneficiarul tuturor partidelor, că se transformă peste noapte în technicianul miraculos care are menirea să mântuie ţara de toate relele pricinuite ei de către infamele partide politice.

Omul care a făcut parte aproape din toate grupările, şi la discreditarea cărora el a contribuit într'o largă măsură, s'a crezut autorizat să vorbească de amurgul partidelor politice, încumetându-se să pornească la luptă împotriva lor. La urma urmelor, de ce să fie altul şi nu dânsul, acela care să folosească de pe urma înlăturării partidelor? Cel puţin cu dânsul lumea era deprinsă să-l vadă în ipostasa de beneficiar al tuturor situaţiilor. Dezastrul cu pacea separată îi oferă prilejul să obţie portofoliul externelor. Imediat după războiu, este beneficiarul popularităţii generalului Averescu. Când steaua generalului începe să pălească, se străduieşte să devie beneficiarul curentului ţărănist. Neizbutind în această direcţie, nu lasă să-i scape ocazia ce i-o oferă împrejurările politice din cursul anului 1927, când intră în cabinetul lui Ionel Brătianu. Ca să cotinue s'aibă parte de beneficiile puterii, se vede silit să ceară „să sfârşească în casa cinstită" a partidului liberal, împotriva căruia luptase o viaţă întreagă. Toată activitatea lui politică de după războiu, era să ţie piept liberalilor. Ardea de dorinţa să se măsoare cu Brătianu. Soarta nu i-a hărăzit această satisfacţie. Nu numai că a fost nevoit să renunţe la dânsa, dar a fost pus în situaţia de a servi sub ordinele potentatului dela Florica. In scurt timp însă, contrar afirmaţiei după care urma să-şi sfârşească restul zilelor „în cinstita casă" a partidului liberal, îl vedem pe conu Costică cum părăseşte acest partid. Simplă coin-

cidenţă sau nu, întâmplarea face ca retragerea s'aibă loc imediat după restauraţie, într'o vreme când partidul liberal trecea printr'o criză acută, iar şansele de venirea lui la putere erau cu totul înlăturate. D-sa a crezut atunci că-i mai bine, pentru orice eventualitate, să fie disponibil, în calitate de technician. Fără să se sinchisească de faptul că dânsul colindase prin toate grupările şi că era unul dintre aceia cari contribuiseră într'o bună parte la discreditarea lor, îl găsim în fruntea acelora cari trâmbiţează falimentul partidelor. Bucurându-se de încrederea desăvârşită a suveranului, era în drept să se aştepte la cele mai privilegiate situaţii. Cum a corespuns încrederii şi aşteptărilor puse întrînsul, aceasta s'a văzut în faimoasa guvernare a technicienilor, în care Argetoianu a fost prima violină. I s'a oferit prilejul să dea întreaga măsură a capacităţii sale. Şi într'adevăr a arătat ce poate. A putut de pildă să lase fără lefuri luni de zile pe funcţionarii publici, în timp ce cheltuia miliarde pentru o iluzorie asanare a băncilor cari se prăbuşeau. Cu toate aceste năzdrăvănii, Argetoianu continuă să joace un rol politic de seamă. Se crede îndreptăţit să întemeieze un partid, ba chiar unul agrarian, care recoltează voturi, să ia iniţiativa concentrării forţelor politice, să aspire până la dictatură. Marele gazetar care e d-l Nicolae Iorga a scris cândva un articol plin de miez, humor şi vervă îndrăcită: „O ţară în care nu te poţi compromite". D-l Argetoianu este un exemplu clasic în această privinţă.

A făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să se compromită politiceşte, şi totuş n'a reuşit. Ba ceva mai mult, şi-a creiat titluri de merit, a câştigat prestigiu. Se vorbeşte, chiar cu oarecare insistenţă, de eventualitatea unui guvern „tare" al lui Argetoianu. Desigur, dacă am judeca situaţia după logica firească a lucrurilor, am socoti asemenea versiuni

ca nişte glume de prost gust. Din câte cunoaştem, ştim că dictatorii se recrutează dintre persoanele cari la un moment dat reuşesc să polarizeze simpatiile mulţimii, în măsura în care le inspiră încrederea şi le întruchipează năzuinţele. Posedaţii unui crez, prin idealul care-l flutură, prin fanatismul de care sunt însufleţiţi, ca şi devotamentul faţă de cauza obştească, electrizează masele, mobilizând într'însele toate iluziile şi energiile de cari sunt capabile. Ei devin astfel, un simbol şi o speranţă. Idoli ai mulţimii, sunt ridicaţi şi susţinuţi de dânsa. Aşa-i cazul cu Cromwell, Napoleon, Lenin, Mustafa Kemal, Mussolini, Hitler şi alţii. Nimic din toate acestea, la Argetoianu. Sceptic şi cinic, neînsufleţit de văpaia unui ideal, lipsit de fanatismul credinţei şi de avânturi generoase, incapabil de jertfă, profitor şi juisor al vieţii, cu trecut politic vulnerabil, este omul cel mai impropriu ca să cucerească simpatiile mulţimii, devenind pentru dânsa nădejde de mântuire.

El nu se va putea bucura niciodată de adeziunea şi de concursul maselor. Fără aceste elemente, nu este posibil dictatorul. Argetoianu cel mult ar putea fi un beneficiar al regimului dictatorial. Aşa s'ar petrece faptele, dacă evenimentele şi-ar urma cursul lor firesc. La noi însă, unde multe lucruri se petrec pe dos, s'ar putea întâmpla să înregistrăm şi această curiozitate: să-l vedem pe conu Costică „dictator". Pe drept cuvânt, se vor găsi multe persoane cari să fie foarte mirate.

Cum s'a putut întâmpla aşa ceva? Se vor întreba dânsele. Noi însă ne vom mulţumi să constatăm faptul şi să spunem: acesta-i dictatorul pe care-l merită Ţara Românească.

M. MANOILESCU

Printre multele alte consecinţe ale războiului mondial, a fost şi faptul c'a înmormântat politiceşte o categorie de oameni bine înzestraţi, ca să scoată în schimb la suprafaţă o seamă de persoane din cele mai obscure. Aproape sigur, că în alte timpuri, ele erau sortite să zacă în anonimat. O astfel de apariţie postbelică este şi d. Manoilescu. De bună seamă, în vremuri normale, fiul umilei institutoare dela Iaşi, s'ar fi mulţumit cu un loc mai de vază, în treapta ierarhică a profesiunei pentru care se pregătise.

Odată însă cu răsturnarea valorilor ce a adus-o răsboiul, o asemenea perspectivă nu mai era de natură să încânte pe tânărul inginer de proveniență modestă; râvnea cu totul alte situaţii. Sfărâmarea barierelor sociale trezise în dânsul dorul demnităţilor şi al măririi. Aduce în slujba acestei dorinţe, tot clocotul ambiţiilor comprimate ale unei clase umile care vreme îndelungată a fost osândită să-şi limiteze orizontul, să-şi înfrâneze aspiraţiile. Valul popularităţii generalului Averescu îl ridică la suprafaţa vieţii politice. Fără multă osteneală reuşeşte ca în scurt timp, să se impună în sânul partidului. Sărăcia cadrelor de care suferea partidul poporului îi înlesneşte ascensiunea. Un discurs la mesaj, niţeluş pieptănat şi rostit cu tremolo în glas, îi asigură reputaţia de leader al majorităţii. Un

1) Articol apărut în „Gândul Vremii" — Sept. 1934.

proect de lege asupra armonizării salariilor, îi stabileşte faima de financiar al partidului. Publicul femenin în deosebi se entuziasmează fără rezerve, după acest tânăr politician care se potrivea întrucâtva la înfăţişare cu artistul de cinematograf Rudolf Valentino; însuşire capitală pentru câştigarea unei popularităţi ieftine şi răsunătoare. Asemenea vedetelor doritoare să fie pe placul tuturor, el se trudeşte să distribuie graţii în toate părţile. Intr'un discurs cu oarecare vâlvă, e cât se poate de curtenitor cu partidul social-democrat. Pe vremea aceea, nu devenise campionul fascismului, deşi acest regim dăinuia în Italia de aproape cinci ani de zile. Pe la 1927, era mai convenabil să flirtezi cu socialiştii; nu era încă *en vogue* politica de dreapta.

Favorizat de împrejurări şi pricepându-se să folosească cu maximum de randament cele câteva calităţi cu cari îl înzestrase natura, repede ajunge să urce treptele cele mai înalte din ierarhia socială. Intr'un timp scurt, la averescani, devine copilul răsfăţat al partidului. Pofta vine însă mâncând. Dela o vreme, începe să-l stinghereasca disciplina de partid. Câmpul de activitate pe care i-l oferă partidul, i-se pare prea limitat pentru prodigioasa lui personalitate. Perspectiva unui simplu fotoliu ministerial, nu prezintă pentru dânsul vreo atracţie deosebită. Râvnea un câmp de activitate mai larg, în care să poată sburda în voie. Il mâna pe calea acţiunilor temerare, alături de ambiţia lui nemăsurată de a juca un rol de seamă în politica ţării, dorinţa frenetică de a se înfrupta din plin, din bucuriile vieţii. Imprejurările îi pun la îndemână prilejul favorabil. E destul de inteligent şi îndrăzneţ să lase să-i scape ocazia, mai ales că ea nu prezintă niciun risc, cu toate aparenţele contrarii.

Pe zi ce trece, situaţia regenţei devenea din ce în ce mai şubredă. Curentul în favorea prinţului exilat era din ce în ce mai puternic şi mai tumultos. La Craiova, Ion Mihalache, reprezentantul autorizat al celui mai popular partid din ţară, face faimoasele declaraţii prin cari se pronunţa pentru eventualitatea unei revizuiri a actului dela 4 Ianuarie.

Chestia restaurării plutea în aer. In această atmosferă încărcată de carlism, fostul subsecretar dela finanţe se înfăţişează publicului ca un campion al restauraţiei. Datorită unei greşeli de tact a lui Ionel Brătianu, d-l Manoilescu devine eroul zilei. Procesul intentat împotriva lui îi creiază popularitatea şi îl consacră om politic de mâna întâia. Moartea lui Ionel Brătianu ca şi aceea a regentului Buzdugan, precum şi venirea naţional-ţărăniştilor la putere, precipită desfăşurarea evenimentelor. Mai de grabă poate de cât se aştepta, are mulţumirea să vadă ziua restauraţiei. Persoana grata a tânărului rege, se crede în drept să fie prima violină în concertul politicei româneşti. Viitorul îi apare în culorile cele mai trandafirii. Fotoliul ministerial ca şi postul de guvernator al Băncii Naţionale, nu le socoteşte decât ca trepte intermediare pentru ranguri mai înalte. Sigur pe sine, găseşte nimerit să-şi ia libertatea de acţiune, demisionând din rândurile partidului naţional-ţărănesc. Crede că e preferabil să lucreze pe cont propriu. La adăpostul protecţiei regale, el îşi închipue că-şi poate îngădui toate libertăţile. Avea îndeosebi o predilecţie pentru mânuirea afacerilor. Practica acest sport cu frenezie şi desinvoltură. Prin lipsa lui de jenă, în practicarea acestui sport în văzul tuturor, a reuşit să indispună până şi majorităţile naţional-ţărăniste, cari dealtfel erau cât se poate de docile şi tolerante.

Sub imperiul revoltei, Camera a respins proectul de lege prezentat de d-l Manoilescu, în calitatea sa de ministru al industriei; a fost unicul caz, când parlamentul naţional-ţărănesc, a făcut un gest de independenţă şi demnitate. Unul din fruntaşii ţărăniştii pe care îl cunoşteam ca un om foarte cum-

pănit în cuvintele sale, îmi vorbea cu toată indignarea despre ceea ce se petrecea la departamentul d-lui Manoilescu. „E o adevărată tarabă", îmi spunea dânsul.

S'a scris prin ziare că fostul guvernator al Băncii Naţionale, n'a constatat decât târziu, dispariţia din buzunarul hainei a unei sume destul de importante, pe care avusese grija s'o sustragă în mai multe rânduri femeia de serviciu. A fost nevoie de mărturisirea servitoarei să afle că-i fusese sustrasă o sumă destul de apreciabilă. Pentru d-l Manoilescu însă, suma apărea aşa de neînsemnată, încât n'avea cum să-i observe lipsa.

Mulţi ar fi înclinaţi să creadă că ne găsim în faţa unor svonuri tendenţioase, menite să compromită un om care din diferite motive ar fi devenit indezirabil anumitor persoane. In ultimul timp însă, ne găsim în faţa unor învinuiri precise. Dela tribuna Parlamentului, deputatul Macavescu îl acuză că şi-a însuşit o sumă de câteva milioane, bani destinaţi pentru construirea unui cămin studenţesc. Pe baza legii controlului averilor, s'au găsit persoane cari s'au adresat justiţiei, făcându-se forte să susţină înaintea instanţelor judecătoreşti acţiunea împotriva d-lui Manoilescu, pentru originea ilicită a averii sale. Sub proprie iscălitură, Gr. Filipescu îi aduce în mod public cele mai grave acuzaţii în materie de incorectitudine şi trafic de influenţă, somându-l să-l tragă la răspundere. Procesele promit să fie interesante; poate chiar şi edificatoare. Nu ştim cum se va desvinovăţi d-l Manoilescu, justificând originea averii pe care o posedă. In niciun caz nu va invoca ipoteza moştenirei. Din câte se spun, nici foaia dotală nu e de natură să-l scoată din încurcătură. Rămân alte explicaţii pe cari le vom afla cu ocazia desbaterilor.

Deocamdată, d-sa desfăşură o intensă activitate în favoarea regimului fascist. Dezamăgit de regimul democraţiei corupte şi veroase, care nu i-a

apreciat îndeajuns calităţile, neacordându-i destule avantagii, s'a trasformat peste noapte în crainicul unei „Lumi Noui". In vederea operii reformatoare pe care o făguduieşte cu gesturi de salvator al naţiunei, el aduce ca chezăşie experienţa unor guvernări democrate ca şi cinstea lui personală, în afară de orice bănuială. Bizuindu-se pe îngăduinţa fără margini a poporului român care uită foarte repede şi iartă foarte lesne, îşi permite luxul să aibă pretenţii de reformator.

In cursul unei conferinţe pe care am ascultat-o în aula Universităţii din Iaşi, m'a impresionat contrastul isbitor dintre vorba şi persoana d-lui Manoilescu. Din întreaga înfăţişare a omului care recomandă publicului cu toată căldura, viaţa de schimnic, transpira confortul sub forma lui cea mai rafinată. Pe faţa lui, nu era întipărită frământarea lăuntrică a unui suflet mistuit de văpaia unui ideal. Ochii lui languroşi sunt făcuţi să năucească capetele fetelor de pension, dar nicidecum să se înflăcăreze după viziuni apocaliptice.

Simţi dela distanţă că nu te afli în faţa reformatorului autentic, omul care a cunoscut infernul vieţii şi care poartă în suflet imaginea paradisului, întrezărit în momente de delirantă suferinţă. Ai intuiţia clară că te găseşti în faţa unui ambiţios vulgar şi juisor al vieţii. El n'aduce cu sine râvna plebeului care vrea o altă orânduire, în care semenii lui să fie scutiţi de asuprire şi umilinţă, ci numai pofta de parvenire a vulgului.

Dornic să se menţină cu orice preţ la suprafaţa vieţii politice, priveşte fascismul ca un colac de salvare: speră ca astfel să scape de naufragiu.

Când va vedea că floarea fascistă se ofileşte şi nu mai prezintă un obiect de atracţie, o va svârli cu ciudă în lada gunoaielor, căutând s'o înlocuiască cu cine ştie ce curiozitate exotică, culeasă în peregrinările lui prin diferite regiuni terestre şi marine, ca să poată impresiona cu dânsa mahalaua

pănă
nare
d-lu
spu
S
Nați
buz
pe
rân
turi
sum
lesc
n'a
M
fața
miti
ind
însă
trib
că
des
Pe
soa
să
împ
a a
îi a
mai
son
mit
Nu
just
nic
cât
sco
car
I
în
mu

politică. Sub podoaba fardului exotic, publicul va recunoaște însă pe vechea balerină a politicei românești. Cel mult, poate va reuși să smulgă aplauzele câtorva adolescenți lipsiți de experiența vieții sau a unor moșnegi pentru cari orice apariție femenină prezintă un interes oarecare.

Marea mulțime însă, pe bună dreptate, va prefera în locul reformatorului Manoilescu, pe oameni vechi dar cinstiți ca Vintilă Brătianu sau Gh. Mironescu. Vor fi persoane cari vor opta chiar pentru Tancred Constantinescu. Cel puțin acesta din urmă are meritul modestiei; nu vine cu aer de reformator.

Pe noi ne doare această preferință, fiindcă ea e în defavoarea generației tinere. D-l Manoilescu a trecut cândva, drept unul dintre exponenții cei mai străluciți ai acestei generații și însemna pentru dânsa o speranță. Cu atât mai mare e vina d-sale, cu cât nu poate invoca vitregia soartei; dimpotrivă, a fost unul dintre cei privilegiați. In timp ce alți tineri de seama lui, unii dintre ei poate mai bine înzestrați ca dânsul, se confundau în obscuritatea unei vieți modeste, el urca vertiginos treptele măririi. Deaceea, nu putem privi fără melancolie spulberarea unei iluzii. In cinstea generației căreia aparține, am fi dorit o altă atitudine, o altă conduită.

Dela prima ochire, din întreaga înfățișare a d lui Manoilescu îți dai seama că era mai degrabă croit pentru lumea ecranului decât pentru viața politică. Avea destule calități cu care să cucerească simpatia publicului spectator: fizic plăcut, siluetă elegantă, poză și joc de scenă. Asemănarea lui întrucâtva cu Rudolf Valentino i-ar fi asigurat succesul în fața publicului femenin. In lumea ecranului, ar fi fost în elementul lui. Avea putința să-și satisfacă cu prisosință setea lui de glorie și avere.

Ce spirit șugubăț l-a îndemnat să-și greșească cariera? Și ce bine ar fi fost pentru toată lumea

dacă își urma chemarea! Arta cinematografică ar fi fost în câștig, iar viața politică n'ar fi suferit nicio pagubă. Apariția lui pe ecran, ar fi stârnit aplauze unanime. Ar fi fost idolul adolescentelor. Poza lui ar fi împodobit pupitrele școlărițelor. D-l Manoilescu avea toate motivele să fie încântat. De ce s'a aventurat pe scena politică?

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

CUPRINSUL:

	Pag.
Regele Ferdinand	7
Ionel Brătianu	33
Take Ionescu	107
Vintilă Brătianu	147
Ion G. Duca	163
Nicolae Iorga	169
Iuliu Maniu	195
Constantin Stere	209
Ion Mihalache	225
A. C. Cuza	241
C. Argetoianu	253
M. Manoilescu	265

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE